

REVISTA ISTORICĂ

Anul XI, N-le 10-12

Octombrie-December 1925.

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOT I

PUBLICATE
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL :

- N. Iorga* : O scrisoare a lui Despot. — O carte pentru copiii satelor a lui N. Istrati. — Cîteva cărți rare din epoca Unirii. — Dialoguri greco-slavo-românești de pe la 1830. — O dedicație către Vodă Hangerli. — † I. Ursu.
- Victor Motogna* : Contribuții la epoca lui Ioan-Vodă cel Cumpnit. — Luptele lui Sigismund și Mircea-cel-Bătrîn cu Turcii, în 1395 (un document inedit).
- T. G. Bulat* : Un document al mănăstirii Cîrșișoara referitor la noi [1440]. — Din legăturile mai nouă cu Patriarhia de Constantinopol.
- C. Marinescu* : Legăturile Moldovei cu Polonia într'un raport de ambasador venețian (1575).
- Victor Papucostea* : Papa Piu al VII-lea și Francisc Ferreri, episcop de Nicopole și Administrator al Munteniei.
- Sever Zotta* : Dumitru Postelnicul, fratele lui Costin Hatmanul, și descendența lui.
- Victor Brătulescu* : Maiorul Mișa Anastasievici.
- I. Mateiu* : Știri privitoare la dobîndirea unei reședințe episcopoești în Ardealul ortodox din veacul al XVIII-lea.
- Documente de N. Iorga și T. G. Bulat.**
Dări de samă și Cronică de N. Iorga și alții.

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 25 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Contribuții la epoca lui Ioan-Vodă cel Cumplit.

Ladislau Szalay, un istoric maghiar de samă, a publicat, pe la 1862, o colecție de documente privitoare la relațiile dintre Ardeal și Poartă, între anii 1567-1578¹. Sînt, în cea mai mare parte, scrisori ungurești ale Sultanului și ale marilor demnitari turci către Voevodul Ardealului, precum și de ale acestora către Înalta Poartă. Cîteva cuprind știri despre țerile românești, iar una e scrisă de Alexandru-Vodă, Domnul Țerii-Românești.

Trei din aceste scrisori, rămase, din pricina limbii, necunoscute istoricilor noștri, ni întregesc cunoștințele despre una dintre cele mai zbuciumate epoci ale istoriei noastre. Le lăsăm să urmeze în traducere românească, însoțindu-le de observări menite să arăte în ce consistă contribuția lor la cunoașterea evenimentelor din acest timp.

I.

La sfîrșitul anului 1571 Bogdan Lăpușneanu trecu Nistrul, ca să-și caute soție între fiicele magnaților poloni.

Cristofor Zborowski, un peșitor refuzat al unela dintre surorile sale, prinse pe tînărul Domn moldovean, după ce-l ră-nise greu la cap. Atunci Moldovenii, cari nu mai îndrăzneau să se folosească de dreptul liberei alegeri, cerură alt Voevod de la Înalta Poartă. Alexandru al Munteniei credea că va putea cîștiga tronul țerii surori pe sama fratelui său, Petru, dar Turcii își aveau candidatul lor în persoana giuvaergiului Ioan Armeanul, care avea să fie Ioan-Vodă cel Cumplit. Alexandru chiar primi poruncă să-l ajute, ca să poată lua Domnia Moldovei. El și merse cu oștire în Moldova prin Ianuar-Mart 1572 și așeză pe Ioan-Vodă în Scaunul lui Ștefan-cel-Mare².

În legătură cu aceste evenimente e următoarea scrisoare a

¹ Szalay László, *Erdély és a Porta 1567-1578*.

² V. N. Iorga, *Hurmuzaki*, XI, Introducere, pp. XXII-XXIII.

lui Alexandru Munteanul către Ștefan Báthory, Voevodul Ardealului¹:

„Alexander, Dei gratia vaivoda, dominus et verus haecis perpetuus terrae transalpinensis. Spectabilis et magnifice domine et frater nobis observandissime, salutem, bonae vicinitatis nostrae commendationem.

Ai trimis Măria Ta, în zilele trecute, pe Petru Raț, sluga Măriei Tale, la noi cu o scrisoare, în care ni dai de știre că un om al Măriei Tale a fost venit aici cu o scrisoare de la Poartă și că vameșii noștri l-au prins și i-au luat scrisoarea aceea. Noi ne-am supărat foarte, fiindcă nu s'a întâmplat cu știrea noastră. Noi totdeauna primim și găzduim cu cinste pe oamenii Măriei Tale. Să știi însă Măria Ta că în vremea aceea eram cu oastea în părțile Moldovei, din porunca puternicului Împărat. De aceea dregătorii noștri l-au ținut supt pază, neștiind că e omul Măriei Tale, căci el n'a arătat scrisoarea, ci a spus că e negustor, ba încă a plătit și vama în mătăasă. Astfel a plecat, uitând aici scrisoarea Măriei Tale, care s'a aflat după aceea. Cu toate acestea am trimis pe armaș de i-a adus (pe vameși) și i-am pedepsit; și acum se află în pușcărie. De aici încolo încă îi vom pedepsi, ca să fie pildă și pentru alții și ca să se păstreze între noi bună vecinătate. Căci noi ne vom strădui și mai departe ca între noi și între aceste două țări să fie prietenie creștinească. Iată trimitem Măriei Tale și scrisoarea. Dumnezeu țină pe Măria Ta la mulți ani.

Datum in oppido nostro Bukurest, 23 martii, anno Domini 1572.

Trimit Măriei Tale și mătasa plătită ca vamă².

II.

Ioan-Vodă Armeanul cîștigase Domnia cumpărînd cu bani grei protecția Vizirilor³. Dar în curînd pierdu simpatia Turcilor, de o parte din pricina legăturilor sale cu Rusia, iar, de alta, fiindcă prin cruzimea sa provocase nemulțămire generală în

¹ A mai fost publicată în Hurmuzaki, II¹, după „Bathorianum Autographum”, 617. Traducerea însă nu e corectă peste tot locul.

² Szalay, *o. c.*, p. 36.

³ Hurmuzaki, XI, p. XXIII.

Moldova, «Ion-Vodă, după izbîndă cu noroc ce au gonit pre vrăjmaşii săi din ţară, se aşeză la Domnie. Carele la toate din-tăiu era pre voia ţerii; iară, mai apo', pre toţi i-au covîrşit cu vrăjmăşia lui, şi cu morţi groaznice, ce făcea, că, vrînd să ia agonisita tuturoră, nu cu alt meşteşug, ci cu vărsare de sînge. Şi din zi în zi izvodia feluri de munci nouă: băgat-au în foc de viu pre Vlădica Gheorghie, de au ars, dîndu-i vină de sodomie, auzînd că are strînsură de avuţie.

Aşijderea şi Mitropolitul Teofan, n'au vrut hi ieşit întreg, de n'ar hi fugit prin munţi de groaza lui.

Temniţele pline de călugări, şi în groapă, de vii, a băgat pre Veveriţă şi pre popa Cozma, şi pre Molodeţ călugărul. Iară de pre boierii cei de cinste şi cei mai de jos sabia lui nu lipsia, şi cu multe feluri de morţi îi omora, socotînd că mai vrednic şi mai destoinic decît dînsul nimenea n'au mai fost. De lege îşi rîdea, că în postul cel mare s'au însurat, şi alte călcături de lege multe ca acestea făcea¹.

De aceia Poarta, nu peste mult, a hotărît să-l înlocuiască. Soarta părea că suride din nou lui Bogdan Lăpuşneanul, cel exilat.

Într'un raport al lui Carol Rym şi David Ungnad către Împăratul german se spune²:

„Am înţeles că a fost vorba despre Bogdan Moldoveanul cel exilat ca să fie înduplecat să vină la Poartă. Dacă va face lucrul acesta, ar fi aşezat din nou în vechea lui Stăpînire, din partea rudeniei Mehemed, căruia a început să-i fie urgisit actualul Ioan din Moldova.“

Această ştire e confirmată şi de-o scrisoare a Marelui Vizir Mohammed către Ştefan Báthory, Voevodul Ardealului, datată, ca şi raportul menţionat, Ianuar 1574, cu următorul cuprins³:

„Să-ţi dea Dumnezeu viaţă lungă şi sfîrşit cu cinste în această lume.

Ni-ai fost scris înainte de aceasta că regele polon a venit după Crăciun în Polonia şi s'a încoronat; din altă parte ni se spune că în vremea aceia n'a venit. Acum nu ştim: venit-a, ori

¹ Ureche, ed. Giurescu, p. 221.

² Hurmuzaki, II, pp. 668-9.

³ Szalay, *o. c.*, p. 135.

nu ? De aceia caută și dă-mi de știre : venit-a, ori nu ? Ioan, Voevodul Moldovei, îmi scrie că regele Muscalilor s'a unit cu cel din Viena. Adună oști și nu se știe, care li este gândul. Cercetează și după aceasta și încunoștiințează-mă: așa e, ori nu este așa ?

Mai departe am înțeles că și la Cașovia se adună oaste mare ; am auzit că și diavolul de Becheș [Gașpar] e acolo.

Am trimis pe Ceașul Amhat pentru Bogdan, care a fost înainte în Moldova. Te-am fost rugat să știricești, în ce loc se află și să-l chemi cu frumosul să vină la tine. Actualul Voevod, Ioan, om crud și fără de lege, a dat pe mulți pierzării și a pricinuit multe pagube în țara aceia. De aceia și acum am trimis pe Ceașul Mustafă și împreună cu el alți doi oameni, cari îl cunosc bine și el asemenea pe dînșii, ba unul dintre ei e cumătrul lui Bogdan-Vodă. La vorba lui și a ta va veni. Dacă poți trimete pe cei doi oameni la el fără primejdie, trimete-i. Dacă nu, atunci trimete pe unul de încredere de-al tău și îndeamnă-l pe Bogdan-Vodă cu vorbă bună să vină cît se poate mai curînd, căci puternicul Împărat i-a dat lui Domnia Moldovei.

De aceia te rog, Măria Te, să-ți dai silința în acest lucru, din tot sufletul. Îmi faci un mare serviciu, căci foarte aș dori să-l ducem la bun sfîrșit ; pentru tine încă va fi bine.

Am lăsat Ceașului Mustafă să-ți spună mai multe ; ale lui vorbe să le crezi.

Cinepă și său să trimeți, cît de mult.

Datum Constantinopoli, mense Ianuario."

Iată și răspunsul lui Ștefan Báthory, datat 24 Ianuar 1574¹.

„Eu și mai departe voiu urma sfatul Măriei Tale. Tot ce-mi vei porunci, voiu duce la bun sfîrșit cu credință și hărnicie.

Rog și pe Măria Ta să fii față de mine cu aceiași bunăvoință.

Mai departe, vorba trimisă prin Ceașul Amhat am înțeles-o și prin același Amhat am răspuns Măriei Tale, despre toate pe larg.

Am înțeles porunca Măriei Tale pentru Bogdan-Vodă. M'am și străduit să împlinesc porunca Măriei Tale, până va fi Ceașul Amhat. De aceia l-am și reținut aici atîta.

¹ Szalay, *o. c.*, pp. 137-8.

Dar n'am izbutit, fiindcă Bogdan a plecat acum acolo în sus [spre Miazănoapte]: vom încerca să isprăvim, cînd Bogdan va coborî la vale spre Eperjes, *unde-și are locuința*. Căci, dacă am trimete acum numai decît scrisoarea Măriei Tale, mi-e frică să nu se piardă și să nu mai ajungă în mîinile lui. Cînd va coborî mai la vale, voiu avea grijă să-i trimet scrisoarea Măriei Tale printr'un om de încredere. Voiu lucra astfel, încît, atît puternicul Împărat, cît și Măria Ta, să vă încredințați despre slujba mea cu credință, și cînd voiu ști cum stau lucrurile, numai decît voiu da de știre Măriei Tale.⁴

III.

Cînd văzu Sultanul că nu izbutește să aducă la Poartă pe Bogdan Lăpușneanul, care-și pusese nădejdea în creștini, dădu Domnia lui Petru Șchiopul, curteanul său¹. Dîndu-i de însoțitor pe Aga Sinan², îl trimese în Moldova ca să alunge pe Ioan, care nu voia să sporească birul anual la 30.000 de galbeni.

„Ioan-Vodă, dacă se văzu înstrăinat de mila stăpînu-său, Împăratului turcesc, au socotit să țină țara cu sabia; și de sîrg trimese la Cazaci de i-au poftit cu leafă, să-i vie într'ajutoriu³.“

A adunat și oaste din țară, convingînd pe supuși că, dacă a iost crud cu ei, a făcut-o silit fiind de Turci: «să-i împlē și nu i-au putut sătura⁴».

Sălbatecii Cazaci au ascultat cuvîntul de chemare al lui Ioan-Vodă și au trecut Nistrul.

În a doua jumătate a lunii lui April Alexandru-Vodă, Domnul Țerii-Românești, plecă spre Moldova ca să așeze în Scaun pe fratele său Petru, trimes de Turci.

Ioan-Vodă nu așteptă sosirea inamicilor, ci, prevenindu-i, năvăli în Muntenia.

Peripețiile luptelor ce au urmat se află descrise în raportul lui Ștefan Báthory către Împăratul german⁵ și la Ureche⁶. Ioan-Vodă cu o parte a oștirii sale bătu pe Alexandru-Vodă, luîndu-i tabăra, iar pe Petru-Vodă îl sili să caute scăpare între zi-

¹ Hurmuzaki, XI, p. XXIV.

² Deci nu Aga Cigalazadē (ori era același persoană?).

³⁻⁴ Ureche, ed. Giurescu, p. 222 și 223.

⁵ Hurmuzaki, II, p. 682.

⁶ Loc. cit.

durile Brăilei. Cu cealaltă parte a oștirii, Vintilă, fiul lui Petrașcu, înaintă spre București, pe care-i cuceri și luă Domnia țerii.

În aceeași colecție¹ aflăm două scrisori: una a Sultanului, iar cealaltă a Marelui Vizir, din care vedem cum se cunoștea la Poartă mersul evenimentelor pe care le-am schițat mai sus.

Selim Sultanul scrie, la sfârșitul lui April 1574, lui Ștefan Báthory²:

„Lui Ștefan Báthory, Voevodul Ardealului, să-i dea Dumnezeu viață îndelungată.

Ajungînd porunca mea la tine, vei înțelege următoarele: Am luat stăpînirea Moldovei de la Ioan, Domnul de pînă acum, pentru păcatele și fărâdelegile lui, și am dat-o lui Petru-Vodă, care de mult îmi slujește aici la Poartă. Cu el am trimis pe capugiul meu Aga Sinan. Dar Ioan-Vodă, cum a înțeles de aceasta, a și mers asupra lui Alexandru-Vodă și i-a tăiat oamenii, pricinuindu-i mare pagubă. Apoi a pus acolo Domn pe un țilhar, pe care-l ținea în țară ca „Domnișor“. Moldoveanul a adunat mulți hoți din țară, cu cari se grăbește să facă o o mulțime de fărâdelegi. Acestea mi le-a adus la cunoștință Alexandru-Vodă și mă roagă să-ți scriu ție pentru ajutor. Să-i trimiți deci în ajutor oastea ta și cîteva tunuri mici. Pentru aceasta trimit eu acolo pe Ceaușul meu Mustafă. Îndată ce va sosi la tine, tu trimite-ți oștirea în ajutorul lui Alexandru, punînd în fruntea ei comandanți oameni aleși, cari vor afla de la Alexandru încotro trebuie să plece. Fii deci în ajutorul lui din toate puterile. Această scrisoare s'a făcut cu zece zile înainte“.

Marele Vizir scrie aceluiași, la același dată, următoarea scrisoare:

„....Puternicul Împărat a luat Domnia de la fostul Voevod Ioan și a dat-o fratelui lui Alexandru, lui Petru-Vodă, pe care l-a trimis împreună cu capuși-bașa, Aga Sinan.

Alexandru, pe cînd mergea în calea lui, fu atacat de Ioan-Vodă, care i-a ucis mulți oameni, a ridicat alt Domn în Muntenia și acum, cu numeroși săi țilhari, vrea să piardă țara. De aceia Alexandru-Vodă a trimis vorbă puternicului Împărat și

¹ Szalay, *o. c.*, p. 146 și urm.

² Această scrisoare a fost publicată în Hurmuzaki, II¹, p. 693, cu data de 10 Maiu 1574.

cere de la Măria Ta oaste și tunuri. Puternicul Împărat poruncește să-i dai atita oaste și tunuri, de câte are nevoie. Pentru aceasta ți-am trimis porunca Împăratului împreună cu scrisoarea mea. În clipa când le primești, să și pornești la drum ajutoarele, fără nicio întârziere. Comanda trupei să o încredințezi unui om al tău de frunte, care să o conducă.

Trimite cu el lui Alexandru și câteva tunuri mici. El o să li spună încotro să meargă și tu li poruncește să țină cu tot sufletul pe lângă Alexandru-Vodă.

Nebunul de Bogdan-Vodă singur și-a făcut rău, când a fugit din țară, căci, dacă ar fi acum aici de față, lui și nu altuia i-ar fi dat Domnia puternicul Împărat. Înainte de asta i-am trimis o scrisoare, în care am jurat că nu i se va întâmpla niciun rău, dacă va veni la Poartă; dar de atunci nu mai am nicio știre despre el. Dacă n'ai isprăvit încă cu dînsul, trimite-i și scrisoarea mea. Făgăduiește-i în numele mieu, căci pe sufletul meu am să-mi țin vorba.

Să nu aibă teamă, ci să vină de-a dreptul la Poartă; aici nu va întârzia mult, căci îi vom da Domnia, și va fi în cinste și mai mare decît înainte. Din parte-mi doresc mult mergerea lui înainte. Măria Ta străduiește-te deci cu zel în acest lucru și, dacă e chip, trimite-l aici.

Aștept aceasta de la tine și, dacă-mi va ajuta Dumnezeu, strădania ta nu va fi în zădar. Așa să știi.“

Pe cînd Petru-Vodă se adăpostia după zidurile Brăilei, iar fratele său Alexandru se refugia la Floci, Vîntilă se instala Domn la București, dar numai pentru puține zile. Alexandru veni răpede, fi luă Domnia și capul, pe care-l țintui pe poarta Curții domnești.

Dar Sultanul era hotărît să pună capăt și stăpînirii «Armeanului» din Moldova.

Se cunoaște tragedia acestui Voevod, pe care-l cîntă cu atita romantism marele Hasdeu. La 11 Iunie 1574 el trebui să se predea, la Roșcani, păgînilor, cari, legîndu-l de cămile, l-au rupt în bucăți.

Din scrisoarea Marelui Vizir, reprodusă mai sus, se vede cît de favorabilă era situația lui Bogdan Lăpușneanul la Poartă, căci Turcii nu prea erau mulțumiți cu slăbănogul Petru.

Ar fi interesant să se poată lămuri de ce Bogdan n'a dat ascultare stăruitoarelor chemări ale Marelui Vizir. Ori poate aceste invitări, în urma unor intrigi necunoscute, nici n'au ajuns până la ei!

Victor Motogna.

Dumitru Postelnicul, fratele lui Costin Hatmanul, și descendența lui

de Sever Zotta.

În numărul 4 al acestei reviste¹ ne-am ocupat de Costin Hatmanul, tatăl cronicarului Miron și descendența lui imediată, examinând îndoiala noastră dacă familia la începutul secolului al XVII-lea avea numele stabilit, referindu-ne cu acest prilej și la lipsa de nume patronimic al fratelui Hatmanului, Dumitru Postelnicul².

Despre acest unchiu al cronicarului, avem puține date la dispoziție, știind numai că a fost și pîrcălab, în 7138 (1630), August 30, deci în Domnia lui Moise Movilă, protectorul fratelui său, și că înaintea acestei date a fost luat fecior de suflet de către Stanca, jupăneasa Vornicului, apoi starostelui (de Focșani) Murgoci Toflea³, fiica Salomieii, jupănesei Marelui Vornic Drăghici Nădăbaico⁴. Stanca, descendentă din Oană, Portar de Suceava, i-a dăruit în 1630, August 30, părți în Păulești, Zmeiani pe Simila și Bălăceni pe Bogdana (Tecuciu⁵) și i-a vîndut pe lîngă jumătate din Spinești (= Boroșăști) și parte din Ocheșești⁶, și jumătate din Tălăbești, pe care o avea de pe mama ei Salomia, iar aceasta o luase în schimb de la Ioan Movilă, Marele Logofăt⁷, tatăl Voevozilor Ieremia și Simion.

¹ April-Iunie 1925. S'au strecurat acolo unele erori de tipar, dintre care principala la p. 75, unde este a se citi: „Boniecki scrie: „a fost căsătorit“, etc. La p. 77 este a se citi: 1775 în loc de 1571, 1745 în loc de 1475, 1824 în loc de 1284 și Anisia în loc de Misia.

² Urechîă, *Miron Costin*, I, p. 97 și *Rev. p. Ist., Arh. și Fil.*, VII, p. 15.

³ *Ibid.*, și Antonovici, *Doc. birlădene*, III, pp. 33-34.

⁴ Com. de d. N. Docan.

⁵ Antonovici, *l. c.* — Oană Portar de Suceava trăia în 6951 (1443), August 3 (Ghibănescu, în *Uricariul*, XVIII, p. 489).

⁶ Urechîă, *l. c.*

⁷ Com. de d. N. Docan; v. și Iorga, *Stud. și doc.*, VI, p. 151.

Raporturile viitoare dintre Movilești și Costinești își au poate originea în aceste îndepărtate raporturi de afaceri, sau poate chiar și de înrudire, dintre Salomia și Ioan Movilă.

În 7199 (1691) April 19, Tudosie Dubău, Mare Logofăt, Vasile Costachi, Mare Vornic și Andronic Mare Spătar, dau «scrisoarea noastră fratelui nostru Ion Tălăbăscul, vtori (al doilea) Logofăt», pentru părțile „care le-au fost dat Murgocioae lui Dumitru Post[elnic] tatăl lui Ioan Tălăbăscul, luîndu-l fecior de suflet Murgocioae” (v. mai sus). «Aceste părți de ocină să aibă a le ținea și a le opri de spre Negruț¹ și de spre frații lui, feciorii lui Neculai din Zmeiani”².

Din mărturia aceasta reiese, pe lângă identitatea pircălabului și a postelnicului, că fiul lui a luat porecla Tălăbăscul după acea jumătate Tălăbești³ dăruită tatălui de către Stanca.

Acest Tălăbăscul este cunoscut Letopisiștelor și nu e fără interes că numai nepotul lui de văr primar, Nicolae Costin, îl menționează la anul 1711, Iulie, precum urmează: «și, lucrînduse aceste războaie, iar mai înaintea cu cîteva zile au fost venit până la Brăila și Ion-Vodă Tergimanul, fratele lui Nicolai-Vodă⁴, trimis de Vizirul în loc de Domn țării; carele îndată au și scris la Ioan Căpitanul și la Costandachi Aga și la Tălăbăscul și la alți boieri, cîți erau băjeniți la mănăstire, la Dumbrăvița, dîndu-le a înțelega, ca să dea știre și altor boieri în Țeara-de-gios, pe la bejenii, ca să meargă la dînsul, că apoi, nemergînd, va cădea țeara în pradă. Și niciunii n’au vrut să meargă, ca toți trăgiau nădejde de izbînda Moscalilor; și rău au greșit”⁵.

Din însăși atitudinea aceasta rusofilă reiese că Ion Tălăbăscul nu este, eventual, a se confunda, din cauza asămănării de nume, cu contemporanul său «le Baron Talaba, envoyé du Prince Ragotski», care, în Ianuar 1711, informa la Constantinopol Poarta

¹ Strămoșul Negruțeștilor.

² Antonovici, *o. c.*, 44.

³ Azi *Tălăbeasca* face parte cu Tomceștii din trupul domeniului *Nămoloasa*; Rosetti, *Pămîntul*, etc., p. 311.— În 7140, 1632, Maiu 28, *Costin*, atunci Postelnic, cumpără de la Conde Vameșul o parte din Tomcești, pe care o avea cumpăratură de pe neamul *Talabă*; Iorga, *o. c.*, XI, pp. 257-58. Satul Tălăbești avea deci numele de pe această veche familie.

⁴ Mavrocordat.

⁵ Kogălniceanu, *Let.*, II, pp. 107-8.

despre cele auzite în călătoria lui prin Rusia și Polonia¹. La familia acestuia se referă evident Cantemir în „*Descriptio Moldaviae*“, enumerând-o între „barones“ ai Moldovei, întru cât cealaltă era prea tinăra ca nume, Ioan Tălăbăscul, fiind, precum am văzut, întâiul cu acest nume și contemporan cu Dimitrie Cantemir. Familia Tălăbă, însă, care dăduse numele mai multor sate: Tălăbești, Tălăbăești și Tăbălăești, era foarte veche și descindea probabil din pîrcălabul de Hotin al lui Bogdan al III-lea².

Despre viața lui Ioan Tălăbăscul știm puțin. În 7199 (1691) April 13, dă o parte din Zmeiani «nepotei mele (de văr primar) Saftei, fiica dumisale lui Velicîco Costin Vel Dvornic»³. În 7206 (1698) Februar 28, este fost Logofăt și hotarnic la Torcești⁴ (Tecuciu), iar în 7208 (1699) Septembre 2, vinde o parte din hotarul tirgului Tecuciu Vornicului C. Ruset⁵. Am văzut și în studiul precedent că în județul Tecuciu sînt a se căuta cele mai vechi știri despre neamul cronicarului Miron Costin.

Ioan Tălăbăscul a avut și „alți frați“ și o soră Grăjdana, soția unui Coceală⁶. Acesta, dintr'o familie puțin cunoscută, a fost probabil pîrcălabul de Tecuciu din 7176 (1668), Februar 16, martur cînd Maria, fata lui Murgoci (Tofiea), și alții vînduseră părțile lor din Blăgiani Hatmanului Nicolae Racoviță⁷. Oricît de puțin cunoscută, familia aceasta s'a menținut în rîndurile mazilimii încă peste un veac și și-a afirmat drepturile ei sociale istorice tocmai în Bucovina, în Pohorlăuți, la 1788.

Un «Vasăle Coceală, comisar de conscripție⁸, fliciorul răposatului Andrei Coceală ce-au fost căpt. de margine în Țanutul Cearnăuțului la șatul Chisălăul⁹ den zilele stăpînirii Cnejăi

¹ Hurmuzaki, *Supt.* I, vol. I, pp. 391-3.

² Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea*. Un Ionașco Tălăbă, cu frații lui, nepoți de fiu ai Sulgerului Tălăbă, trăia în 7212 (1704), Ianuar 12, și 7233 (1725), Februar 1. Tatăl lor a murit supt Constantin Cantemir (*Uricariul*, XXI, pp. 154-55 și 263-4). Poate unul dintre aceștia a fost „baronul“.

³ Iorga, *o. c.*, XVI, p. 198.

⁴ *Arh. Statului Iași*, Tr. 1765, dos. 24, F. 93.

⁵ *Ibid.*, *Cond. de Anaforale*, p. 39, f. 89.

⁶ Urechiă, *l. c.*

⁷ Ghibănescu, *Surete*, VIII, p. 317.

⁸ = „de dajde“, expresie mai usitată, = adunătorul birurilor unui anumit ocol, funcție la care țineau mult mazilii bucovineni, considerînd-o drept boierie.

⁹ Proprietatea familiei mele peste o sută de ani și unde m'am născut.

Moldovii», capătă în acel an o mărturie din partea fruntaşilor nobilimii bucovinene, Tadeu şi Simion Turcul şi Ilie Vlaico, din care reiese că el este «niam cu Talabeşti», «Cocileşti şi Pîrvuleşti trăgîndu-să toţi dintr'un moş»¹. Acest moş comun, oricît de îndepărtat, ca timp şi spaţiu, se poate verifica însă cu ajutorul documentelor. El este Dumitru Postelnicul, socrul lui Coceală şi tatăl lui Ioan Tălăbescul, a cărnăia fiică, cu nume de botez necunoscut, a fost soţia lui Constantin Pîrvul Şătrar².

O curioasă întîmplare face că Vasile Coceală, recunoscut ca nobil de Austriaci, a fost originar dintr'un sat Pohorlăuţi, învecinat cu Jurcăuţi, moşie care aparţinuse, în parte, lui Potomir Costin, nepotul de frate al Postelnicului Dumitru şi pe care, dimpreună cu soţia sa Nastasia, o zălogise întăiu în 7150 (1642), Ianuar 14, şi o vinduse apoi, în 7171 (1663), Februar 24, lui Dimitrie Nanul, Vel Visternic în 1642 şi Stolnic în 1661³.

Documentul din 1642 este astfel resumat: „Zapisul lui Tosătomir şi al femeii sale Cudrăcioae“, etc.⁴. Evident este a se ceti „Potomir“ şi cu femeia sa «cu Drăcioae», familia Drace fiind însemnată în secolul al XVII-lea în Bucovina: un Ilie Drace e şi staroste de Cernăuţi⁵. O Nastasia Drace, fiica lui Iuraşco Drace, avea o parte în Repujinţi, aproape de Pohorlăuţi⁶. Poate că aceasta a fost soţia lui Potomir, care de sigur prin soţia sa a ajuns să fie proprietar în părţile acestea îndepărtate.

Ioan Tălăbescul a lăsat o numeroasă descendenţă, mai ales prin femei, căci se pare căci n'a avut decît un singur fiu, Nicolae⁷ Clucer⁸, căsătorit cu o Santa⁹. El a avut un fiu Dediul¹⁰ şi o fiică, Sanda, căsătorită cu Sandu Abaza¹¹. Dediul a

¹ V. Anexe, no. 2.

² Antonovici, o. c., p. 305.

³ Archiv. Trib. Cernăuţi, Cadastrul ţării, „Grancialium“, fasc. Jurcăuţi, no. 380. — D. Nanul, poreclit Zmăilă, a fost tatăl lui Stroe (Stroiţă, Stroi) Spătar, strămoşul Stroiceştilor de azi (*ibid.*, no. 377; Iorga, *Stud. şi doc.*, VI, p. 277 ş. a.).

⁴ *Creşt. Col. Acad. Rom.*, 1911, p. 223.

⁵ Hasdeu, *Archiva Ist.*, III, p. 247.

⁶ *Archiv. Trib. Cernăuţi, ibid.*, Repuzenitz, no. 24.

⁷ Com. de d. Ghibănescu, după Acad. Rom., ms.

⁸ Arh. Stat. Iaşi, Tr. 1765, dos. 34, fol. 476.

⁹ Ghibănescu, după acelaşi izvor.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Arh. Stat. I. c.

avut trei fii: Antioh, a căruia fiică a fost căsătorită cu Grecul Stăte Stălnic (fii: Iordachi și Manolachi), și o fiică, căsătorită cu Răducanu Baotin Jitnicer¹. Un Dimitrie Tălăbescu, poate un urmaș al lui Antioh, avea frați în Florești (Tutova) în 1835².

Ioan Tălăbescu a mai avut următoarele fiice, ale cărora nume de botez îmi sînt necunoscute: 1) Soția lui Vasile Caracatiță, fost al doilea Jitnicer. 2) Soția lui Conachi³; 3) Soția lui Paizan; 4) Soția lui C. Ranet, socrul lui C. Pîrvul și în fine 5) Soția lui Pavel Chirica, pîrcălab, tatăl lui I. Chirica⁴. În 7249 (1740), Septembrie 14, aceștia și Dediul Tălăbăscul își împart (deci N. Tălăbăscul nu mai trăia) părțile care li se cuvin din moștenirea socrului, respectiv bunicului lor, I. Tălăbăscul în moșiile Tălăbești, Nănești și Siești (Tecuciu), Mărășești (Putna) și Crîngeni (Covurluiu ?⁵).

Cu acești copii, gineri și nepoți, pierdem urma descendenței lui I. Tălăbăscul, însă prin documentele moșiilor județului Tecuciu s'ar putea da de urma *celorlalți frați* ai lui, nouă necunoscuți și avînd probabil alte nume de familie, după tată, sau după moșii.

ANEXE.

No. 1°. Suret ce s'au scos după *împărțala* ce au avut *ginerii și nepoții Tălăbăscului* după moșii ce au avut Tălăbăscul, cari mai gios sînt toți iscăliți.

Facem știre cu aciastă scrisoar[e] a noastră precum de bun[ă] voe noastră ni-am învoit noi frații cari mai gios ni-am iscălit și ni-am împărțit moșie ce avem de pe moșul nostru Tălăbăscul, fiind în: 600 stănjini p[o], satul Tăl[ă]beștii să ție Dediul Tăl[ă]băscul: 150 stănjini, i Vasile Cracatiț biv vtori Jic[nicer] zet Tălăbăscului, 150 stănjini. Iar 300 stănjini ce mai rămîn în Tăl[ă]bești să-i ție Costantin Ranet zet Tălăbăscului, și Ion Chiric[a] vnog (*sic*) Tăl[ă]băscului și Paizan zet Tăl[ă]băscului, și

¹ V. anexe n-le 3-4.

² Arh. Stat. I., c., dos. 324, f. 14.

³ În 1801, Manolachi Conachi, tatăl poetului, dă fiicei sale Maria restul moșiei Tălăbești (Arh. Stat., I. c., dos. 39, f. 464).

⁴ V. anexe, no. 1 și Ghibănescu.

⁵ V. Anexa no. 1.

⁶ În proprietatea mea.

Conachi zet Tălăbăscului. Aşijder[ea] să mai ţie Năneştii¹ din vechi ot Tecuci. Iar Costantin Ranet şi Ion Chirica şi Paizan şi Conachi să ţie 300 stânjini Crăigenii de la câmpu şi Crăigenii din baltă, şi ò parte din Opaci (?) ot Covurlui, i o parte din Lieşti ot Tecuci şi moşii ce sintu necăutate, după ce s'or cerca şi ce s'or puţ[ea] alege, iar pe fraţi s'or împărţi. Şi pintru înştiintare ni-am iscălit mai gios.

Vel Log[o]l[fa]t. L[e]t 7249 (1741), Săpt. 14.

No. 2². (Coală timbrată cu timbrul: Fl. Rheinisch = 4 Fl. Polnisch. Pe jumătate textul este german.)

Dăm această adevărată mărturie noastră la mână dumisale Vasăle Coceală Comisar de Conscripăe, ficiorul răposatului Andrei Coceală ce-au fost Căpt. de margine în ținutul Ceărnauțului la satul Chisălaul den zilele stăpînirii Cnejăi Moldovii și, rămăind de sus arătat Vasăle Coceală după răposare tătăni-său copil mic, s'au tras în țări străine, atăta în țara Moscului, cât și în alte țări, după învățătura spre spre (*sic*) schivernesală viețai sale, careli acum de când iasti stăpănire ai Preputernicii k. k. apostolești Măriri aice în Bucovina nelepsăt să află în fel de fel de slujbe cu orânduială bună trezăv și cu dreptate și precum că iaste drept și adivărat ficior de mazăl, care tată-său Andrei Coceală toată viață sa au fost la orânduială mazi-lilor, fiind niam cu Talabeștii, Cocieleştii și Părvuleștii, trăgândușă toați dentr'un moș den ținutul Orheiului den Moldovă, având acolo și părță bune de moșii; spre încredințare îi dăm această mărturie de mănule noastre iscălită și cu adevărate peceță întărită la anul 1883, Dechem : 10, vechi calendar.

Thadaeus Turkul m. p. Gr., Szymon Turkul m. p., Ilie Vlaico mazăi³.

¹ „Jupâneasa Paraschiva, sau mai bine Monahia Eupraxia s'a mutat cătră dumnezeieștile lăcașuri la anul 1719 în casele sale din Năneștii-de-jos sau Fundenii, moșie de baștină a boierilor Conăchești“ (Log. C. Conachi, Iași, 1887, pref., p. 14). Paraschiva să fi fost soția lui Anghel poreclit Conachi. Ea a fost poate fiica lui Tălăbescu.

² Din Arh. delegațiunii țării (Landesausschuss), Cernăuți, *Actele nobilimii*, dos. no. 174 din 1789.

³ Două peceți în ceară roșie: una, bine conservată, a familiei Turcul cu blasonul polon „Ostoja“ (v. Wiesiecki), alta, nedistinctă, a lui Vlaico.

No. 3. *Prè înălțate și mult milostive Doamne,*

Jăluim Mării Tale că noi arătații mai gios sîntem ficiori să-vîrșitului din viață Răducănu Batîn, carile au fost gineri unui Dediul Tălăbăscu și, la căsătorire sa, cînd au luat pe maica noastră, să vede o scrisoare dată la mîna părinților noștri de zăstre, în care arată că dă un vad de moară și loc de vii unde va voi părintele nostru să-și facă în moșia Guțăștii și parte de moșie frățească cu toți frații maicei noastre, pentru că altă zestre nu i-au dat din lucruri mișcătoare, și așa părintele nostru au făcut moară și vii și am stăpănit și acareturile aceste și la moșii în pace până acum în anul trecut, fără supărare, iar la alte părți ce mai au frații maicii noastre nu ni-am mai întinsu cu stăpînire, fiindu-ni cu dipărtare, și am avut și indestule locuri pentru hrana noastră, iar acum de doi ani încoace un moș al nostru, frate cu maica noastră, anume Antohi Tălăbăscul, mai mic decît toți frații, și-au căsătorit o fiică a sa după un Stolnic Stati Grecu și ce foae di zestri i-a fi dat noi nu știm, fără numai videm că s'au statornicit pe această moșie Guțăștii, unde au cuprinsu tot trupul moșiei, făcîndu-și în margine din sus casă și la mijloc, ratoș, crîcîmă și slobozia și în margine din gios moară și chiuă, și noi am rămas de nu mai avem trebuință cu acè moșie, și are pădurari, păzitori, de nici lemne de foc nu lasă să taie morarii și chelarii de la vie, cari alte nu ne-au mai rămas decît să ni lăsăm acareturile părințăștii și să ne înstrăinăm pe alte locuri.

Și în anul trecut, cînd am văzut inceputul cu acest fel de urmare, am dat jalubă Mării Sale Scarlat Calimah Voevod, arătătoare de toată curgere pricinii, și după acè jalubă a noastră ni s'au dat luminată carte gospod cătră d-lor ispravnicii de ținutul acesta a Tecuciului, hotărîtoare ca să să înfrîneză asupra-torii ci răsîpescu lucruri streine, că vor plăti și tot venitul, și [cu] acè luminată carte gospod am intrat și în cercetare dregătorilor, fiind d-lui Aga Petrachi Negre Ispravnic, și d-lui au găsit cu cale hotărîndu ca să stăpănim dreaptă partea noastră de moșie în bună pace și să ni-o și alegim de o parte; di pe care hotărîre au rînduit și doi oameni ciastîți și vrednici, pe d-lui Postelnicul Iancul Berza și pe Polcovnicul Ion Mogilde, ca să

ni aleagă dreapta parte maicii noastre din acè moşie Guţăştii, şi, mergînd cu rînduiţii la faţa locului, au măsurat tot trupul acei moşii, dimpreună şi cu alţi doi fraţi a maicii noastre, iarăşi mai mari, încît numitul Antohi, moşul nostru şi socrul d-sale Stolnicului Stat', şi după măsura ce au făcut s'au despărţit toată moşia frăţeşte, şi ni s'a dat şi ţiduli după obicei ca de la nişte drepti hotarnici, şi nouă ni-au dat acei doi fraţi ai maicei noastre şi osăbită adiverinţa iscălită şi adiverită şi de la alţii, ca să ni stăpînim dreaptă parte noastră de maica noastră atît într'acest hotar, cît şi în alte părţi de moşie, şi acel Stolnic State nu s'au priimit nici cu un chip a fi următor, zicînd că d-lui nu este vinovat cu nimică, decît el are să-şi stăpînească toată zăstre ce-i iaste dată de socru-său, iar noi, dacă avem pretenţie, să ni căutăm cu socru său, şi stăm până astăzi lipsiţi de venitul moşiei şi jăcuiţi de păzitori ce are pe acè moşie, şi, ne mai putînd suferi acest fel de strămbătării şi pentru că acum să află şi moşul nostru venit aice şi Stolnicul faţă, pentru că în anul acel care am intrat în giudecată n'au fost moşul nostru faţă, aflîndu-să lipsit de aice, şi tocmai acum au venit,

Cu ferbinţi lacrimi şi cu mare plîngere ne rugăm Măriei Tale ca să ni să facă şi de la Înnălţime Ta o prea-luminată carte gospod iarăşi cătră d-lor boierii Ispravnici, împreună şi cu d-lui Căminarul Neculai Costandachi, fiind faţă, şi după dreptate să fim puşi la cale, să nu rămînem înstrăinaţi şi păgubaşi de dreaptă parte maicii noastre tocmai acum în zilele Măriei Tale, şi veclică pomenire va rămîne.

Plecaţi la mila Înnălţimii Tale. 1820.

Ştefan sin Răducanu Batin, Maria, sor numitului, de la sat Brăhşăştii, ţinut Tecuciului.

Să roagă Înnălţimei Tale ca să i să facă luminată carte gospod cătră d-lor boierii ispravnici de Tecuci şi cătră d-lui Căminar Neculai Constandache ca să i să facă cercefare cu un moş al lor anume Antohi Tălăbăscul pentru înstrimbătăţirea ce le face la dreaptă parte maicei lor, ce este soră cu acel Antohi, şi după cuviinţă să fii puşi la cale.

Dumnealui Vel Logofăt să lucreze cele de cuviinţă.

1821, Ghenar 3.

No. 4. Noi Mihail Grigoriu Suțu, Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn țării Moldaviei.

Cinstiți credincioși boieri Domniei Mele d-voastră ispravnici finut. Tecuciului i d-ta Neculai Costandachi biv Vel Căminar, sănătate. Veți înțalege din jalobă arătare și cerire ce fac jăluitarii. Deci, fiindcă la mîna jăluitarului Ștefan Batin s'au văzut acum de cătră d-lui Vel Logofăt între alte scrisori și o mărturie din 1819, Maiu 21, de la lancu Berza și Polcovnicul Ion Mogilde, încredințată de Ispravnicie cu arătare că de față cu lordachi și Manolachi Tălăbești au măsurat moșia Guțeștii și, găsind 800 stînjăni domnești, au împărțit-o pe patru frați: 200 stînjăni lui lordachi Tălăbăscu, 200 stînjăni lui Manolachi cu frații lui, 200 stînjăni lui Antohi Tălăbăscu și 200 stînjăni lui Ștefan Batin, ficior Răducanului Batin, nepoți de soră Tălăbeștilor, unde are și vad de moară i loc de vie după scrisoarea Dediului Tălăbăscu,—să scrie dumneavoastră, înfătoșînd pe jăluitar cu pîrîții, să cercetați și, fiindu precum jăluescu, că nu sînt îngăduiți a stăpîni, atunce d-stre pe jăluitar să-l imputerniciți a-și stăpîni în pace dreaptă parte sa mai sus arătată cu vadul și via, întocma după dovezile ce are, și să-i faceți oprire piritului Stolnic Efstatii ca întru cit de puțin supărare la stăpînire să nu pricinuiască jăluitarul, căci socrul său Antohii Tălăbăscu n'au fost volnic a-i da zestre și părțile altor frați, decît numai dreaptă parte sa, și pîrîtul Statii, de va avè ceva, își va căuta cu socrul său; și în ce chip veți dovedi și de punere la cale ce veți face cum să poroncește să-i dați și mărturie, triimețînd și osebită înștiințare aice la d-lui Vel Logofăt.

(L. P.)
Gospod.

1821, Ghenar 8.
Vel Logofăt.

O scrisoare a lui Despot

Academia Romîna a primit dintr'un deposit german (în Sonderhausen) în copie această scrisoare necunoscută a lui Despot.

Adresată lui Günther conte de Schwarzenburg sau Schwarzenberg, din Iași, la 25 Septembre 1562, cu contra-semnătura cunoscutului secretar Horațiu Curie, ea amintește o veche

găzduire și ține la dispoziția prietenului serviciile de care ar putea să aibă nevoie în aceste locuri depărtate.

Comparată cu alte scrisori din volumul II al colecției Hurmuzaki și din *Nouveaux matériaux* ale mele (București 1898), aceasta arată foarte ciudate și barbare greșeli de limbă pe care cu greu ni le putem explica :

Heraclides Iacobus Basilicus, Dei gratia despotas Sami, etc., regni Moldaviae princeps, etc.

Illustris domine amice, charissime¹. Quamprimum Dei omnipotentis maximi auxilio regnum nostrum avitum recuperavimus, quod superiori anno fecimus, nihil nobis prius fuit quam ut iis de quibus bene meriti eramus et a quibus beneficia aliqua acceperamus, dum adhuc exules peregrinaremur, ostenderemus nos eorum non solum non esse oblitos, verum etiam cupere animi nostri gratitudinem per omnem occasionem declarare. Cum igitur apud Illustritas Vestra (!) aliquando fuerimus ab eaque et humaniter et liberaliter satis tractati simus, non omittere² volumus quum³ iis nostris litteris de statu nostro eas certiores redderemus. Amice igitur ab Illustritatem Vestram (!) petimus et rogamus, quodcumque divina clementia eo evecti simus, ut amicis nostris gratificari possumus, nostra opera iis in partibus utatur. Nil enim in regno nostro omittimus, in quo gratificari Illustritatem Vestram et benevolentiam nostram ostendere possumus, cupientes omnino grati animi signa Illustritati Vestrae ostendere, quam⁴ diutissime benevalere optamus. Datum in oppido nostro Iassy, 25 septembris, anno 1562.

Despotas
(in. pr.)

Ex commissione principis
Despotae propria,

Horatius Curio,
sec[retarius], m[anu]
p[ro]pria⁵.

V^o: Illustri ac magnifico domino Gunthero, comiti a Zwarzenburg, etc., sincere nobis dilecto. **N. Iorga.**

¹ În copie : „clarissime.“

² În copie : „comittere.“

³ În loc de : „cum.“

⁴ În copie : „quamquam.“

⁵ În copie : „sss“, interpretat : „subscripsit.“

Legăturile Moldovei cu Polonia într'un raport de ambasador venețian (1575)

Între ambasadorii trimiși să asiste la încoronarea ca rege al Poloniei a ducelui de Anjou, devenit mai târziu suveran al Franciei supt numele de Henric al III-lea, se întâlnește și reprezentantul venețian Girolamo Lippomani sau Lippomano¹. Rămas în țara unde se stinsese vechea dinastie a Piaștilor și după fuga din Cracovia a fratelui lui Carol al IX-lea în 1574, el a-vuse destul timp să cunoască de aproape Polonia, așa încît la întoarcerea în Veneția în anul următor solul putea să presinte Senatului o abundentă „relațiune“.

Am găsit-o în toamna trecută în *Biblioteca Regală* din Bruxelles, inserată alături de o sumedenie de alte rapoarte și însemnări, venețiene sau nu, în manuscrisele catalogate supt numerele 6079-6098 ale Inventariului (no. 7106 al Catalogului de manuscrise²).

Raportul lui Lippomani este de fapt un mic tratat asupra Poloniei. Știrilor asupra originii Polonilor li se alătură informații asupra hotarului regatului. Iată de pildă cîteva rînduri asupra granițelor de Sud: În partea aceasta țara se mărginește „*con l'Ungaria per longo spatio, si per quella parte ch'è tenuta dall'Imperatore, come per quella che possiede il Turco, Transilvania et Valachia, insino al Mar Maggiore, dove è il Castello Dialogio dalla bocca del fiume Niester*“ (fol. 381).

Se descrie aspectul întinsei țeri, se vorbește despre faună, despre bogățiile miniere ale Poloniei. Cu prilejul înșirării diferitelor provincii se pomenește și de tirgul din Lublin, unde se întilnesc negustori din toate țerile vecine, deci și Romîni („*In Lubliolo, luogo dove alle volle di Polacchi sogliono fare le Diete*

¹ El ajunge mai târziu bail al Republicei la Constantinopol. Cf. Hurmuzaki-lorga, *Documente*, XI, tabla numelor, și publicațiunea lui F. Stefani, *Viaggio a Constantinopoli di Sier Lorenzo Bernardo per l'arresto del bailo Sier Girolamo Lippomano cav., 1591 aprile*, în colecțiunea *Monumenti*, editate de R. Deputazione Veneto-Tridentina di Storia Patria (seria IV, *Miscellanea*).

² O versiune a acestui raport se găsește și în Biblioteca din Dresda supt cota: *Elect. 661*. (Vezi Dr. Franz Schnorr von Carosfeld, *Katalog der Handschriften der königlichen öffentlichen Bibliothek zu Dresden*, I, Leipzig, 1882, secțiunea G, no. 256.) Cf. și ediția, sensibil diferită, dată de F. Albeni, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, VI, Florența, 1862, p. 271 și urm.

per essere come nel centro di tutte le provincie del Regno, si fà ogn'anno una fiera dove concorrono l'uomeni di molti paesi come Moscoviti, Littuani, Tartari, Turchi, Valacchi, Hebbrei, Tedeschi, Ungari et Armeni, oltre à gl'altri subditi del Regno" (fol. 387).

Lippomani se oprește mai ales, în această privință, asupra rolului Armenilor. Protejați de legea mahometană, datorită sprinjinului pe care ei l-ar fi dat cîndva Profetului, ei puteau străbate cu ușurință toate țerile musulmane, din Egipt până în India și Persia, fără să plătească vre-o taxă („*senza pagar gabella*“).

În Lwów erau în timpul lui 60 de familii, în Camenița 300 (la început scrisese 600, este probabil ca și în numărul îndreptat mai trebuie șters un 0). Și într'un oraș și în celalt erau episcopi ortodocși îngă episcopi catolici, lucru foarte păgubitor, după credința ambasadorului venețian, pentru Biserica Romană.

Cum plecarea lui Henric lăsase tronul polon liber, Lippomani trece în revistă pe stăpînitorii țerilor vecine, candidați probabili.

Ivan al IV-lea cel Groaznic, pe care-l numește Mare-Duce al Moscovei (de și de la 1547 el luase titlul de Țar), i se pare cu totul de temut: „...*si dice ch'unita che fosse la sua potenza con quella di Polonia, saria invincibile et porria gagliardamente contrastare con chi si sia, non solamente recuperando la Valacchia¹ di man di Turchi², ma passando anco fin oltre*“ (fol. 413 v°).

După ce înșiră pe toți Suveranii cari ar fi putut candida la tronul vacant, ambasadorul venețian, vizibil doritor de a arăta cu prilejul acestei relațiuni o erudițiune de cel mai bun gust umanist, ajunge să vorbească și de Sultan. Și cu acest prilej pomenește și de Moldova, asupra căreia înțelege să stăruie mai mult. Din nefericire, informațiunile de ordin istoric, privind mai ales legăturile de vasalitate ale țerii de la hotarul de Miazăzi al Poloniei cu regatul catolic, sînt contrazise în cea mai mare parte de rezultatele pe care le-a obținut critica noastră istorică³. Lippomani, care scria poate după vagi amintiri de lec-

¹ Bine înțeles, este vorba de Moldova.

² Trei mii de Turci „di Valacchia“ (fără îndoială din Basarabia), făcuseră de curînd o incursiune în Podolia în tovărășia Tatarilor (fol. 415 v², 1).

³ Pentru acestea vezi I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan-cel-Mare*, Piatra-Neamț, 1900, *Geschichte des rumäni-*

tură a cronicelor polone, face de pildă din Alexandru-cel-Bun și din Roman, fii ai lui Petru, pe cari Vladislav Iagello îi liberează din închisoarea lui Swidrigaillo la 1463! Suzeranitatea polonă asupra Moldovei trecuse la Turci în momentul când Sigismund I-iu (1507-1548) ceruse Sultanului să aducă pe tronul principatului românesc pe Petru Rareș... Și așa mai departe. În orice cas, cred util să las să urmeze pasagiile privitoare la aceste legături ale Moldovei cu Polonia, mai ales că partea ultimă, raportându-se la starea țerii după moartea crudă a lui Ioan-Vodă-cel-Cumplit, oglindește împrejurări contemporane, deci conține mai multă probabilitate de adevăr decît ceia ce precedă.

„Il signore Turco confina con la Polonia per diverse parti et li suoi ultimi termini non è molto ch'erano à Castel Bianco nella Bessa[ra]bia¹, presso al Mar Maggiore, ma, hora c'ha scacciato Giovanni Vaivoda di Valacchia et che s'è fatto del tutto Signore di quei paesi, se gli'è accostato grandemente come ch'altre volte quella gran Provincia fosse de' Polacchi, perciochè del 1463 (*sic*) Alessandro Palatino et Romano, figliuoli di Pietro, essendo stati liberati da Vladislao Iagelone, rè di Polonia, dalla pregionia nella quale furono tenuti da Svitrigellone, duca di Littuania, fecero nelle mani del Rè giuramento de fedeltà et di soggettione, havendo promesso Romano d'andare contra ad ogni nemico di quel regno ad ogni sua rechiesta con 4^m cavalli, fuori che, per la lontananza del paese, contra Ruteni et Littuani. Et nel 1432 havendo Vladislao 3, Rè di Polonia, favorito Hilia Palatino à recuperare la sua parte di heredità paterna occupata da Stefano, suo fratello, in segno di gratitudine del beneficio ricevuto, fece ditto Hilia omaggio al sopraditto Rè, il quale l'impose l'anno di trebuto 200 cavalli et 200 pezzi di pani di seta, altrettanti bovi et 200 cani d'alcuni paesi de' quali n'hà il Danubio grand'abondanza², havendolo, in contracambio, honorato del 1-o luogo in Senato, doppo l'Ar-schen Volkes, t. I și II, Gotha 1905, și mai ales *Polonais et Roumains*, București, 1921, ale d-lui N. Iorga.

¹ Pentru numele acesta aplicat părții sudice a Basarabiei actuale, vezi *Chilia și Cetatea-Albă* (București, 1899, pp. 75-76) a d-lui N. Iorga.

² Până acum se știa, după Dlugosz (*Historiae Polonicae*, I, Lipsca, 1711, cartea XII, col. 691), că Domnul Moldovei se angajase să dea, supt formă de tribut, 200 de sarcini de morun (*ducentos equos de piscibus urzina*), 400 de boi, 200 de haine de purpură și 100 de cai.

cevescovo di Cnesno. Ma, perch'essendo eletti questi Principi dali popoli et ben spesso privati da loro, vivendosi à questo modo in rotta, il Rè Sigismondo Primo, sicome Principe in ogni altra attion sua sapientissimo, poco però inclinato alla guerra, per non fare essercitio contra di loro che haveano fatto gran danno in quei confini de Polonia, scrisse et pregò il Signore Turco, amico suo, che volesse far rimettere vaivoda in Valachia un certo Pietro, sforzando i popoli di essa ad accettarlo, il che il Turco fece prontissimamente, accettando le occasioni da farsi quella provincia tributaria, sicome à questi ultimi giorni s'è fatta finalmente soggetta, havendo risposto a Pollacchi, quando¹ addimandavano la confirmatione della loro superiorità, che quella era perduta con le cessioni che gli venne à fare Sigismundo Primo, quando li ricercò che rimettesse per forza là il vaivoda, dicendo che non se ricorse per giustitia, se non à superiori et à maggiori, havendo et così hora la Valachia è chiamata del Turco sua, non meno che la città di Costantinopoli.

La qual provincia, sicome altre volte faceva 40^{m.} et 50^{m.} cavalli, così hora è rovinata et desolata da queste ultime guerre fatte à messi passati, che stentarebbe à farne 28^{m.}, bisognando caminare in alcuni luoghi otto et dieci giornate come per deserti, dove prima era fertile et populatissimo². Nè ancora si può dire che sia quiete in quelle parte, non volendo la Valachia Superiore che confini con Polacchi prestare obediencia al nuovo vaivoda³. Ma a questo hà trovato il Signore Turco rimedio con volervi mandare ad habitare una colonia⁴, cioè un sangiacco, la qual cosa dispiace summamente per vedere que (*sic*) questa potenza si vada ogni giorno avvicinando et così nei fatti come nelle parole, havendogli sempre manco rispetto, poichè affermano ch'il Signor Turco non soleva scrivergli così altamente come fà hora, et, sebene li capitoli c'hanno insieme sono assai honorati et reciprochi, la copia de'quali hò

¹ Ms. *quanto*.

² Vezi, pentru pustiirea țerii, în urma luptelor lui Ivan-Vodă-cel-Cumplit, Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XI, *Prefața*, p. XXVIII.

³ Într'adevăr Moldovenii nu-l primiau pe Petru Șchiopul, ca străin de țară. *Ibid.*

⁴ Ms. *Colonia*.

appresso di me, cavata dall'autentica, nondimeno vengono et nascono poi dalla parte degli ministri¹ Turchi vicini, come potrei dimostrare per diversi accidenti occorsi. Dalle qual cose ne nasce una malissima sodisfattione di Polacchi, li quali ragionano assai liberamente, secondo la passione degli animi loro, ce ve ne sono altri trà gli altri, che si dimostrano apertamente nemici de' Turchi².”

C. Marinescu,

Profesor la Facultatea de Litere
a Universității din Cluj.

Maiorul Mișa Anastasievici

În biserica satului Clejani, din județul Vlașca, se odihnește ctitorul acestui lăcaș, un Sirb de neam, maiorul Mișa Anastasievici.

De „maior Mișu“ vorbesc și astăzi bătrînii cari l-au pomenit, și cîntecul poporan, păstrat de lăutari, vestiții lăutari din partea locului, vorbește de bogăția lui Anastasievici, prădat într'o noapte de un haiduc Mihalea, care se prefăcuse în negustor de grîne.

Anastasievici s'a născut în Serbia, în 1803, din părinți săraci; a agonisit prin comerț o avere mare, pe care ca să și-o asigure mai bine a cumpărat moșii în țara noastră³.

S'a născut la Poreci, la 24 Februar 1803. Aici a început negoțul în tinerțe. Cîtăva vreme a fost alături de cneazul Miloș, care la 1833 îl face căpitan de Dunăre. A avut șaptezeci și patru de corăbii ale sale, cu care a transportat sare⁴.

În 1847, împreună cu colonelul Simici, Anastasievici se înfățișează Domnului din acea vreme al Țării-Românești — lui Vodă-Bibescu —, căruia îi cere să li dea în arendă ocnela de sare din țară.

Proiectul de arendare este votat și de Obșteasca Adunare în condițiile următoare: arendarea se face pe timp de nouă ani,

¹ Ms. *minor*.

² Fol. 417-8.

³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, Sibiu 1896, p. 162.

⁴ St. Stanoievici, „Narodna enciclopedia srpsko-hrvatsko-slovenačka“, Zagreb 1923.

Începînd cu 1 Ianuar 1847: prețul arenzii pe cei d'intăiu doi ani e de 2.472.500 lei, iar pe anii viitori de 4.000.000 de lei. În cei d'intăiu doi ani, arendașii nu vor exporta sare în Turcia și vor lua înțelegere cu arendașii din ocnelor din Moldova ca nici aceștia să nu exporte în acești doi ani¹. Din cele de până aici se vede că Anastasievici era foarte bogat, de vreme ce se încumeta să plătească Statului o arendă așa de mare. El stăpînia moșii întinse în județele: Dolj, Teleorman Vlașca, și Ilfov. În Dolj avea moșia Virtopu, a cărui hotărnicie este întărită de Tribunalul din Craiova în 1867²; în Teleorman moșia Brînceni³, unde, în 1850, ridică și o biserică cu hramul Sf. Evanghelist Luca, patronul casei sale. Inscripția de fundare a acestei biserici pomenește alături de el pe soția sa Cristina.

În anul 1853⁴ Anastasievici cumpără de la Alecu Vilara moșia Clejanilor și pare a se fi așezat aici, unde și-a înălțat un palat care se mai vede și astăzi. În Clejani a clădit un nou local de școală, pe care o întreținea cu cheltuiala sa și în același an, în 1864, tot aici a zidit și o biserică, unde se află înmormîntat. Biserica aceasta, mai falnică decît toate din satele din împrejurimi, a fost zugrăvită de pictorul Tătărescu.

Cînd va fi cumpărat celelalte moșii, n'aș putea spune; mă voiu mulțami numai să le înșir așa cum mi-au fost arătate. În afară de cele de mai sus: Clejani, Brînceni, Virtopu, „maior Mișu“ mai avea: în Vlașca, Obedeni, Obaia, Coșoala; în Ilfov, Hagieștii și Vărăștii⁵. Va mai fi avut și altele pe care nu le cunoaștem însă.

Ceia ce ne interesează în deosebi din ce a făcut Anastasievici nu e cumpărarea de moșii multe și nici ctitoriile sale de la Brînceni și Clejani, ci școala de la Clejani, care i-a purtat numele și pe care vreme de mai bine de treizeci de ani a întreținut-o cu cheltuiala sa.

Școala aceasta fusese înființată încă din 1836 de Alecu Vilară,

¹ Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, II, p. 183.

² Hotărnicia aceasta mi-a fost relevată de d. C. S. Nicolaescu-Ploșcor.

³ *Dicționarul geografic al României*, p. 648.

⁴ D. R. Cordescu, *Instituțutul de bătefi „Maior Mișu Anastasievici“ din Clejani*, București, 1875, p. 6.

⁵ Comunicat de d. profesor Iorga.

supt Domnia lui Alexandru-Vodă Ghica, în timpul căruia s'au înființat mai multe școli de felul acesta.

Pe fiecare an institutul lui Anastasievici avea 30-32 de bursieri și peste 100 de externi. Bursierii erau întreținuți cu cheltuiala sa, care pe fiecare an scotea din pungă 27.880 lei pentru nevoile școlii.

Rezultatele de la sfârșitul fiecărui an școlar sînt o mărturie bună că la Clejani se învăța carte, iar cuvîntările elevilor distinși și rapoartele delegaților Ministeriului publicate în «Monitorul Oficial»¹ dovedesc grija deosebită pe care o avea Anastasievici pentru școala sa.

Prietenia de care se bucura maiorul Mișa în rîndurile oamenilor mari ai țerii noastre a făcut ca școala de la Clejani să fie des cercetată de mulți dintre represintanții învățămîntului nostru, începînd cu Titu Maiorescu², fost ministru al Instrucțiunii, și de alte personalități din țară și din străinătate.

Printre oaspeții de samă ai Clejanilor a fost și regele Carol, care a fost de cîteva ori pe acolo și care era să cumpere această moșie de la Anastasievici³.

Părintele Opran, un venerabil bătrîn de peste optzeci de ani, mi-a povestit multe lucruri despre petrecerile de la Clejani, care țineau cîte o săptămînă, de ziua lui Anastasievici și la culesul viilor, în zile de toamnă, cu lăutari, cu vin din bielșug și cu mîncări alese. Oaspeții obișnuiți la asemenea petreceri, în afară de rudele din Serbia, erau mulți dintre profesorii universitari din București, adesea și cîte un ministru și cîte-odată chiar regele Carol.

Între aceștia remarcăm pe: Orăscu, Zalomit, Eufrosin Poteca, Tell, Simion Marcovici, etc.

De la părintele Opran am mai aflat că Anastasievici a avut patru fete și un băiat; băiatul a murit de timpuriu, iar fetele s'au maritat în Serbia: una cu Garașanin, alta după un ministru Marincovici, iar cea mai mică, Rosa, la o proprietate din Serbia.

Pentru unul din gînerii săi, pe cari doria să-l pună pe tronul

¹ *Monitorul Oficial*, n-1 179, Vineri, 9/21 August 1868; asemenea R. Cordescu, *o. c.*, p. 30 și urm.

² D. R. Cordescu, *o. c.*, p. 32 și urm.

³ Informația aceasta o am de la părintele Opran de la biserica Slobozia din Capitală. Sfinția Sa a fost ultimul institutor la Clejani.

Serbiei, pentru Garașanin se pare, a făcut un palat la Belgrad, pe care l-a dăruit mai târziu Statului sîrbesc. Astăzi, în palatul acela este Universitatea din Belgrad, pe frontispiciul căreia stă scris numele lui Anastasievici¹: «Mișa Anastasievici svom otačastvu», «M. Anastasievici patriei sale».

În țara noastră, Anastasievici n'a adunat comori numai pentru el și ai lui, ci banul său și-a găsit și o întrebuintare cu folos la noi. În afară de cheltuiala ce făcea cu școala de care am vorbit, în 1885 el a împrumutat cu 2.500.000 de lei vechi țara Moldovei, a cărui Vistierie fusese secătuită de revoluția de la 1848 și de ocupațiile străine cari i-au urmat².

În 1865 îl găsim printre acționarii primei societăți anonime romine înființate pentru monopolul tutunului la 28 Novembre 1865³.

Anastasievici a luat parte la toate luptele politice din Serbia, susținînd familia Carageorghievicilor împotriva Obreovicilor. La 1868, după asasinarea lui Mihail Obrenovici, încearcă să pună pe tron pe ginerele său Garașanin, dar nu izbutește, și de atunci se retrage în țara noastră și se așează la Clejani, unde a trăit până la sfîrșitul vieții, îngrijind foarte de aproape de școala pe care o sprijina.

Dintre elevii acestei școli mulți au ajuns în demnități mari, și o generație de preoți și învățători din ținutul Vlășcii și din alte ținuturi dădoresc știința lor de carte școalei lui Anastasievici.

Profesori universitari ca d. Niculescu, juriști de samă cum a fost Scarlat Popescu au fost elevi ai școlii de la Clejani.

O datorie și o pioasă aducere amînte a celor legați de părțile locului ne-a îndemnat să dăm la iveală figura unui om dintr'o țară vecină nouă care și-a legat numele de țara noastră, cu atît mai mult cu cît între țara lui și a noastră sînt strînse legături de prietenie.

Victor Brătulescu.

¹ Comunicat de d. A Baltă. După Stanoevici palatul acesta e dăruit în 1863.

² *Enciclopedia română*, *ibid.*

³ Ziarul „Vigilența”, an. I, no. 11.

Știri privitoare la dobândirea unei reședințe episcopoești în Ardealul ortodox din veacul al XVIII-lea.

După desființarea Scaunului mitropolitan din Alba-Iulia prin desbinarea religioasă de la 1700, Biserica ortodoxă a pierdut și vechea clădire a reședinții, în care rămăsese tot Atanasie cu titlul nou de episcop unit.

Chestiunea reședinței pe sama ortodocșilor nu s'a mai putut pune în discuție decît abia atunci cînd Viena, înspăimîntată de singeroasele tulburări religioase, trimise la 1761 ca administrator în Ardeal pe episcopul de Buda Dionisie Novacovici.

De și instalat în biserica Sf. Nicolae din Brașov, episcopul Dionisie se încredință răpede că nu e în putință să conducă eparhia din acest oraș de margine, unde trăia de altfel cel mai puternic spirit de rezistență contra unirii cu Roma. De aceia se mută la Sibiu.

Cu toată calitatea temporară ce o avea numirea sa, clerul și mai ales protopopii ardeleni, convinși că restabilirea eparhiei ortodoxe are caracter definitiv, cerură episcopului cu toată insistența să facă demersurile necesare pentru zidirea unei reședințe episcopale.

În urma acestei dorinți generale, Dionisie Novacovici adresează Guvernului ardelean, cu data de 18 Iulie 1764, o cerere motivată, în care roagă să i se dea autorizație pentru cumpărarea unui loc, unde să zidească noua reședință vlădicească.

Lucru ciudat însă că Novacovici, de și locuia în Sibiu, nu cere teren în acest oraș, ci propune alte trei localități și anume: Orăștia, Vadul și Sebeșul-Săsesc¹. Dacă Novacovici s'a oprit la aceste orașe, cauza poate fi de o parte însemnătatea lor bisericască și chiar tradiția ierarhică ce se lega de Vadul lui Ștefan-cel Mare, de alta însă ne putem gîndi și la piedecile mari ce le vor fi pus Sașii contra așezării episcopului ortodox în cetatea Sibiului, cum ni-a arătat experiența episcopilor veniți după Novacovici.

Guvernul nu pare să fi dat ascultare acestei cereri, căci, în cei trei ani cît a mai păstorit Dionisie, nu s'a văzut nicio soluție practică a ei.

¹ I. Lupaș, *Istoria bisericească a Romînilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 123.

Abia cu numirea episcopului Ghedeon Nichitici la 1784 s'a revenit iarăși la această problemă. Cum numirea acestuia s'a făcut de către Iosif al II-lea cu indicația expresă că locul reședinței sale va fi Sibiul («sedem habitationis Cibinii figat») ¹, era limpede acum că, îndată ce va veni vorba de o locuință, ea nu va mai fi căutată prin orașele desemnate odinioară de Novaccici, ci în mod firesc va avea să se lege de Sibiul.

În adevăr Nichitici și începe acțiunea îndată după instalarea sa, adresându-se Guvernului, încă în 1785, pentru cumpărarea unei case episcopale, găsită de el în orașul Sibiul. Partea cea mai mare, dacă nu toată, a prețului de cumpărare avea să fie acoperită prin contribuții benevole de către credincioșii eparhiei. Guvernul, raportînd Împăratului despre această cerere, n'a favorizat împlinirea ei, de oare ce Iosif al II-lea, în rezoluția sa din 5 Septembrie 1785, hotărăște amînarea cumpărării până la un timp mai potrivit, cu motivarea că o astfel de tranșacție nu s'ar putea face acum fără o apăsare a poporului de rînd.

Se pare că Nichitici și clerul său n'au fost mulțămîți cu această rezoluție, căci în anul următor ei presintă o nouă cerere, dovedind nevoia unei reședințe și posibilitatea de a fi cumpărată cu banii ce s'ar strînge din darurile poporului credincios. Cererea, iscălită de întreg clerul principatului ardelean, fu însoțită, din partea Guvernului, de un raport adresat Împăratului, în care se propune iarăși amînarea chestiunii. Pe lângă împerspătarea motivelor din anul precedent, Guvernul amintește acum și lipsa de cereale, care a provocat o crisă a circulației monetare și în fine aduce înaintea un raport al episcopului Ghedeon din 7 Mart 1786, prin care acesta arată că încasarea taxelor sidoxiale înîmpînă greutăți. Astfel raportul conchide că, nefiind încă sosit „timpul potrivit“, cererea clerului nici de astă dată nu poate fi satisfăcută. Cancelaria aulică ardeleană, acceptînd acest raport, propune, la 31 August 1786, iar Împăratul aprobă fără rezervă părerea exprimată de consilierii săi ².

În urma acestui nou refus, situația devenise atît de critică, încît episcopul Nichitici, probabil și în urma exclusivismului politic al Sașilor, fu nevoit să părăsească Sibiul și să-și stabilească reședința într'o casă țerăneasă din franțașa comuna Ră-

² A. Șaguna, *Istoria Bisericii ortodoxe*, Sibiul, 1860, II, p. 187 nota.

¹ Cf. Arhiva cancelariei aulice ardelene, No. 10.762 din 1786.

șinari. Șaguna zugrăvește bine epoca aceasta cînd scrie despre Nichifci: «El n'a avut unde să-și plece capul său și petrecea mai mult la Rășinari decît la Sibiu, într'o casă ce-i dăduse obșteea spre locuință, pentru care casă și astăzi se pomenește, și acum într'însa este școală de fetițe»¹.

Stăruințele lui Ghedeon fură continuate de urmașul său, energicul episcop Gherasim Adamovici, dar fără niciun noroc de izbîndă decît doar mîngîierea «că a reușit, împotriva tuturor greutăților puse de magistrații sași, să zidească biserica din suburbiul Strada Lungă, unde, după dorința lui, și fusese așezat spre veșnică odihnă»².

Episcopul Vasile Moga reiea firul acțiunii și după o serie de intervenții obține, în sfîrșit, prin rezoluția împărătească din 20 Maiu 1816, No. 5806, autorisația de a cumpăra o casă de reședință. Îndată după aceasta, Moga lansează o circulară către cler și popor, în care, dovedind cu însufletitoare cuvinte nevoia unei reședinți, menită să adăpostească și școala teologică, îndeamnă pe toți la ofrande, spre a se putea strînge suma de 40.000-50.000 de zloți, necesară pentru cumpărarea imobilului. Și, ca să-i încurajeze, li arată că Împărăția a dat suma de 15.120 de zloți (de și ea pare a fi anticipată din fondul sidoxial), iar Mitropolitul Ștefan Stratimirovici din Carlovăț 100 de galbeni³.

Resultatul fu că s'a cumpărat cu 36.000 de zloți o casă cu etaj în strada Cîsnădiei din Sibiu, dar care numai după multe pie-deci puse de Sași ajunge în proprietatea Bisericii la 13 Mart 1821. O sală nouă de învățămînt ce s'a adăugat avea să servească pentru cursurile teologice, celelalte încăperi fiind întrebuintate pentru alte scopuri. Cît privește reședința episcopală, ea s'a instalat în această casă abia la 1839⁴.

După moartea lui Vasile Moga, noul episcop Andrei Șaguna, stăpînit de concepții mai îndrăznețe privitoare la rostul unui arhieru și la chemarea Bisericii ortodoxe, nu se mai putea

¹ Șaguna, *o. c.*, p. 188.

² Lupaș, *Istoria bisericească*, p. 128.

³ Em. Roșca, *Monografia institutului seminariai teologic-pedagogic andreian*, Sibiu, 1912, p. 9 și urm.; Il. Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu 1889, I, p. 188.

⁴ E. Roșca, *ibid.*, p. 11.

mulțami cu vechea reședință, de sigur prea modestă pentru o afit de covârșitoare.

El căută deci altă casă, și, gășind-o, cumpără, în 1853, clădirea frumoasă a baronului Apor din Strada Măcelarilor, cu suma de 20.000 de florini buni strinși tot din contribuția credincioșilor, sporiți cu o donație personală a sa de 6.000 de florini. Dar și de astă dată se iviră piedeci neprevăzute. Șaguna istorisește în memoriile sale că cineva dintre ultramontani (supt cari înțelegea pe uniți) l-a denunțat contelui Thun, ministrul de Culte vienes, care printr'un ordin fulminant cerea Guvernului ardelean să-l tragă la răspundere «cum a cutezat să cumpere această realitate fără învoirea regimului, iar cumpărarea o nimicește, fiindcă a fost scumpă».

Șaguna ni spune că a răspuns lui Thun fără indoială cum merită, și rezultatul a fost că a rămas în stăpînirea casei cumpărate, iar ultramontanii — adaugă el —, încă au rămas în rușine»¹.

Sînt șaptezeci de ani de atunci, și clădirea cîștigată de neuitatul Mitropolit servește și astăzi ca reședință de iarnă a Mitropolitului Bisericii ortodoxe din Ardeal. Ea trebuie păstrată cu sfințenie ca un strălucit monument, de unde au pornit, prin spiritul profetic al lui Șaguna, acțiunile triumfătoare ce au dus la desrobirea religioasă și națională a Bisericii și neamului nostru.

I. Mateiu,

Luptele lui Sigismund și Mircea-cel-Bătrîn cu Turcii, în 1395.

— Un document inedit —

Intr'o notă la sfirșitul broșurii mele: „Politica externă a lui Mircea-cel-Bătrîn”, terminată înainte de-a cunoaște meritoasa lucrare a d-lui I. Minea despre politica orientală a Impăratului Sigismund în legătură cu istoria principatelor române, făgăduiam să revin asupra unor amănunte.

O fac aici, publicînd un document necunoscut, privitor la eve-

¹ Cf. *Memoriile arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Șaguna*, Sibiu, 1923, p. 67-8.

nimentele din anul 1395, pe care l-am descoperit în arhivele Museului Ardelean din Cluj.

D. I. Minea acceptă, în cartea amintită, părerea veche că expediția lui Sigismund și Mircea, întreprinsă în Țara-Românească, ea să smulgă Nicopolea Mică din minile Turcilor, ar fi avut loc în Maiu 1395. Accastă datare se întemeia pe știrea păstrată la cronicarul polon Dlugosz că regina Maria ar fi murit în 17 Maiu 1395. Se credea că, la vestea morții soției sale, Sigismund ar fi plecat acasă, lăsind în grija lui Mircea și a armatei sale asediul cetății Nicopole.

Istoricul Karacsonyi a dovedit că data de 17 Maiu nu este exactă¹. Un lucru e sigur: Sigismund a primit știrea despre moartea soției sale supt zidurile Nicopolei Mici și, neputînd părăsi armata în împrejurări atît de grele, a trimis pe arhiepiscopul Ioan de Kanisza, să facă reginei înmormîntare cu pompa cuvenită și să apere interesele domnului său împotriva dușmanilor, interni și externi, cari s'ar ridica după moartea adevăratei moștenitoare a lui Ludovic-cel-Mare.

Insuși Sigismund, în diploma dată familiei de Kanisza, la 1397, spune următoarele:

„... ingressum facientes, ipsos Olahos et Turcos, cum eorum praecessoribus et capitaneis, in fugam convertentes, minus castrum Nicopol nuncupatum, in dictis partibus transalpinis situatum, erga manus ipsorum habitum, expugnando et cum maxima cruoris effusione quorundam nostrorum fidelium, nece praesertim ipsius viri Magnifici Stephani de Kanisa, complicum inibi ferventer dimicantium et lethaliter sauciatorum sanguinis effusione, Christo adminiculante, obtinuimus et nostrorum castellanorum manibus prorsus duximus applicandum et reliquendum. Denique, **medio tempore et interim dum haec fierent et agerentur**, inclyta princeps et domina Maria, felicis reminiscencie, quondam conthoralis nostra perchara, domino coeli imperante, rebus exempta est humanis, Varadini telluris gremio supremo decore extitit commandata, annotato domino Ioanne archiepiscopo, pro tuitione regni nostri per nos in nostri **absentia** pro tunc deputato, ibidem adhaerente et cuncta exequiis incumbentia regalibus insigniter moderante et peragente, ac, his expeditis, versus Casso-

¹ În *Századok*, 1907. Cf. *Politica externă a lui Mircea-cel-Bătrîn*, p. 37.

viam ad confinia regni nostri" (a apărat țara împotriva regelui Poloniei).

Evenimentele cuprinse în acest citat n'au putut avea loc în cursul lui Mai, fiindcă între 8 și 31 ale acestei luni îl vedem pe Sigismund în Buda, prin urmare ar fi fost de față la înmormântarea reginei.

De altcun documentele ni dau puțința să stabilim că expediția de la Nicopolea Mică s'a făcut între 6 și 28 Iunie 1395. Se știe că în 21 Iunie regele era la Brașov, iar în 6 Iulie lângă Cîmpulungul muntean ¹. La 28 Iulie îl aflăm întors la Buda ².

Deci cam în trei săptămîni din cursul lunii Iulie s'au petrecut evenimentele cunoscute. Sigismund și Mircea au avut să lupte cu Turcii, ajutați de o parte a Romînilor. După atacuri singeroase au izbutit să smulgă Nicopolea Mică de la garnisoana lui Baiezid. După aceasta Sigismund, lăsînd cetatea în mina oamenilor săi, a plecat spre casă.

Dar în strimtoarea de la Posada Romîni dușmani regelui i-au pregătit un desastru asemănător aceluia pe care l-a văzut Carol Robert la 1330.

D. I. Minea, vede — greșit — în „Hozymezeu” ³ Cîmpulungul maramurășean. În documentul citat regele dă poruncă locuitorilor din „Grossau” să asculte de Ioan, judele de Sibiiu, și să nu-l amenințe cu moartea. Insuși judele s'a presintat înaintea lui Sigismund („dicit nobis”), ceia ce s'a întimplat, de sigur, lângă Cîmpulungul muscelean, și nu lângă cel maramurășean. D-sa mai greșește apoi cînd susține că la 12 Iulie regele se afla lângă Eperjes, în Nordul Ungariei. În documentul citat ⁴ se zice, ce e drept: „datum in descensu nostro campestri prope Eperjes habito”, dar acest act nu e dat de Sigismund, ci de Palatinul țerii („Nos Leustachius de Ilswa, regni Ungariae Palatinus et comes albensis”).

Nu mențin părerea că Mircea a atacat pe Sigismund la Posada. M'au convins, nu numai observațiile d-lui Iorga, ci și împrejurarea că un alt act regal, de la 1397, care povestește amănunțit

¹ Datele se află în broșura citată.

² Fejér, X', p. 329.

³ *Urkundenbuch*, III, p. 153.

⁴ *Zichy okmánytár* IV, p. 603.

acest episod, nu pomeniște nimic de Mircea, ci numai de „multitudo Olahorum”³.

Ce s'a întâmplat după întoarcerea lui Sigismund la Buda, adevărat după 28 Iulie 1395 ?

D. Minea crede că în toamna anului 1395 Baiezid a năvălit din nou în Țara-Românească cu o armată puternică. Atunci ar fi avut loc vestita luptă de la **Rovine, în părțile Ialomiței**, în care au căzut Marcu Craișorul și Constantin. Mircea, ne mai putând rezista puhoiului turcesc, s'a retras în Ardeal, la Sigismund, de care îl lega tratatul de la Brașov, iar în Argeș a rămas Domn Vlad, vasalul Turcilor și prietenul Polonilor.

Izvoarele însă dovedesc că lupta de la Rovine, în care și-au aflat moartea aliații sirbi ai Sultanului, s'a întâmplat la 10 Octombrie 1395.

În August și în partea întâiu a lui Septembrie au fost, totuși, noi lupte cu Turcii, în urma cărora Mircea și-a pierdut tronul.

Prețioasa scrisoare, publicată în anexa broșurii mele, spune limpede:

„Nec tarditate opus est, sicuti alias factum fuit, videlicet tempore Stephani Bani de Losonch, quo nos opportuit trina vice stipendia dare, antequam potuissemus omnem exercitum congregare et tandem, antequam ex toto fuerit congregatus, ipse Stephanus cum suis hominibus armigeris, propter tarditatem et negligentiam aliorum sequi debentium, Turcorum gladio perierunt. Tunc quoque Volachia perdita et Danubius in potestatem hostium redactus.”

La 16 Septembrie 1395 Ștefan de Losoncz era mort⁴.

Avem deci termenul **ante quem**. Până la această dată au avut loc luptele în care s'a pierdut Țara-Românească și linia Dunării.

Care e **terminus post quem**? Karácsonyi pune luptele lui Ștefan de Losoncz în Maiu și expediția lui Sigismund la Nicopolea Mică o socotește ca o răsbunare pentru moartea Banului.

Încă în „Politica externă a lui Mircea-cel-Bătrîn” am încercat să combat această părere, arătând, pe baza scrisorii din 1399, publicată în anexă, că luptele noi cu Turcii și căderea Banului de Losoncz au avut loc după recucerirea Nicopolei Mici.

¹ Hurmuzaki, I¹, pp. 395-6.

² Pesty-Ortway, *Oklevelek Temesvár történetéhez*, p. 245.

Părerea noastră o vedem confirmată și prin documentul inedit pe care îl dăm la capătul acestei comunicări. Acolo se vorbește despre vitejia lui Ioan de Doboka, dovedită: „in conflictu per nos sub castro Minoris Nicopolis et tandem per virum Magnificum Stephanum de Losoneh Banum, ultra partes transalpinas, contra perfidissimos Turcos, crucis Christi persecutores, fata nobis, tum ut Domino placuit, sinistra stautentibus, commisso”.

Atît scrisoarea lui Sigismund, de la 1399, cît și privilegiul acesta de la 1410 ni arată, că, după lupta de la Nicopolea Mică, Turcii au năvălit din nou în Țara-Românească. Sigismund, dîndu-și sama de gravitatea primejdiei, nu așteptă adunarea tardivă a nobililor, ci trimise trupele adunate în grabă supt conducerea Banului Ștefan de Losonecz, la care s'a alăturat, de sigur, și Mircea cu credincioșii săi. Forțele neindestulătoare ale creștinilor au fost înfrînte de păgîni: „tot atunci s'a pierdut Țara-Românească și Dunărea a ajuns în minile dușmanului”.

Banul și-a aflat moartea pe cîmpul de luptă, iar Mircea a căutat scăpare în Ardeal, lăsînd tronul în minile lui Vlad, care prin Mart 1396 se simția destul de asigurat în Domnie și începea tratative cu vecinii săi creștini.

ANEXA.

25 Novembre 1410. Sigismund întărește dreptul de proprietate asupra satului Inakhaza lui Ioan de Doboka și fiilor aceluia.

Nos Sigismundus, Dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie, etc. marchioque brandenburgensis, etc., Sacri Romani Imperii vicarius generalis, memorie commendamus per presentes quod Nostre Serenitatis veniens in conspectum fidelis noster strenuus miles magister Iohannes, filius Iohannis de Doboka, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis et sinceris complacenciis per ipsum nobis nostroque sacro regio diademati sub loci et temporis diversitate, laudabiliter exhibitis et impensis, quandam possessionem seu terram Inakhaza appellatam, nunc, uti asserit, habitatoribus destitutam, in comitatu de Doboka existentem et habitam, quam eidem dominus Lodovicus rex, eiusdem regni nostri Hungariae, pater et socer noster carissimus, felicis recordacionis, sibi et eidem magistro Ladislao, fratri suo

¹ Vezi articolul lui Ioan Karácsonyi, în *Cultura*, I¹.

carnali, pro eiusdem magistri Ladislai, fratris sui, gratuitis servitorum meritis, perhenniter collatam (?), sicut asserit, in cuius dominio ipse ac prefatus idem magister Ladislaus, frater suus, a dudum pacifico dominio, ut fertur, extitisset, foreique et ipse de presenti, sibi neonon Nicolao, Stephano, Mikod et Iohanni, filiis suis, per Nostram Maiestatem iure novo (?) dari et conferi postulavit.

Nos igitur, consideratis et in memoriam Nostre Celsitudinis digne revolutis preclare fidelitatis obsequiis et laudis preconio atollendis meritis memorati magistri Iohannis de Doboka, quibus ipse nobis et nostro sacro diademati regio, sub varii temporis et loci diversitate, presertim vero in conflictu per nos sub castro Minoris¹ Nikopolis et tandem, per eundem virum Magnificum Stephanum de Losonch Banum, ultra partes transalpinas contra perfidissimos Turcos, crucis Christi persecutores, fata nobis tunc, et Domino placuit, sinistre statuentibus, commisso laudabiliter se fortuitis casibus submitiendo, studuit viriliter et strenue complacere, prefatam possessionem seu terram Inakhaza nuncupatam, nunc habitatoribus, ut fertur, destitutam, et in dicto comitatu habitam, in quantum in dominio eiusdem ipse magister Iohannes de presenti fore perhibetur, simul cum universis suis utilitatibus et pertinentiis, signanter autem terris arabilibus, cultis et incultis, silvis, aquis, campis, nemoribus, pratis, feneis, et generaliter quibuslibet utilitatum eiusdem integritatibus, sub suis veris metis et antiquis, quibus actenus rite tenta fuit et possessa, certa scientia nostra mediante prelatorumque et baronum nostrorum consilio, denuo nove nostre donationis titulo et omni eo iure quo ipsa nostre quolibet iure incumbit collationi, memoratis magistro Iohanni et per eum Nicolao, Mikod et Iohanni, filiis suis, eorumque heredibus et sucesoribus universis, dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus per presentes iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam, salvo iure alieno, haram nostrarum vigore et tenore litterarum, alias dum nobis in specie reportate fuerint, in forma nostri privilegii reddigi faciemus.

¹ Cuvîntul *minoris* a fost îndreptat, de o mină mai tîrzie, în *maioris*. Cerneala mai întunecată tradează aceasta la înfîia pîrvice.

Datum Bachie, in festo Beate Catherine Virginis et Martyris, anno Domini millesimo quadringentesimo decimo.

(Originalul, pe pergament, cu pecete imprimată, se află în arhivele Museului Ardelean din Cluj. O copie fotografiată în posesiunea subsemnatului.)

V. Motogna.

Un document al mănăstirii Cîrțișoara referitor la noi [1440].

de T. G. Bulat.

În monografia intitulată *Die Kerzer Abtei von Ludwig Reisenberger mit zahlreichen Illustrationen, herausgegeben vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu, 1894, la paginile 27 și 28 găsim documentul ce urmează.

Din conținutul lui se vede că starețul Mihail, după douăzeci și patru de ani de conducere, renunța la demnitatea de conducător al mănăstirii cisterciense, ne mai fiind în stare să susțină atacurile care veniau din partea Turcilor și Valahilor, de peste munte.

Mănăstirea fusese arsă de mai multe ori de iobagi, iar, în timpul din urmă, Voevodul „transalpin” căutase să intre cu forța în mănăstire, pentru a instala aici pe un Mihail, din Tirgoviște. Aceasta constituia o nedreptate și o ofensă față de strălucitul său rege, spune bătrînul Cistercian. Pentru aceste motive, ea și pentru vrista sa înaintată, el se retrage. Numele Voevodului muntean nu e dat. Contextul și cronologia ni arată pe Vlad Dracul.

„Nos Michael, abbas monasterii in Kertz, dicimus quod, licet nos fuerimus in dicto monasterio Kertz ord. cister. per annos decem prior et postea rite, legitime et canonice iuxta apostolica et praefati nostri ordinis sacra instituta in abbatem promoti et plusquam viginti quator annis ibidem ut abbas et praelatus praefuerimus et tanto tempore ac per tantum tempus diligentiam nobis possibilem in eis quae nostris humeris, quae ratione nostrae dignitatis incumbabant iuxta posse fecerimus, tamen ultra praemissa infinitas et a Turcis et a Valachis ac aliis crucis Christi inimicis, ymmo, quod peius est, a propriis dicti monasterii subditis et iobagionibus, qui in mortem et interitum personae nos-

trae machinati sunt, multas et varias passi sumus iniurias et immanes persecuciones, ita quod tempore nostri regiminis, proh dolor, dictum monasterium nostrum pluribus vicibus fuerat combustum et desolatum et nos semper, Dei auxilio adiuti, vires recuperantes, illud reaedificavimus et reformavimus, fugiter in Deum spem habentes ut de die in diem pax et tranquillitas in terra nostra fieri deberet, verum tamen quanto plus expectavimus ut fierent vere (?) et pax, tanto amplius labrusca suereverit et turbatio, unde nunc novissime transalpinus Woywoda, cui nullum ius omnino ad hoc competit, cum scismaticus sit et alienus a ritu christianitatis et penitus ab unione sanctae matris Ecclesiae divisus, propria praesumptione et sacrilego animo, quendam Michaelem, secularem, qui se plebanum in Tergovistia asserit, in maximum gravamen et praecudicium tam iuris nostri et dignitatis, quam totius ordinis et monasterii in Kercz, necnon vilipendium honoris Maiestatis Serenissimi domini nostri regis, addictum monasterium in Kertz intrusit temere et inique, unde, sentientes quod propter nostram senectutem vires et sensus in nobis deficiunt, et timentes quod huiusmodi obstaculis utiliter obviare, ut libenter vellemus, non possumus, quod propterea ordini nostro ac monasterio praefatis damna et pericula irrecuperabilia possent suboriri, ideoque ex bono et deliberato animo... pure et simpliciter, Dei, suae genitricis Virginis Mariae, nostri ordinis et monasterii praefatorum contemplatione, ipsam abbatiam monasterii in Kercz et omne ius quod nobis ad illam competiit aut competere poterit..., non coacti, non seducti, non rogati nec ad hoc per aliquem angariati vel inducti, sed sponte, libere et voluntarie, in utilitatem et favorem venerabilis viri domini Iohannis de Bornequel, sacrae theologiae doctoris eximii..., cum expressa approbatione et certa scientia, necnon de consilio, voluntate et assensu nostri conventus monasterii in Kertz, cum omnibus et singulis dictae abbatiae in Kercz iuribus, censibus, debitis obventionibus, dominiis, bonis et rebus mobilibus et immobilibus, quibuscumque nominibus intitulentur, honoribus et oneribus eidem domino Iohanni... ab eadem abbatia penitus cedentes..., in Dei nomine resignamus."

T. G. Balat.

Papa Piu al VII-lea și Francisc Ferreri, episcop de Nicopole și Administrator al Munteniei

În colecțiunea de documente ce a aparținut lui Dimitrie Butculescu, în a cărei activitate patriotică pe toate tărîmurile se cuprindea și o caldă preocupare pentru trecutul neamului ¹, am găsit acest manuscris, emanînd din cancelaria Congregațiunii **De Propaganda Fide** din Roma, către episcopul catolic din Nicopole, Francisc Ferreri; poartă data de 29 Septembre 1805.

Arhivele acestei asociații, a cărei propagandă s'a resimțit atît de adînc în părțile noastre ², n'au fost cercetate încă în mod special de către istoricii noștri. Ele încep a fi catalogate de prin secolul al XVII-lea. Deci originalul acestui manuscris se găsește acolo și anume în dosarul **Valachia et Bulgaria** ³.

D. Bianu a cules și a publicat ⁴ mai multe acte din acestea, în vremea trecerii sale prin Roma, toate privind secolul al XVIII-lea, iar la aceeași dată, peste munți, Ioan Ardeleanu dădea la lumină ⁵ o numeroasă colecție care însă privia mai mult raporturile Propagandei cu organele ei ardelen. În „**Studii și documente cu privire la istoria Romînilor**”, vol. I-II, în care se cuprinde cea mai însemnată culegere de material pentru istoria catolicismului în România ⁶, d. N. Iorga ni înfățișează și un însemnat număr de acte de-ale Propagandei, multe referitoare chiar la episcopatul din Nicopole.

¹ A făcut săpături arheologice încă din anii 1856-67. A săpat ani întregi pe propria sa socoteală. Colecțiunea sa de vase vechi, unelte și obiecte de artă ar face cinste oricărui muzeu. Șapte lăzi mari cuprinzînd material rezultat din săpăturile sale sunt depozitate azi — dar nu expuse — la Muzeul de Antichități din București, iar restul se găsește în posesiunea d-nei Maria Glogoveanu, Str. General Angheliescu 18. Tot acolo și manuscrisul găsit.

² În tipografia S. Congr. De propaganda Fide s'a tipărit în 1677 de către Vito Pilutio „*Dottrina christiana tradotta in lingua valacha*”, care este a doua carte românească scrisă cu caractere latine. Cf. Bianu, în *Columna lui Traian, Vito Pilutio*, pp. 145-6.

³ Bianu, *ibid.*, ni spune că sunt trei mari dosare în cite șase până la opt volume: I Transilvania et Ungaria, II Moldavia, III Valachia et Bulgaria. Cele anterioare sec. al XVII-lea sunt la Vatican.

⁴ Ion Ardeleanu, *Istoria Dieceșei romine greco-catolice a Oradiei-Mari*, vol. I, Gherla 1883.

⁵ Și B. P. Hasdeu a mai publicat în *Col. lui Traian* Documente inedite din biblioteca Doria-Pamfiliană din Roma relativ la Istoria catolicismului în România, 1601-6.

Manuscriptul ce urmează are opt pagini, cusute în forma unui caiet. Pe ultima pagină, se găsește o însemnare — un resumat — care pare a fi scrisă de altă mină; o reproduc mai jos.

După mulțimea greșelilor de gramatică și ortografie, se vede că este vorba de o copie, aparținând vre-unui călugăr care ținea arhiva episcopatului. Din unele confuzii mai grave, făcute de copist la transcrierea anumitor termeni, m'am convins de ignoranța unora din clericii catolici de la noi la vremea aceea și de dreptatea pe care a avut-o episcopul următor — Fortunato Ercolani, — luând aspre măsuri împotriva lor¹. Agentul însuși recunoaște lucrul acesta într'un raport al său².

A sublinia toate aceste greșeli ar fi fost mare pierdere de vreme. Un exemplu dintre atâtea:

La paragraful 15, avem cuvântul **schismate**. Desigur că, în original, primul baston al literei „m” va fi fost — din grabă — despărțit intrucitva de celelalte două; copistul l-a luat drept „i” urmat de un „n” și, punindu-i punct de-asupra, a transformat cuvântul „schismate” în „schisinate”. În alte locuri, dacă un cuvânt este întrerupt, cum se întâmplă adesea într'o scriere grăbită, copistul îl desparte și mai mult, crezând că are a face cu două cuvinte.

Documentul ce public aci conține douăzeci și nouă de „Facultates” acordate de către Papa Piu VII episcopului Francisc Ferreri. Titulatura „Episcopo Nicopolitano in Bulgaria et Administratori Valachiae” se vede atit în introducere, eit și într'o însemnare făcută pe ultima pagină³. În afară de conținutul lui, care este interesant, acest document prezintă importanță și pentru faptul că este unul dintre puținele documente în legătură cu personagiul acesta, pentru care agentul diplomatic al Austriei, Fleischhagl, are, după cum se va vedea mai jos, numai cuvinte

¹ Acest episcop a încercat să facă mari reforme în felul cum era organizată Biserica romano-catolică la noi. A adus misionari din Viena — italieni și germani —, declarând că *va curăți întreaga Muntenie de toți preoții aceluia Ordin franciscan al provinciei bulgare*, care, după cum o declară el în același raport, sînt *oameni ignoranți și incapabili*. Raportul lui Fleischhagl, în N. Iorga, *Studii și documente*, I-II, pp. 357-8.

² N. Iorga, *l. c.*, p. 359. Fleischhagl, care se pronunțase împotriva lui Ercolani, cere și el trimiterea unor misionari mai înștruiți.

³ Însemnarea aceasta pare a fi scrisă de altă mină decît a copistului care a transcris documentul.

de laudă¹. Atrag, în special atențiunea asupra cap. 21, care conține o serie de măsuri prohibitive împotriva literaturii scrise în sprijinul ideilor de libertate („La pucelle d'Orléans”) și împotriva studiilor filosofice care își au basa în sistemul de cugetare al sensualiștilor Hobbes și Condillac². Aceleași măsuri le vedem luându-se împotriva monumentalei opere a istoricului **Pietro Giannone**, care are un pronunțat caracter anticlerical și care poate fi enumerat de sigur între precursorii lui Voltaire,— documentat însă în chip strălucit. Urmează încă câteva lucrări emanând din concepția științifică și rațională a epocii revoluționare. Nu sînt uitate nici cărțile de **astrologie judiciară**.

Dispensele care se acordă în restul manuscrisului nu indică, atîta cît s'ar părea, un spirit de toleranță, ci mai degrabă criza catolicismului la vremea aceea.

Acum, câteva cuvinte asupra lui Francisc Ferreri. Era om bătrîn cînd urmă în Scaunul lui Paul Dovanlia, mort în București la 6 Iulie 1804³. Păstorește de la 1807 și până la 16 Novembre st. n. 1813⁴. Prin viața exemplară ce a dus, se bucura atît în rîndul credincioșilor lui, cît și între ortodocși, de o venerație și iubire generală⁵.

În anul 1813, prin luna Novembre st. nou, izbucnind epidemia de ciumă cu mai multă furie, el își schimbă de mai multe ori locuința. În cele din urmă își caută un refugiu în satul Cioplea, reședința munteană a episcopilor de Nicopole⁶. Dar nu scăpă. Cîrind boala atinse pe Padre Fortunato, care trăia cu episcopul supt același acoperemînt, la locuințele duhovnicilor catolici ai aceluia sat.

Acesta nu declară episcopului boala sa decît în ziua de 14.

¹ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Ist. Romînilor*, I-II, doc. n.-le XXVI și XLVIII.

² Cum este de pildă La Mettrie care, răsfrîngînd sensualismul lui Hobbes și Condillac asupra cugetării morale, ajunge să proclame *materialismul* și *ateismul*, — cea ce dascălii lui se feriseră să facă.

³ N. Iorga, în *Istoria Bisericii Romîne*, vol. II, publică o listă a episcopilor de Nicopole. Asemenea în *Biserica Ortodoxă Romînă*, (P. Gîrboviceanu) se cuprinde o astfel de listă, în capitolul privitor la Arhidieceasa Romano-Catolică din București.

⁴ *Idem*; date cuprinse și în *Studii și documente*, I-II.

⁵ Raportul lui Fleischhagl, *ibid.*, p. 365.

⁶ *Idem*.

Bietul bătrîn, care trăia terorizat de amenințarea crudei boale, ocolind-o pretutindenea, nu putu suporta s'o descopere supt același acoperemînt cu dinsul, în ultimul refugiu al bătrînețelor sale. După o suferință de trei zile, își dete sufletul, în seara zilei de 17 st. n. 1813.

Agentul Fleischhakl, care vestește Curții imperiale această înțimplare, nu poate precisa dacă bătrînul a murit în urma puternicei zguduiri nervoase — cînd află de îmbolnăvirea lui Fortunato — sau prin contaminare de la acesta.

Victor Papacostea.

Facultates Concessae a S[anctis]s[im]o D[omi]no Pio Divina Providentia C. P. R. P. Francisco Mariae Divini Amoris Episcopo Nicopolitano in Bulgaria et Administratori Valachiae¹.

1. Conferendi Ordines extra tempora, et non servatis interstitiis usq[ue] ad Presbyteratum inclusive, si Sacerdotum necessitas ibi fuerit².

2. Dispensandi in quibuscumque irregularitatibus, exceptis illis quae vel ex bigamia vera, vel ex homicidio voluntario proveniunt.

3. Dispensandi super defectu aetatis unius anni ob operariorum penuriam, ut promoveri possint ad sacerdotium, si alias idonei fuerint.

4. Dispensandi et commutandi vota simplicia, etiam castitatis, ex rationabili causa in alia pia opera, non tamen religionis.

5. Dispensandi in quacumq[ue] simonia, et in reali, dimmissis beneficiis, et super fructibus male perceptis, injuncta paenitentia salutari vel eleemosyna arbitrio dispensantis.

6. Dispensandi in 3 et 4 consanguinitatis et affin[it]atis simplicis, et mixto tantum, et 2 3 et 4 mixtis, no[n] tamen in 2, solo quoad futura matrimonia, quo vero ad praterita, etiam

¹ Am păstrat în general punctuația copistului, de și nu se aplică întru totul rînduelli topice.

² La data aceasta cadrele organizațiilor catolice de pretutîndeni sînt descompletate. Papa însuși răspunde unei cereri de misionari, declarînd această crisă-

in 2 solo, dummodo nul||]o modo attingat primum gradum, cum iis qui ab haeresi vel infidelitate convertuntur ad fidem catholicam, et, in praefatis casibus, prolem susceptam declarandi legitimam.

7. Dispensandi super impedimento (criminis)¹ publici honestatis, justis ex sponsalibus proveniente.

8. Dispensandi super impedimento criminis, neutro tamen conjugum machinante, ac restituendi ejus petendi debitum amissum.

9. Dispensandi in impedimento cognationis spiritualis, p[r]aeterquam inter levamen et levatum.

10. Hae vero matrimoniales dispensationis videlicet 6, 7, 8 et 9 non concedantur, nisi cum clausa, vel dummodo mulier rapta non fuerit, vel, si rapta fuerit, in potestate raptoris non existat et in dispensatione tenor (?) hujusmodi facultatem inseratur cum expressione temporis ad quod fuerint concessae².

11. Dispensandi cum gentilibus et infidelibus plures uxores habentibus ut post conversionem, baptismum, quam ex illis maluerint, si etiam ipsa fidelis fiat, retinere possint, nisi prima voluerit.

12. Consecrandi olea cum sacerdotibus qui potuerint haberi dummodo ad minus sint quinque, non tamen extra diem Coenae Domini.

13. Delegandi simplicibus sacerdotibus potestatem benedicendi paramenta et alia ustensilia ad sacrifici[um] missae necessaria, ubi non interveniat Sacra Unctio, et (?) reconciliandi Ecclesias pollutas aqua ab Episcopo benedicta, et in casu necessitatis etiam aqua non benedicta ab Episcopo.

14. Largiendi ter in anno indulgentiam plenariam contritis, confessis ac sacra communione reffectis.

¹ Parentesele sunt în manuscript. Copistul greșește de multe ori în felul acesta, luând din neatenție cuvinte din rindurile următoare celui pe care îl copiază. Cuvîntul *criminis* urmează în paragraful 8; cf. pentru același fel de greșeli paragrafele 15 și 28.

² N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Romînilor*, I-II, p. 250, doc. no. XXXVI: Instrucțiuni adresate misionarilor din Bulgaria de vicarii-generalii Lud. Bonauguri și Iosif-Maria-Molajoni la 1823. Se vorbește de obiceiul răpirii fetelor la Bulgari și se dau unele explicații.

15. Absolvendi ab haeresi et apostasia, a fide et a schismate quoscumque, etiam ecclesiasticos, et tamquam regulares, non tamen eos qui ex locis fuerint ubi Sanctum Officium exercetur, nisi in locis Missionum, in quibus impune grassantur haereses (et post judicialem) deliquerint, nec illos qui judicialiter abjuraverint, nisi isti nati sint ubi impune grassantur haereses, et, post judicabilem abjurationem, illuc reversi in haeresim fuerint relapsi, et hos in foro conscientiae tantum.

16. Absolvendi ab omnibus casibus Sedi Apostolicae reservatis, etiam in Bulla Coenae Domini contentis.

17. Concedendi indulgentiam plenariam primo conversis ab haeresi, atque etiam fidelibus quibuscumque in articulo mortis, saltem contritis, si confiteri non poterunt.

18. Concedendi indulgentiam plenariam in oratione 40 horarum ter in anno incidenda diebus Episcopo bene visis, contritis et confessis, et Sacra Communione refectis, si tamen ex concursu Populi et expositione Sanctissimi Sacramenti nulla probabilis suspitio sit sacrilegii ab Haereticis et Infidelibus aut Magistratibus offensum iri.

19. Lucrandi sibi eandem indulgentiam.

20. Singulis¹ saecundis feriis non impeditis officio 9 lectionum, vel, eis impeditis, die immediate sequenti, celebra[n]do (?) Missam de Requiem in quocumque altari, etiam portabili, liberandi animam secundum ejus intentionem a Purgatorii poenis per modum suffragii.

21. Tenendi, et legendi, non tamen aliis concedendi, Libros Haereticorum vel Infidelium, de eorum Religione tractantium, ad effectum eos impugnandi, et alios quomodolibet prohibitos, praeter opera Caroli Molinae, Nicolai Macchiavelli, Historiam Civitatem Regni Neapolis Petri Giannone², Poema inscriptum la Pucelle

¹ Aci copistul, după cum se poate vedea, a greșit alit de mult, încit a șters, închizind cu o linie, întreg începutul paragrafului 20.

² Pietro Giannone, celebru istoric italian, născut la Ischitella în Capitanat, provincie a regatului de Neapole la anul 1676, luna Maiu. Opera sa cea mai însemnată este *Storia civile del regno di Napoli*, A atacat și demascat cu

d'Orleans et librum, cui titulus De P. E. pit., Istruzioni intorno la Sancta Sede, tradotta dal francese, 1765. Oeuvres¹ Philosophiques de Monsieur de la Mettrie², Les Colimaçons, Abrégé de l'Histoire³... Ecclésiastique, sub mentito nomine de Fleury, Riflessione di un Italiano sopra la Chiesa in generale, Système de la Nature, et il vero Dispotismo, Londres 1770 et La raison par Alphabet, ac libros de Astrologia Judiciaria principaliter aut incidenter, alias quomodolibet de ea tractantes, ita tamen ut libri ex illis Provinciis non efferantur.

22. Praeficiendi Parochiis Regulares, eis[ue] solos deputandi Vicarios in defectu Saecularium, de consensu tamen suorum Superiorum.

23. Celebrandi bis in die, si necessitas urgeat, ita tamen ut in prima Missa non sumpserit ablutionem per unam horam ante auroram, et aliam post meridiem, sine Ministro sub dio, et sub terra, in loco tamen dicendi, etiam si altare sit fractum, vel reliquiis Sanctorum, et praesentibus haereticis, schismaticis, infidelibus, et excommunicatis; et aliter celebrari non possint.

Caveat vero ne praedicta facultate seu dispensatione celebrandi bis in die aliter quam ex gravissimis casibus, et rarissime utatur, in quo graviter ipsius conscientia oneratur.

Quod si hanc eandem facultatem alteri sacerdoti juxta potestatem inferius apponendam communicare, aut causas ea utendi aliqui, qui a Sancte Sede hanc facultatem obtinuerint approbare visum fuerit, serio ipsius conscientiae injungitur, ut paucis duntaxat, iisque maturioris prudentiae... et qui ab... necessarii sunt, nec pro quolibet loco, sed ubi gravis necessitas tulerit, et ad breve tempus eandem communicet aut respective causas approbet.

24. Deferendi Sanctissimum Sacramentum occulte ad infirmos, sine lumine, illudque sive eodem retinendi pro iisdem, in loco tam decenti, si ab haereticis, aut infidelibus sit periculum sacrilegii.

mare curaj abuserile și puterea sacerdotală, plătind zelul său cu îndurarea unor persecuțiuni foarte grele. A fost doisprezece ani închis în fortăreața din Turin, unde muri la 7 Martie 1748.

¹ E vorba de sigur de *La Mettrie*, v. nota introductivă.

² N'au modificat nimic din ortografia titlurilor și numelor.

³ Loc liber,

25. Induendi vestibus saecularibus, si aliter v[el] transire ad loca ejus curae commissa, vel in eis permanere non potuere.

26. Recitandi Rosalium v[el] alias praeces si Breviarium secundum deferre non poterit, vel divinum officium ab (sic?) aliquod legitimum impedimentum recitare non valeant.

27. Dispensandi, quando expedire videbitur, super usu carniū, ovorum et lacticiniorum tempore jejuniorum, et praesertim Quadragesimae.

28. Praedictas facultates communicandi, non tamen illas quae requirunt Ordinem Episcopalem, vel non sine sacrorum oleorum usu exercetur, sacerdotibus idoneis, qui in eius diocesis laborabunt, et praesertim tempore sui obitus; ut sede vacante sit qui possit supplere, donec Sedes Apostolica (facultas conceditur), certior lacta, quod quam primum fieri debet per delegatos, vel per unum ex eis alio modo provideat; quibus delegatis auctoritate apostolica facultas conceditur, sede vacante, in casu necessitatis consecrandi calices (indescifrabil), et altaria Poplatitia (?) sacris oleis ab episcopo tamen benedictis.

29. Et praedictae facultates gratis et sine ull[us] mercede exerceantur, et ad annos quinq[ue] tantum concessae intelligantur, nec illis ullo modo uti possit extra fines suae dioecesis et Valachiae.

Ex audientia S[anc]tis[s]imi D[omi]ni N[ost]ri D[omi]ni Pii P. P. VII habitum per me infrascriptum Sacre Congregationis De Propaganda Fide secretarium.

Die 29 septembris 1805.

Sanctitas Sua sponte facultates ad quinquenium benigne concessit R. P. D. Francisco.

Mariae Divini Amoris, episcopo nicopolitano et administratori Valachiae, ita tamen ut iisdem null[us] modo uti possit extra fines dictae diocesis et Valachiae.

Datum Romae, ex A[re]dibus Sacrae Congregationis de Propaganda Fide die et an[n]o quibus supra scriptis sine ull[us] omnino solutione quocumque titulo.

Dominicus Archiep[iscop]us.

Pe Verso:

Facultates datae Illustrissimo d[omi]no Francisco Ferrerius episcopo nicopolitano, a S[ancti]s[i]mo Papa Pio 7-mo, anno 1805.

Intr'un articol viitor voiu căuta să scot în relief rostul acestui episcopat de Nicopole între anii 1730 și 1870, locul pe care l-a ocupat în cadrul acțiunii catolice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și chipul cum din el s'a dezvoltat arhidieceasa romano-catolică din România de azi.

Papacostea.

O carte pentru copiii satelor a lui N. Istrati

La 1860, Nicolae Istrati dădea la lumină *Amicul Copiilor, carte de lectură pentru școlarii săteni de N. Istrati, luna lui April, Iași, Institutul Albinei Romîne, 1860.*

Lucrarea, după d-na Fouqueau și Passy, e „închinată“ elevilor școalelor sătene de ambe-secese din Moldova, cu dragostea cu care am cooperat la înființarea celor d'întăiu școli pe la sate“. Desemnul e de Alexandru Asachi: un bătrîn între școlari. Programul „școlii proprietarului“ cuprinde: cetitul, scrisul, «specii» din aritmetică, „catihisul mare și mic“, «principuri de agromie și idei practice de pomologhie, etc.», «Istoria Sfintă», „Istoria patriei“, «Musica vocală», „Musichia sau cîntările bisericesti“, „Exemple morale, compuneri practice, măsuri, etc.“, ce e armata, ba chiar „istoria și uricele Moldovei“. Moș Tifon, rugat de proprietar să atragă pe copii la școală, lămurește ce e soarele, ce e Dumnezeu, ce sînt simțurile, cu începuturi de frază ca acestea: „cînd sună buciumul“, „cînd culegeți topo-rașii“. Se cutează un așa-zis „cîntec din timpurile lui Ștefan-cel-Mare:

Pe cîmpul de luptă noi știm să murim,
Căci țara cu toții, cu toții iubim,
Și, cînd se ivește vrăjmașul viind,
Noi mergem la moarte cu toții cîntînd,
Căci alta în lume nimic nu dorim:
Moldova trăiască și liberi să fim.“

N. I.

Cîteva cărți rare din epoca Unirii

În Biblioteca Școlii Romîne din Fontenay-aux-Roses se află, pe lângă unele teze rare de studenți romîni (a lui G. G. Romalo din Iași 1846, a lui „Anastasius Fetul (Mușata)” din 1847, a lui Gh. Costaforu din București 1849), pe lângă scrieri ale revoluționarilor străini dăruite Societății studenților noștri (astfel, la 1849, Iosif Kapuscinski scrie pe o cărticică: „à nos frères valacho-moldaves”), și unele broșuri politice care sînt în puține colecții din țară.

Analizez aici pe cîteva dintre ele.

G. Petresco, *Essai sur l'organisation de la propriété foncière dans les Principautés Unies*.

Mémoire sur les conditions d'existence des Principautés danubiennes (Paris 1854, De Soye et Bouchet). E un atac contra Rusiei. Tratînd visul «daco-romîn» ca o himeră, autorul scrie: «La France, qui est aujourd'hui à la tête de cet élément romain, qui est comme le chef de cette grande et ancienne famille, ne devrait pas se montrer indifférente pour des populations homogènes... Les moeurs et les usages y sont calqués sur les moeurs et les usages de l'Occident» (p. 19).

Le Roumanie ou Moldo-Valachie, rapports des peuples roumans avec les Turcs (în «Revue Indépendante» din 10 Decembrie 1847 și 1848).

Articole în *Presse* din 1 și 5 Iulie 1853.

Les Principautés roumaines devant l'Europe, Paris 1869.

Vaillant, *Solution de la question d'Orient pendant pour la Russie et l'Autriche dans la vallée du Danube et pour l'Angleterre et la France dans la vallée du Nil*, 1853. Denunță Rusia, vorbind de Basarabia și cere un „État souverain et autonome” (p. 57).

Est-ce légal? La Roumanie, le Congrès, la situation actuelle, Paris 1859.

La Roumanie en 1859 par Emm. M. Cretzoulesco, 1859. Nu admite a se vorbi „de Ardeleni, de Moldoveni și de Munteni”. E un singur popor: «Que parle-t-on de Transylvains, de Moldaves et de Valaques? Nous sommes Roumains (Romîni). Notre terre c'est la terre roumaine (Țara-Românească). Au dessus de cette diversité de nous plane la grande dénomi-

nation roumaine» (p. 7). Se amintește cucerirea lui Mihai Viteazul și „le beau nom de *frate* que se donnent volontiers toutes les populations qui parlent la langue roumaine“ (p. 67). Si notre unité est complète, complète aussi sera notre indépendance“ (p. 68).

Adeverul, broșură de versuri tipărită la Paris, în 1843:

Zădarnică cercare
Nu este la acela
Ce, vremea prețuind,
Voiește s'o ciștige.
Cercarea sa
Și cu întârziere
Oricînd o va aduce
Spre folos
Neîncercaților
Pătimași,
Oameni de toată treapta,
Chiar celor ce nu' ntreb
Pe cîtă cu' nșelesul.
Nu credeți că voesc
Pe cineva să supăr.
Eu cuget am de îngeri
Și îngeri se vor simte
Cînd vindecare vor afla
Acei atinși de mine...
Inel de lanț e omul,
Părtaș soțietății:
Inelele sînt d'aur,
De aramă,
De lut, de lemn,
De paiu...
Fericit neamul
Ce-și caută
Pre omul să-l descurce...

Eu mă simt vrednic
Ca să-mi port neamul
Spre mine.
Slăvesc a Romei slobode
De om Dumnezeire,
Unde, om înțeles cu om,
Nu era nimeni rob,
Nimeni tiran...
Un gînd electric
De iubire...
Acei ce curați sînteți
Și vrednici să v'uniți
Cu focul cel de sus,
leșiți...
Inele rodi-vor
A' lanțului român
Pre frații d'un ținut,
Pre fratele d'un Stat,
Pre fratele român,
Oriunde l-ați afla...
Măsura vremii nu este veacul:
Întiu lucrarea fatei.
Secunda dăinuește
Mai greu decît un veac...
Rachete, bombe, tunuri...
Ori de păpușerie,
De ranguri și diplome
Și petec de cordelă.

(Contra censurii, citind pe Democrit și pe Heraclit. Urmează o rugăciune, destul de bine alcătuită de bizarul anonim:)

Stăpîne al luminii,
Eu văd în adevăr
Voința ta cea sfîntă:
Pre om bogat dorit-ai,
Slobodă i-ai dat mintea.

Cît mă iubesc pre mine,
Atît iubesc pre oameni.
Vistierul tău e vremea:
N'oiu pierde-o eu: nici mie,
Nici altora voiu pierde-o.

N. I.

Din legăturile mai nouă cu Patriarhia de Constantinopol

Anul 1843, Noemvre 8, no. 926 ; București ¹.

Aghie Evdoxiados,

Pentru meremetul ce este să să facă la biserica Sfintei Troiți, de la ostrovul Halchi din Țarigrad, potrivit celor scrise de către Preaosfințitul Patriarh, prin scrisoarea ce ne-au trimis, ca să îndemnăm pă făcătorii de bine în acest ajutor, pă lângă alte case bisericești ce au ajutat fiecare cu cât s'au proerisit, am chibzuit a să da și din partea sfintei Episcopii Rîmnic patruzeci galbeni împărătești ajutor în trebuința de mai sus. Și așa scriem Frății Tale ca din venitul casii Episcopii să trimiteți fără întârziere această sumă de galbeni aici, în primirea Pitarului Petrache, de către carele să să numere la caștelaria Sfintei Mitropolii, unde s'au strîns și ceialtă sumă de bani, ca să să trimită la Patriarhie. Și cu aceasta vei fi scăzut la încheerea socotelilor ce ne vei înfățișa spre teorisire.

[Peste șapte zile lucru era făcut.]

Cinst. d. Pitar Petrache Antonescu, secretar sfintei Episcopii Rîmnic.

Patruzeci galbeni împărătești prin alăturata poliță nu lipsesc, asemănîndu-mă celor poruncite de către Prea Sfinția Sa Mitropolitul, prin cea cu no. 926, a-i trimite dv. spre a-i număra și înșivă la Caștelaria Sfintei Mitropolii, unde să adună banii celor cari dau ajutor pentru meremetu bisericii Sfintei Troiți, de la ostrovul Halchi, din Țarigrad. De a căror primire sînteți pohitiți a întoarce răspuns.

Timotei Evdoxiados.

Anul 1843, luna Noemvre 15.

No. 566,

Craiova.

Com. de T. G. Bulat.

¹ De la no. 143, an 1843, Arh. Episcopiei de Rîmnic.

Dialoguri greco-slavo-românești de pe la 1830

Într'un tipar care poate fi de pe la 1830 se înfățișează o carte fără titlu (începe cu pagina 4) din biblioteca mea care dă o călăuză între aceste trei limbi : grecește, românește și slavo-nește.

Tipărită de sigur la Buda, ea dă, în partea păstrată, literele, un paragraf despre «pronunția au citirea literelor trebuincioase, după metoda cel înlesnitor». Urmează îndată dialogurile, cu aceste capitale : *Pentru dumnezeire*, la care se adaug fără titlu alte domenii de cunoștinți (ca elemente de limbă : «sențerătatea», «arteria», «cele cu patru picioare dobitoace, cele zburătoare, cele hrănitoare și gîngăni»; cuvinte ca «lăuză», «pătrînjel» ar dovedi Muntenia ca loc de redactare ; la îmbrăcăminte, «tătarca», «binișul» nu pot veni din Ardeal). Vin apoi la rînd «rugăciunile dimineții», «simbolul credinței», molitvele Maicii Domnului, «rugăciunile copiilor» și altele, «rugăciunile mesii».

Dialogurile încep cu «gratulaticești» (cu neologisme ca «vizită», «curioz», «grație»). Par a fi traduse din grecește, fiindcă e vorba de un prieten din Italia, de o «carte latinească, cea mai plăcută și înțeleaptă din ce am cetit»; ba e și o traducere proastă : *ὁ διδάσκαλος μου τῆς ῥωμαϊκῆς διαλέκτου* devine «dascălul meu de limba romanească». E ciudat că *σπουδαστήριον*, odaie de lucru, devine, tot printr'o astfel de greșeală : «collegiu» (așa, cu doi *l*). Pentru «a prîzni» se încearcă neologismul «a pregusta» (și substantivul «pregustare»). Fiind vorba de cartea primită, care e «escelentă», *ἑξέρητος*, traducătorul pune «înfricoșată» ! Pasagiul în care e vorba de cărțile tipărite în Viena («avem multe moralicești, tipărite în Vienna») se raportează, evident, la bogata literatură grecească apărută acolo, ca și critica, adausă, că «n'avem așa cărți care, învățîndu-ne moralul, să ne veselească tot într'acea vreme». «Istoria lui Velisarie», pomenită, nu e o carte grecească.

Și «ciocăлата», «ciocolata», care se îmbie odată cu cafeaua, nu face parte din obișnuitele ingrediente ale alimentării la noi, iar, cînd e vorba de «șuncă», se pune alături : «spată». Se întind «o masă de pînză», «talere, cujite, furculițe». La plecare pălăria se transformă și în «umbrariu», fiindcă în față e grecescul *σκιᾶριον* alături de *καπέλον*.

Urmează dialogul «pentru întrebarea vremii» (είναι κρύα se traduce prin «este răceală», βροχερός prin «plouros», ανεμώδης prin „vinturos”, γαλαζώνει prin „grindinează”, ὄροσει prin „roao”), cel „pentru întrebarea ceasurilor” (cu greșeli de construcție ca : „nu crez să fie atîta tîrziu”): aici ceasornicul e „englezesc” și plătit „patruzeci de ruble”. Știrile sînt cuprinse supt titlul: «pentru ca să întrebe cineva ce novitice sînt», sau «ce nou avem, ce zic», «ce vorbesc» (τρέχει λόγος se redă prin «aleargă vorba»; strada e «ulița»). În «pentru scris» e vorba, firește, și de „călemări”, dar lucrul se face în „etudie” (așa se traduce aici σπουδαστήριο!; „briceagul” e și „cuțitul de condee” după κονδύλομάρχαιρον; peste scris se presară „năsip” din „năsiperniță”; scrisorile se duc la „poștă”, unde plata e în „parale” (dincolo, ca în Rusia, καπίκια, ceia ce, ca și rublele, ar indica un original scris pentru Grecii de acolo). Dialogul IX e pentru cercetarea unui bolnav, cu sau fără „doftor” (τρογάλον devine „brînză laptelui”). „Cum să vorbească cineva cu priiatini cînd îi cinsteaște” e titlul dialogului următor (cuvinte ca „pătutindenea; βοδιόγλωσσα e „limbă de bou”). Fiind iarăși vorba de mîncare, se pomenește „supă”, „vinul rinicesc”, și „unguresc”, „porumbiei”, raci, „tocătură de berbeace”, „potirnichî”, „clapon fript”. Διὰ τὴν ῥωμαϊκὴν διάλεκτον din dialogul XI e tîlmăcit, natural, prin „pentru limba romîneasă” (κὸρ se traduce aici cu „chir”, nu cu „monsîu”, ca aiurea). Γραικικά e însă „grecește”. Străinul care se înfățișează vine «de la Italia, din Roma».

E vorba de pronunția limbii grecești; nimic despre limba noastră, anunțată în titlu. Totuși dialogul XII vestește pe „dascălul limbii romînești și școlarul” («iubeam că să învăț limba romîneasă»; δοῦλος σας ταπεινός e „servus domnule plecat”). „Pentru etudie sau învățătură” (dialogul XIII) pare a fîgădui mai mult (γύμνασις e «ecserșiție»), dar, dacă, „după oarecare theorii gramaticești se traduce în romînie o gheografie franțozească”, e vorba tot de grecește. Obiectul e «obzăcutul», care poate fi «diferit»; λέξεις sînt «ziceri», frasele sînt «frasisuri», metotul e masculin. E interesant, și aceasta datează lucrarea, că se pomeneșc cărțile romănești din vremea începuturilor lui Eliad și activității de tipograf harnic și priceput a lui Zaharia Carcalechi; „Acea d'întîiu carte este gramatica domnului Eliad,

care mă face ca să cetesc totdeauna pentru ca să mă îndrepteze la vorbire; celelalte care întrebuițez și care cinstesc mai mult, atîta pentru vorbire, cît și pentru multe alte pricini este Istoriia Generală a domnului Milot, Întîmplările lui Telemah, Fabulele lui Esop, Romanțul lui Numa, Floarea grațiilor și Nopțile lui Iunc, Istoria lui Petru Maier (*sic*) despre începutul Romînilor, Plutarhul cel Nou» (și textul grecesc are tot înșirarea lor). Dialogul XIV e „De la preumblare“ (sau, mai departe: «primblare»; neologisme: «să convorbim», „până să vor aduna cocoanele și boerii“; «ecerserii», „etudile“, συστροφία — „adunare“, «a cultivarisi», „ecsplicație“, «formează», «elogvenție»; aici ἑλλημικὰ e tradus prin «greceasca»). Același titlu la dialogul XV, și aici el corespunde cuprinsului («iarba au început să răsaje»; βᾶτος e „rug“, νόστιμη κριάδα e «hăzoasa răcoare», βουνοῦτρεξον e «muntșor»; κάγγελα e „pălimari (sprijiniri)“. «A merge cineva la școală» e subiectul dialogului XVI. E vorba de «școala latinească».

Deosebi sînt „lesne-vorbiri“, (εὐκολοὶ διάλογοι), cu «doamna mea coconiță» (κυρία μου κοκκωνίτζα), „lecțioane (învățături)“, „modă“ cu „pantlice“ și „postav de Olanda“, „cualitate“, dar și „a se eg-lindisi“ (ἐγλεντιζεῖν), a juca „jandrace“ (σαντρατίτζια) adecă șah, a cînta din flaut, „a juca flautul“, „clavirul“, «vioara» într'«un mic conțer» (συναρμονία). La îmbrăcăminte, «ilecul de postav cel cu fir» (τὸ χρυσόστοχόνιον), a „rescoasă“ (ἐγαράπτειν), «bozinariul», „bastonul“ (μπαστοβνι), „toiagul“.

La urmă, „Învățături morale“; ca vocabulariu: „lumea să împarte de comun“, «roduri» — καρποὶ, inzuri — insule, „șerpi veninați“, „Asia este bugată de miroasă“, „cercumducerea pămîntului este de cinci mii patru sute mîluri ghermanicești“, «chelibar», „Ghermanul iaste sințer“, Șpaniolul mîndru, „Portugalul posomorît, Englesul înnalt la minte, Olandezu scump, Danul iubitor de adevăr, Svecu statornic..., Turcul vorbar, Ovreiu iubitor de bani (scump)“, „neomenitele obiceiuri ale Athineanilor“, „sălbătăcimea Romanilor“. În sfîrșit o tablă a numerelor.

N. I.

O dedicație către Vodă Hangerli.

D. Constantinidi, proprietar la Pochidia (Tutova), mi-a dăruit un exemplar din rara traducere în greceasca vulgară a Metamorfoselor lui Ovidiu, pe care o tipăria, închinînd-o lui Vodă-Hangerli. Ia Veneția, în 1788, cunoscutul editor grec Polizoî Lampanitziotul (Ἰῶν Μεταμορφώσεων Π. Οὐιδίου Νάζωνος, βιβλία εἰς δύο τόμους διηρημένα, μετὰ τινων ἐξηγήσεων ἐν τῇ τέλει ἐκάστου μύθου, νῦν πρῶτον μεταφρασθέντα εἰς τὴν κοινωτέραν τὴν καθ' ἡμᾶς διάλεκτον, τόποις δὲ ἐκδοθέντων φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθέντα τῇ ὑψηλοτάτῃ, εὐσεβεστάτῃ, καὶ γαληνοτάτῃ ἡγεμόνι πάσης Ὀθγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Γεωργίου Χαντζαρχῆ Βοσβόδα, τόμος πρῶτος, παρέχων βιβλία ὀκτώ, Ἐνετίῃσιν, φψαῖ, 1798, παρὰ Νικολάου Γλουκί τῇ ἐξ Ἰωαννίνων, con licenza de' Superiori; 484 pp., in 8°).

Dedicația e concepută așa: Τῇ ὑψηλοτάτῃ, εὐσεβεστάτῃ καὶ γαληνοτάτῃ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Ὀθγγροβλαχίας κυρίῳ, κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Γεωργίου Χαντζαρχῆ Βοσβόδα („Prea-înălțatului, prea-cucernicului și prea-seni-nului Domn și stăpînitor a toată Țara-Românească, Domnul Domn Ioan Constantin al lui Gheorghe Hangeri Voevod”).

Scurta prefață care se așează înaintea explicațiilor lui Spiridon Vlantî (Βελαντῆς, profesor la gimnaziul Flangini din Veneția, lângă biserica Sfintului Gheorghe al Grecilor, cu mormîntul lui Zotu Tzigara și cu averea dăruită de urmașii lui Petru Șchiopul, Domn al Moldovei, are acest cuprins:

Γ'ψηλότατε καὶ γαληνότατε αὐθέντα!

Εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐκλίμπρου σου θρόνου ἀνατίθηναι, κάλλιπτε τῶν ἡγεμόνων, Ὀιδίσιον τὸν παιγνῆν, ἐνθύμασιν ἀπλοελληνικοῖς περιβεβλημένον. Τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ ἱερὸν ταῖς Μούσαις, καὶ τῇ ἀρχιότητι, οὐ χρεῖαν ἔχει τῶν ψυχρῶν ἐγκωμίων μου, ἵνα ἀξιωθῆ τῆς παρὰ τοῦ Σοῦ ἴψους εὐνοίας τε καὶ τιμῆς. Τὸ δὲ ἡμέτερον, ὅπερ ἐστὶν ἐκείνο Σοῦ τοῦ σοφοτάτου καὶ παντοίας ἀρεταῖς κεκοσμημένου ἡγεμόνος, μαῖζον κλέος, καὶ δόξαν προστίθισι τῇ προτέρῃ, καὶ σῶτως εἰσὶν ἄμφω παντὸς ἐγκωμίου καὶ ἐπαίνου ἀνώτερον. Ἰγὼ δὲ ἀνάξιος ὢν πάντῃ, ἵνα τούτοις συναριθμῶμαι, ἄλλο τι ποῦς οὐ κέκτημαι καύχημα, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς Σῆς παραλαμβανόμενος γενναϊότητος, ἐν τῇ μαρτυρεῖν ἑμαυτίν. ἐς τ' ἂν τὸ ζῆν μου παρῆ, μεθ' ὑποκλίσεως θαυματοῦτος

Τῆς Σῆς θεοσωστου καὶ μεγαλοπρεπεστάτης Ἰ'ψηλότατος

Ταπεινότατος δοῦλος
Πολυζώῃς Λαμπανιτζιώτης.

Adecă:

„Prea-înălțate și prea-senine Doamne,

La picioarele Scaunului Tău strălucit, prea-bunule între Domni, depun pe Ovidiu poetul, înfășurat în veșminte grecești populare. Numele lui scump Muselor și Antichității n'are nevoie de recile

mele laude ca să se invrednicească la înălțimea Ta de bunăvoință și de cinste. Iar numele vostru, care e al Tău, Domn prea-înălțat și cu tot felul de virtuți împodobit, adaugă mai mare glorie și faimă celui de mai înainte, și astfel sînt ambele mai presus de toată lauda și prețuirea. Iar eu, nevrednic fiind cu totul de a mă număra laolaltă cu ele, n'am cîștigat alt merit decît cel căpătat de la bunătatea Ta, mărturisindu-mă pe mine, cît îmi va ținea viața, cu închinăciune prea-adîncă,

Al înălțimii Tale de Dumnezeu păzite și prea-mărinimoase,

Prea-smerit rob
Polizoi Lampanitziotul".

N. I.

DOCUMENTE

Privilegiul lui Constantin-Vodă Brîncoveanu pentru Bulgarii coloniști.

Ich Kosztandin Wasaraba Vayvode und Her der gantzen Wal-lachey habe allergnädigst und williglich diesen Bulgarn wie viel sich befinden werden in meinem Lande zu setzen, sich darinnen zu ernehren mit Ihrer Handelschaft erlaubet, und dass Sie mögten im Friede leben gnädigst vergönnet von allem Zinse sie frey zu halten, als vom Monats-Zinse, vom Kay-serlichen Honig und Wachs und dem Cubbl Geträydt, so dass sie von jedweder Schole vom Rauch-Zins, vom Saltz-Zins, von der Posterei und Post-Wagen sollen frey sein. Über dies sollen sie auch von allen Expensen bey Ankunft hoher Herrn, auch von allen meinen Befehligen, so von meinem fürstl. Hoff kommen und aus meiner fürstl. Kantzeley wird geschrieben werden frey gehalten worden, ein gantzes Jahr, dass sie gedachte Bulgarn kein Ungelegenheit von meinen fürstl. Bedienten haben sollen: wie sie solches zu vor, nach dem mit denen Verstorbenen gemachten Ordnung gehabt, nemblich in dem Lande sich zu vermehren mit ihrer Handelschaft, zugleich auch ihren Sitz oder Wohnung darinnen zu haben. Wann aber mögten die Portiones angeschlagen worden, sollten sie ihre Parte darvon haben, nemblich im Jahr in silbernen Ducaten zu erlegen hundert und dreusig, und von allen andern obgedachter massen keine Ungelegenheit zu haben. Wie ich denn ihr Herr

solches gesehen in den alten eigenhändigen Schriften meiner Herrn Forfahren, zugleich in ihren hohen Rechten wie sie die haben, sonderlich wie sie es haben in ihrem vom Radul-Vode Leon auf Pergamin geschrieben und mit vielen grossen Fluchen bekräftigten und Ihnen (Bulgarn) erteilten Privilegio; als sich aber nach der Zeit der Zinse verändert und verdoppelt oder vertripelt worden, hat sich befunden dass selbiger sich beloffen auf 400 silberer Ducaten, deren einer nach hiesiger Land-Arth austrägt 23, dass sie also grosse Ungerechtigkeit erlitten, in dem ihnen das Versprechen nicht gehalten, sondern ihr gemachter Contract gebrochen worden, worzu sie noch gezwungen worden mehr ins Land als sonst zu geben. Da nun, nach solcher verübten Ungerechtigkeit, nach der Zeit Anthonius das Fürstenthum angetreten zu Jenitscher [Ienişer], sind die Bulgarn zum Fürsten Anthonio kommen und haben sich mit gedachten gnädigen Fürsten und mit aller seiner Landes-Herrschaft solcher Gestalt verglichen, dass sie ihm jährlich erlegen sollten 400 silberer Ducaten, nach obgesetzter Artb, und von allem andern was aufs Land kommen wird befreyet leben und nichts zu geben schuldig seyn sollen. Ja gar das, auch wenn ein neue Fürst aufkommt, sie zu keinem Praesent etwas contribuiren, noch an andern Unkosten Theil haben sollen, wie ich ihr Herr aus den Schriften des Fürstens Anthonii ihre Vergleichung ersehen, wie auch aus den Schriften des Fürstens Graegor, den Schriften des Fürsten Duca, wiederumb denen Schriften meiner gottseligen Vätter, den Fürsten Schorbani, welche alle mit oberwehnter Vergleichung zufrieden gewesen.

Nachgehends, und zu meiner Regierungszeit, sind diese Bulgarn zu mir kommen, haben sich beklagt und mich berichtet wie sie viel Unglück und grossen Schaden erlitten von den Türkhen und Tartarn, zu der selbigen Zeit, nachdem haben sie sich mit ihren Gesinde in mein Land begeben, da sie aber wiederum beraubt und in andere Länder vorwiesen werden, dass wenig von dieser Nation Leute darinnen geblieben, und gedachter Zins ihnen zu schwer gewesen, und, wie ich nun ihre gross Armuth von ihnen erkannt, habe ich mich über sie erbarmet, und habe ihnen von denen 400 silbernen Ducaten erlassen hundert und fünfzig, dass sie mir also jährlich nur 200 und 50 Ducaten erlegen sollen. Von dieser Zeit an, sollen auch an allen Landes

Unkosten nichts zu zahlen schuldig seyn, ohne gedachte 200 und 50 Ducaten erlegen. Habe also aus Erbarmung gemacht was ich gemacht habe, und mit dieser Schrift bekräftiget dass Sie von allem frey bleiben und oftgedachtermass keine Ungelegenheit haben sollen.

Auch sollen alle meine untergebene Capitane und alle Mäutner in Markt-Flecken und so sonst im Lande seyn, auch alle Andere so in meinem Lande etwas zu comandiren haben, so bald sie diese meine auf Pergament gefertigte Schrift und Befehlig ersehen werden, diesen Leuten überall guten Frieden geben, damit sie sich in meinem Lande in guter Ruhe und Friede vermehren mögen, nur dass Sie zu gewisser Zeit einmahl im Jahr ihren Zins erlegen und geben nach meinem Versprechen und Einrichtung. Worauf ich denn diese Schrift mit einigen Fluchen bekräftige zur Festhaltung derselbigen. Wenn nun nach meinem Leben ein Anderer mögte eingesetzt werden zum Fürsten dass er soll im Wallachischen Herr seyn, entweder von meiner Freundschaft, oder von einem andern Stamme, so bitte ich in den Nahmen der Heyligen Dreyfaltigkeit dass er sol'e aufs Neue bessere Aufsicht haben auf meiner Vergleichung die ich gemacht habe, wie droben stehet, damit, wenn ers nun veste halten wird, dass Ihm Gott wolle guten Seegen geben bey Erhaltung guten Friedens in seinem Fürstenthum, auch nach seinem Ableben eine seelige Ruhe in Ewigkeit, Solte aber aufs Neue Einer meiner Vergleichung nicht halten, unter die Füße treten und verderben wollen, derselbige soll von Gott und den drei hundert und sechzehen Heyligen Vätern vor dem jüngsten Gericht verdammet und vermalledeyct werden, soll auch mit Judas und seinem Strick Theil haben.

Zu mehrer Bekräftigung und Bezeugnuss diesser gefertigter Schrift unterschreibe ich alle meiner Herrschaft mit Nahmen, als H. Vintilla der Grosse Ban in Kraiova und der H. Iona Rusztl der Grosse Vornik und der H. Alexander der Grosse Secretär, und der H. Michali Cantacusino Grosvistier und der Mathe Csorogoriano der Grosse Vistier und der H. Diikul Rudanul der Grosse Klutscher und der H. Dumitrasko Caramanleo Gross Postelnik und der H. Cornai Brailoi Gross Poharnik und der H. Parvull Cantacusino Gross Thollnik, und der H. Kostandin Sterbe

Gross Comitz, und der H. Radulli Isvoranul Gross Pitthar und Schreiber Kantzelist.

Diese auf Pergament verfertigte Schrift ist aufgesetzt worden in Bukarest, 7199, die 2 Aprilis.

Constantin Waiodi.

(Copie. Originalul la Mănăstirea Franciscanilor din Maria-Radna? Traducere germană la Primăria din Vinga.) Comunicat de N. I.

* * *

Documente cu privire la Oltenia ¹.

Comunicate de T. G. Bulat.

I.

Cu mila lui Dumnezeu Io Pătrașco Voevod și Domn a toată Țeara Munteno-Românească (**sic**), fiul marelui și prea-bunului Radu Voevod.

Dă Domnia Mea această poruncă a Domnii Mele acestor oameni, anume: Neaga cu frații săi, Hamzea și Stănislav, și Rada, cu fratele său Frîncul, și Bunea cu frații săi Lupea și Țenea, și Voico și cu nepoată-sa, Mușa, și Lupea, cu fiii săi, și Stoian, cu frații săi Manea și Dobrin, și Vilcul, cu frații săi, Oprea și Stan și cu fii lor, ciți Dumnezeu le va da, ca să le fie moșie în mergerea apei, că le este bătrînă și dreaptă moșie și moștenească. Și hotarele să să știe: de spre Olteț, culmea dealului până în valea Oborului; și de acia valea Oborului până în matcă, și până în gura Corbului, și pă valea Corbului până în culmea dealului; și pă valea Poenilor până în matcă; și din matcă până unde să întâlnește cu hotarul Crăpături, în culmea dealului, și pă cimp la tulpina teiului [și din trupina] teiului până în capul dealului de către Covrești. Am dat și Domnia Mea această mai sus zisă moșie [să li fie] ohavnică. Iar după aceia să fie al doilea frați ...anume Urs, nedespărțiți. După aceia iar au venit Mușa înaintea Domnii Mele de a înfrățit pă al ei cumnat anume Stoica, pă a ei parte de moșie, pă jumătate, de a ei bună voe, ca să fie doi frați, nedespărțiți în veci.

Drept aceia am dat și Domnia Mea acestor mai sus ziși oameni, ca să le fie moșie statornică, lor și fiilor lor, și nepoților și strănepoților, și de orișine nezățenicită după hotărîrea Domnii Mele.

¹ Din colecția d-lui Pirăianu-Florescu.

Iată și martori așează Domnia Mea : jupan Socul Marele Vornic și jupan Tudor Marele Logofăt și Dragomir Vistierul și Stanciul Spătarul și Lepădat Paharnicul și Radu Comisul și Iancu Marele Postelnic; ispravnic Tudor Marele Logofăt. Am scris eu, Oane diiacul, în orrașul Rîmnic, luna Iulie, în ziua a treizăcilea, în anul 7065.

Io Pătrașco Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn.

(Pecete ruptă.)

II.

Cartea jupînesei Marii Milescăi Băneasa, a lui Dositeu monah Brăiloiu, de închinăciunea mănăstirii Arhangheli¹ la sfînta Patriarhie de la Alexandria.

De vreme ce atot puternicul Dumnezeu întru niciunele din faptele mele bune nu să odihnește desăvîrșit ca întru a milostenii fapte bune, precum ieste zis că: milostenie voiu și nu jertfc, ci, dacă milostenia care să face de noi, iubitorii de Hristos și blagocestivii creștini, atit ieste plăcută lui Dumnezeu, cu cît mai virtos cele ce să săvîrșesc pentru sfintele și dumnezești lăcașuri unde Dumnezeu în toate zilele să slăvește, unde izvorul de durerile Sfinții Sale se inparte la cei credincioși și acile însuși Fiul și Cuvîntu lui Dumnezeu să jertfește pentru mulțimea păcatelor omenești. Pentru acestea dar toate și noi, nevrednicii lui Dumnezeu robi, ieu, Maria Băneasa, soția răposatului Barbului Milescu Vel Ban, împreună cu generi-meu Dositeu monah, fecioru Corni Brăiloiu Vel Ban, ce l-au chemat mirenește Dumitrașco, și cu nepotu-mieu Toma, fiul său, din bun cuget fiind îndemnați, viind Sfinția Sa părintele Patriarhul chir Samuil, și avînd multă evlavie către Sfinția Sa, și știînd sfîntul și apostolicescul [Scaun] al Patriarșii și mai mari cetățî Alexandrii că ieste scăpătat și lipsit, mai virtos decit celelalte Patriașii, și nu prea avînd ajutoare aicea, în țară, am bine voit de am fieros și am închinat la sfîntul acesta Scaun Alexandrii mănăstirea noastră ot sud Vilcea, ce să cheamă Arhanghel, unde ieste hramul praznicului Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, cu toate moșiile, morile, viile, Țigani, ramini și alte venituri cît ar avea, de la mult până la pușin, precum cuprinde și dovedese cărțile și hrisoavele mănăstirii, care toate s'au dat în sama Sfinții Sale Patriarhului chir Samuil, ca să fie pentru brana

¹ Socotescă este cea de lângă Rîmnicul-Vilcii.

și buna chivernisala Scaunului Alexandrii și pentru vecinica pomnire a răposaiilor moșilor noștri și ctitori Părăieni și pentru spăsenia sufletelor noastre, rugindu-ne Preasfințitului Patriarhu carele va fi după vreni să ia osteneala în toți anii, în zioa sfinților Arhangheli, să facă o sfintă liturghie, oriunde să va afla, să pomenească răposatele sufletele vechilor ctitori și ale noastre, care din temelie o am zidit și am înzestrat această sfintă mănăstire. Și iar ne mai rugăm pentru sfinta mănăstire ca să dea poruncă, ca igumenul cel ce va fi după vreni să aibă grije a drege cele ce vor fi trebuincioase ale mănăstirii, iar să nu lase sfinta mănăstire să să strice, a schimba ceva de ale mănăstirii. Drept aceia am dat această a noastră adevărată scrisoare la sfințita mina Preasfințitului Patriarhului chir Samuil, ca să aibă a ținea și a stăpini această sfintă mănăstire ce scrie sus, cu toate ale ici, cu bună pace, de către tot neamul nostru și al ctitorilor. Așisderea și din ctitori, care de acum înainte s'ar trage, să nu fie nimic volnic a lua din sfânta mănăstire, au mult ori puțin. Iar care ar lua, să aibă a da sama la infricoșatul județ, și sfinții îngeri să-i stea piriși. Și, pentru adevărată credința, întărit-am această scrisoare cu iscăliturile și pecețile noastre, ca să să crează, fiind și alte cinstite obraze mărturii, carii să vor iscăli mai jos.

Sept. 28, leat 7226.

Maria Băneasa Mileasca. Dositeu monah Brăiloiu. Toma Brăiloiu.

Șerban Boj[oreanu], Vel Vornic, martor.

Radu Golescu, biv Vel Spătar, martor.

Barbu Greceanu, biv Vel Stolnic, martor.

Grigorie Băleanu, biv Vel Logofăt, martor.

Ilie Știrbei, biv Vel Vistier, martor.

Manta Crețulescu, biv Vel Șetrar. martor.

T. G. Bulat.

Documente moldovenești

Comunicate de T. G. Bulat¹.

Suret scos de pe ipisocul lui Radul Voevod din leat 7126, Oct. 27.

Io Radul Voevod, cu mila lui Dumnezeu Down pământului

¹ Din colecția D. G. Lahoveri.

Moldavii, au venit înainte noastră și înainte a lor noștri boeri Vasăli și frații lui Grigorie și Ionașcu, și surorile lor, Vasălca și Onuchie și Anghelina, fiiorii lui Dumitru din Iași, de a lor bună voi, de nimine nevoiți, nici săliți, și au vândut a lor dreaptă părintească și strămoșească moșie, din uricul ce au avut strămoșii lor de la ... Voevod, din a trie parte, din sat Săcăleniu, a cince parte, cu ioc de moară și cu poieni și cu loc de prisacă și pomăt, aceia o au vândut slugii noastre lui Marmure uricariu în doazăci și cinci talere de argint. Și i-au plătit lor toți acei de mai sus scriși bani, doazăci și cinci taleri, înainte noastră și înainte boerilor noștri. Deci noi, văzînd a lor de bună voi tocimala și plată deplin, așîdîrea și de la noi am dat și am întărit slugi noastre lui Marmure uricariu, a-i fi de sus arătată din a trie parte din sat Săcăleniu a cince parte, cu loc de moară și cu poeni și cu loc de prisacă și livezi ce-i la fundul Băriazălului, la Țănutu Vasluiului, pentru aceia ca să-i fie și de la noi uric de cumpărătoare cu tot venitul, și nimine să nu să amestice înainte aceștii cărți a noastre. Înșuși stăpînul au poruncit.

În Iași, la leat 7126, Oct. 27.

(Traducere nouă.)

Ghenghe Vel Logof.

II.

Cătră Vornicu și toți lăcuitorii din satul Faraoni.

De vreme ce la încungiurare și la cercetaria hotarului Faraonilor s'au găsit vederat precum că dumnealui Sandulache Sturza Pah. au luat în tărie o bucată de ruptură ce este dreaptă a Faraonilor, de piste Siret, la stăpănire, și acum au trecut și piste Siret dincoaci, luând o bucată de loc, iată vei faci de știre ca nicidecum să-l lăsați a trece cu stăpăniri peste Siret dincoaci, după cum eu însumi i-am spus, fiindcă, lăsîndu-l sau învoindu-l, toată păgubirea ci s'ar întimpla moșii, voi veți avea a tragi. Și dumnealui dá s'a găsi asuprit, să-și caute cu judecată.

În Faraoni, 17 August '796 (*sic*).

(Pecete de ceară roșie¹.)

..., K. K. curator.

¹ Pecetea de ceară roșie cu inscripție: K. K. Kuesurer Amtssiegel.

III.

Prea-inalfale Doamne,

Cu mare plîngere jăluim Înălțimi Tale că la Țănutu Bacăului, moșae Răchitiș, este dreaptă a noastră răzășască baștină, cu scrisori dovezi și cu stăpîniri nistrămutată di moșii și părinții noștri, cum și di noi. Dară acum, în curgire de patru ani, sculindu-să Sfinția Sa egumenu sfinti mănăstiri Berzunțul și cu alți razăși di moșae Năsoești, ce să megieșăște cu moșae noastră Răchitiș, și vrînd să triacă în dreptă moșie noastră Răchitiș, cu numiții Năsoești, și luînd egumenu și mărturie di la unii din răzăși, au vînit la lîminat[ul] Divan. Și, ne fiind dovezile noastre atunci di față, ni-au luat moșae di-odată. Apoi iarăș I-am tras în judicata Domniilor Sale vellișilor boeri și s'au dat rămas, dîndu-ni-să și carte gpod, ca să facă cercetare și la fața locului, di cătră cînst. ispravnic din Țănutul Bacăului și di dumnealui Vornec di Portă Dumitrachi Avram (?) spre a să putea dovidi prin carte di blăstăm cele adivărate sămne, după cum au umblat din vechiu. Care mîrgînd la stare numitu moșai și strîngând pe toți răzași, atit din moșae Năsoești, căt și din alte moșai megieșate, față fiind Sfinția Sa egumenu, după cercetare ci au făcut prin carte di blăstăm, au ișăt 24 de oamini striini în vîistă di bătrînețe și au mărturisit cu suflitile lor că capătul moșai Năsoeștilor din sămnele după cum au umblat din veichiu n'au trecut pisti moșae Răchitișul niciodată, după cum cere acum Sfinție Sa egumenu, cum și doi oamini bătrîni, luînd brazda în cap, au mărturisit cu sufletele lor, arătînd din sămne în sămne pe unde au umblat din vechiu hotarul moșai Răchitiș. La care, după cercetare ci au făcut, ni s'au dat mărturie hotarnică, și ni s'au dat și moșae în stăpînire, rămînd dovezile și mărturiile egumenuului niadevărate. La care vrînd ca să vinim și la lîminatul Divan, spre a ne să face în-tăritură, am trimis pe unu din răzășii noștri, anume Todoran Chiriac și cu alți 2 răzăși, întru a căruia mină i-au dat și toate scrisorile moșai vechi și noi, dăndu-i și bani de cheltuială; și, viînd după dănsul și Sfinția Sa părintele egumenu di iznoavă, săzînd în cercetare cînstiții Comisai cei Mari, și iarăș s'au dat rămas, poruncîndu-ne a ținea și carte di judecată. La cari s'au și făcut carte; dară numitul Todoran, cu chipurile di vicieșug

ce au mijlocit, au gonit pe ceilalți răzăși acasă și fără știrea noastră face învoială cu egumenu și dă 3.500 lei egumenu lui Todoran, arătînd printr'acea scrisoare că, oricari din răzăși nu să vor ține di învoială, să aibă a-i da atît acele 3.500 lei, cît și alte 3.000 lei ci zăce egumenu că au cheltuit umblînd prin judecăți, dă cînd ni faci împresurare moșai noastre Răchitișul. Apoi, viind noi și dănd jalbă Înălțimi Tale ca să ni să facă luminată carte gospod către cînst. isprav. di țanutul Bacăului ca să ni scoată scrisorile din mîna egumenu ce le-au fost dat Todoran și să apuce și pe acil Todoran, supt care cuvînt au făcut aciasta di ne-au vîndut fără știrea noastră, la cari mîrgînd cu carte la cînst. isprav. să judece egumenu și cu acest Todoran, atunce îndată, în Săptămîna Patimilor, au triimis Arnăut și ne-au dus în judicată. La cari ne-au pus și supt închisoare grosului, ca să-i plătim banii ci au dat după învoială. La cari săliți fiind cîțiva din noi, i-au dat și scrisoare. Și, luînd înștiințare cînst. isprav. că noi vroim să vinim la luminat Divanu să ne căutăm prin drumul judecății, atunce îndată cînst. isprav. au triimes și ne-au luat cărți și au dat în mîna egumenu. La care noi ni videm cu totul asupriți, stăpînîndu-ni-să moșie de cătră egumenu.

Pentru aceasta cu ferbinți lacrimi ni rugăm Înălțimii Tale ca să ne fie o luminată carte gospod către d-lui Toader Baluș, ce să află ispravnic la Țanutul Bacăului, ca să ni scoată scrisorile din mîna egumenu, dîndu-ne și moșăe în stăpînire și se ni să îplinească și tot vînitul ci să va dovidi că au luat de pe drepta moșăe noastră, ca să nu rămînem înstreinați și păgubași de dreptul nostru. Și mare pomana a fi Înălțimii Tale.

Robii Înălțimii tale

Iordache Ispir Căpșiljan i Ștefan Păcurari, Ștefan Mares și Ion Prajal (?), împreună cu toți răzășii noștri de moșăe Rachiteșului, țanut Bacăului,

să roagă Înălțimei Tale să li dea luminata carte gospod cătră d-lui Vornicul Toder Baluș, ispravnic de Bacău, ca să le scoată nește scrisori de la egumen de Berzunțu și să facă cercetare pentru cît venit au luat di pe drepta parte di moșăe a jăluito-rilor. Și să le să îpleniască, dîndu-le în stăpînire și moșăe lor Răchitișul.

La dumnealui Vel Logofăt al Țării-de-Jos. 818, Iuli 20. No. 4026.

Io Scarlat Alexandru Catimah, cu mila lui Dumnezău Domnu Țării Moldovei.

Cinst. credincios boeriul Domniei Mele, dumneata Teodor Balș biv Vel Vor., ispravnic de Țănut. Bacăului, sănătate. Din jaloba această pre larg vei înțalege arătarea și cerere ce fac numiții jăluitoari pentru nedreaptă stăpinire ci urmează mănăstire Berzunțul asupra moșăei lor Răchitași de la acest țănut, prin învoiala ce au făcut cu acel Tudurachi, luându-le mănăstirea și scrisorile din mână. Drept aceia scriem Domnia Mè dumatle ca în ființa Cuvioșiei Sale egumenu numitei mănăstiri și a fiilor numitului Tudurachi, cît și a jăluitoarilor, să urmezi foarte cu amăruntul și pătrunzătoare cercetare asupra acestei pricini. Și în ce chip să va afla și să va dovedi tot adivărul după scrisori-dovezi ci să vor înfățișa de spre înbe părțile, prin judecată, după urmarea judecării, să faci căzută punere la cale, dîndu-le și carte de judecată la partea ci să va cădè spre a rămînè jăluitoarii întru liniștire, ca să nu mai jăluiască. Iar, cînd cu cercetare și punere dumatle la cale vre-o parte să va arăta cu [ne]mulțămire, atunce, dând mărturia pre larg arătătoare de toată curgere pricini părții ci să va cădè, să le pui ză de soroc, după vreme lucrului, ca să vie la Divan, spre a să desăvirși hotarale.

(Pecete roșie de
chinovar.)

Vel Logof. 1818, Iuli 23.

* * *

Cîteva nume moldovenesti.

Izvod de numii oamenilor ci să află pã moșie Hodora; 815, Maiu.

Nume: Bărlădiani, Irișcu Rus, Ungureciuc, Dumitru Rus, Ștefan Dolițcu, Monte zăt Lungul, Toater Rus, Apostol Codrean, Ștefan Zănoagă, Contandin Miheci, Ioniță zăt Prisăcar, Grigore Scutariul, Toader Gargaun, Andrei de la Izăru, Grigori Rus, Gheorghie Panțir, Toader Rusu, Gheorghii Bijonar, Gheorghii Bărsan, Pavăl Crășnariul, Dumitru Duca, Spiridon Steclar, Ion Steclar, Ioniță Vechiul, Sămion Cotruți, Pavăl Gor-

gană, Iacob Ungurian, Gheorghii Rus, Costandin plugar, Lupul bejănar, Iacob Haidău, Vasili Strechii, Ursu Fometi, Toader Rus, alți doi bejenari, încă un Haidău, un Ungurean, un morar, un croitor.

Ce să află la Pășcani.

Vasili Babciuc, Toader Șandru, Vasăli Ciubotar, Ion Huțan, Grigore Huțan, Ilii Pellucu, Vasăli Huțan, un rotar, Dumitru Scripcăriții, Ștefan Olar, Grigorie Bejănar, Pricop Rus, Chiriță Huțan, Gheorghii Călăraș, Toader sãn Rotar, Neculai Păscar, Ilii zăt Sucmănar, Dumitru sãn Sucmănar, Mihai Petluc, Petre Buiciuc, Dumitru Cibotăraș, Ion sãn Căpălcioai, Ilii Vătaman, Ion Pătărnic, Gheorghii Bran, Tănasă Oancă, Neculai grădinariul, Ioan zăt Gavril Butnariul.

(Colecția N. Iorga.)

* * *

Cîteva acte muntene

1840, Iunie 30. Sirbeni-de-jos.

Vînzare a moștenilor: „să aibă a stăpăni cu bunătate nesu-părat de niminea, copii de copii lor de veci, oavneacă, moșteană“.

Un „vechilet“ din același timp, iscălit de un Udrea și Șarban, privește «proprietatiia noastră, zeastre moșască» și orinduieste ca represintant „pă Burțea moșteanu și pă Șarban zet Gherghe moșteanu ca să răspunză unde trebuința cere“.

(La Gheorghe Protopopescu II,
Udeni, cătunul Moșteni, Vlașca.)

* * *

Tîrgoviște, 18 Iunie 1730. Radul Voevod fiul lui Mihnea, dă lui Dragomir fiul Mariei din Rătezi, județul Mehedinți, ocină la Rătezi, din partea lui Radul Bogdan două părți, și din «plaiu de vie», pentru 1.400 de aspri. Se amestecă popa Frățilă și Ian-cul i Stan Pulihir, Radul Geamenul. E vorba de «craiușt. Făgeatelui», de Livezi, de livadea din Valea cu arțare, de Ulmet, de Lacul lui Bogdan. Se face o vînzare pe „un cal bun“.

Marturi: Ventilă Vel Vornic, Papa Vel Logofăt, Hriza Vel Vis-tier, ...Vel Spat, Vartolomeiu Vel Stol, Fortuna Vel Com., Ion Vel Com., Trofanda Vel Post.

Pergament, pecete ruptă.

(Donat Academiei Romîne de săteanul Nicolescu din comuna Racoți.)

* * *

O biserică din București.

1. Pe un *Apostol* din 1683 :

Să știe de când s'au făcut biserica aciasta din Țigănie, ce iaste de vale la Mitropolie ; s'au începutu din luna lui Iun.. di în zio d'întăiu, și s'au isprăvitu ...zile, și era cursul anilor 1768.

(Mai sus: Ioan Alecsandru Scarlatu Vvd. 17 — (*rupt*).

Acest sfânt *Apostol* datu-s'au besearicii (cu evglia) din vale, de lângă Mitropolie, unde iaste hramul Sntul Nicolae, ca să fie de slujba sfintei besearici, lt. 7212 (foarte frumoasă caligrafie).

Acestă s[fân]tă carte este a bisericii din Țigănie.

2. Pe un *Apostol* de Buzău, 1743 :

Aciastă carte *Apostol* l-am cumpărat eu Grigore ermonah, ce să cheamă popa Gheordache, și am dat cinci lei, 90 p., lt. 7274, Av. 17.

(Proprietatea Primăriei din București.)

* * *

Inscripții pe pietre la biserica din Lipova.

Suptu aciastă peatră odihnește robu lui Dumnăzeu Gheorghe Crucerescu pe . . . lăuntru și ispravnicu aceștei ste . . . și în cinstită viața trăind, în vreme prè-înnălțatului Împăratu Alexandru Pavloviciu și . . . 1811, Martii . . . 44 ani . . . , întru în-părăția cerului, amin.

* * *

[Șase icoane de catapiteasmă cu inscripție greacă, pe la 1650.]

* * *

Aici la această sntă cruce să odihnește trupul în Domnul răposatului Alexe Mihalovici, trăind ani viețai sale 55 ; s'au pristăvit la annu 794, April 23 ; și dinpreună odihnesc 2 fii ai dumniului, Lazăr și Maria.

* * *

Aicia să odihnește robul lui Dumnezeu preotul Thoma Popovici, namestnicul Lipovii, care s'au născut la annul 1730, în luna lui Martie, 20, și au răposat în luna lui . . . rie 20, anul 1827.

* * *

Aici se odihnește preotul Vasile Dimitrevici; trăind ani 38, au răposat 1823

* * *

La paraclisul de la Hurezi.

† Acest sfânt paraclisu iaste făcut și înfrumusețat de smeritul Ioan arhimandritul den Hurezi ca în veaci pomenire să aibă.
Ms. Sept. 10 lt. 7219.

* * *

Pe o icoană.

Aciastă icoană s'au făcut cu chieltuiala cinstiților săteni că-cuceni pentru 10 mărieși, fiind pre[o]lt popa Mitria și cu popa Ion, la leatul 1777, Ap. 6 zile, fiind vlad. Gh. Grigorie Maer, în zile innățatulu[i] Împărat Iosif al 2, și s'au zugrăvit de mine i mnogogreașnic Mearco¹ zugravul Vlașcovici, Jabiniță.

(Colecția N. Iorga.)

* * *

Un zapis ardelean.

Data-am eu Meheluță Țeagle aciastă carte de mare credință la mâna lui Ion Măneasă precumu i-am dat un loc în luncă peste piscu, de tre ferdele, să-l biruiască cu bună pace, pă șapte floriți. Scris-am eu popa Zaharie martoru, eu Toma Mihăilă, și eu Stanca Măneasă martoru. Și doao ferdele de cucuruзу. Luna lui Maiu 20 zile, 1703.

(Museul din Sighișoara.)

* * *

O însemnare din Moldova.

„Acest Molitvelnic l-am cumpărat noi robul Domnului Vasilie Cantacuzino Vel Spat., 7208, Mar. 1. d.“

Pe un exemplar din *Molitvelnicul* de la Buzău din 1699, în Biblioteca noastră.

Vasile Cantacuzino este menționat de Ion Neculce (*Letopiseșe*, ed. 1878, II, p. 225), ca făcînd parte din Divanul lui Constantin Duca în prima sa Domnie, 1693-95. Data morții acestui boier nu este cunoscută. Însemnarea îl dovedește în viață în anul 1700.

X.

¹ Marco.

DĂRI DE SAMĂ

Maria Kasterska, *Tadeusz Hyzdeu (pisarz, poeta i tłumacz), Rumun, szlachcic polski z XVIII wieku (Tadeu Hîjdeu, scriitor, poet și traducător, Român, nobil polon din veacul al XVIII-lea)*, ed. separată din revista *Pamiętnik Literacki*, XXX, Varșovia, 1924 (6 pp.).

Din hîrțile lui B. P. Hasdeu, după ce au trecut prin mai multe mîni, au ajuns în posesia d-lui Fortunescu din Craiova testamentul și mai multe însemnări mărunte ale lui Tadeu Hîjdeu, pe care le publică d-na Kasterska.

Tadeu Hîjdeu, bunicul celebrului istoric și filolog, a fost poet și scriitor în limba polonă. Din însemnările lui se vede că cerceta istoria Moldovei, căuta amănunte despre Ștefan-cel-Mare, „care a păstrat timp de patruzeci de ani poporul său în nea-tîrnare aproape deplină“, despre Ioan-Vodă cel Cumplit, cu „lup-tele lui slăvite“, despre Sobieski, care jurase să apere nea-tîrnarea Moldovei, despre Dimitrie Cantemir, etc.

De cel mai mare interes este testamentul lui din 1818.

În afară de amănuntele istorice privitoare la genealogia familiei Hîjdeu, testamentul este prețios prin înaltul suflu moral ce se desprinde dintr'însul. Acest membru al unei familii cu talente ce se transmiteau din tată în fiu vorbește pe un ton mișcător de tradiție, de legătura morală cu toți morții unui neam: „Dulce este amintirea strămoșilor“! Pentru a găsi urmele lor își pierduse tinereța „întorcînd foile mucedde ale cărților judecătorești și cercetînd arhivele“.

În urma cercetărilor sale, Tadeu Hîjdeu afirmă că găsise la Iași diploma originală dată de Sobieski familiei sale și pe temeiul documentelor găsite el izbuti să reîntre în stăpînirea moșiei Cristinești din județul Hotinului, ce fusese în vechime a familiei sale. Se întoarce astfel din Polonia în Moldova cu familia lui și se stabilește în Basarabia puțin înainte de anexarea acestei provincii de Rusia.

Dăm mai jos în întregime traducerea testamentului lui Tadeu Hîjdeu, după textul original polon publicat de d-na Kasterska.

El poate sta alături de un alt testament scris în același gen la 1732 de un alt membru al aceleiași familii, Gheorghe Lupașcu

Hişdeu, străbunicul lui Tadeu, care cuprinde aceleaşi sentimente nobile şi e scris cu acelaşi avînt aproape liric¹.

Fiilor mei Alexandru² şi Boleslav şi urmaşilor miei până la cei mai depărtaţi las aceste sfaturi pentru amintirea familiei noastre.

1.

Dacă a nu cunoaşte pe tatăl tău e un lucru întristător, care nu se poate îndura, cu atît mai grozav este să nu-ţi cunoşti strămoşii, nici măcar numele lor. Acela care nu spune fiilor săi nici măcar numele tatălui şi bunicului său este un egoist, iar fiul care nu întreabă de numele bunicului este un nepăsător.

2.

Dulce este amintirea strămoşilor! Cunoaşterea lor este foloşitoare, nu numai sufleteşte, dar chiar în treburile politice. Numai dobitoacele nu se îngrijesc de strămoşii lor.

3.

Aceasta am învăţat-o din experienţa mea: cu multă greutate, şi cheltuială timp de douăzeci şi patru de ani, am pierdut nopţi întregi fără somn, am călătorit mult, cercetînd, socotind şi întrebînd, răsfoind cărţi şi altele ca să aflu dovezi despre strămoşii miei. Vremea cea mai potrivită a vieţii pentru adunarea averii şi pentru bucurie am pierdut-o întorcînd foile mucedo ale cărţilor judecătoreşti şi cercetînd arhivele în locuri depărtate şi străine. Adesea am fost silit să întrebuiţez viclenia şi chiar mita ca să mi se deschidă lăzi tainuite cu hîrtii străine. Abia ultimele zile ale vieţii mi-au rămas pentru odihnă departe de invidie, şi Providenţa singură m'a scăpat de sărăcie.

Am fost întocmai ca acela care-şi aruncă averea lui şi merge în ţeri străine al căror nume nici nu-l cunoaşte ca să-şi caute altă soartă. Din o mie, abia unul izbuteşte să se ridice, şi ca acel unul am fost eu.

4.

În cea mai fragedă copilărie am pierdut pe bunicul meu; imi amintesc numai numele lui: Ştefan. La paisprezece ani m'am dus

¹ Publicat de B. P. Hasdeu în *Arhiva Istorică a Romînilor*, I¹, p. 50 şi urm.

² Cunoscutul patriot şi scriitor, tatăl lui B. P. Hasdeu (Not. trad.).

în străinătate în slujbă, și în al douăzeci și șaselea an al vieții m'am întors la tatăl meu, chiar în acel an când, Polonia fiind cuprinsă de Ruși, fiecare a fost silit să aducă dovezi că este neam nobil ca să fie întărit de noua stăpînire în rangul său. Iar cine nu putea dovedi că face parte din șleahță era scris în clasa țirgoveților. Tatăl meu trăia încă atunci, și datorită lui sfîntă era să apere rangul fiilor lui, dar spre nenorocirea noastră nu se îngrijise pînă atunci de documentele ce le avuse și nu știa unde le pierduse. Nu putea nici să le caute, căci nu știa nici măcar numele bunicului său. Mi-a încredințat cu întristare aceste griji ale lui; l-am întrebat de multe amănunte, împrejurări și locuri, de viața și locuința răposatului bunicului meu, și atît am putut afla că locuise în Țara Przemyslului și că se trăgea din emigrați moldoveni.

Aceasta a fost singura încredințare pentru cercetările mele următoare! Am străbătut țara Lwowului și Przemyslului, am cercetat actele judiciare din acele orașe cu o sută cincizeci de ani în urmă, aflînd mulți oameni cu numele nostru, dar unul singur cu numele Ștefan, fiul lui Gheorghe și al Constanței din satele Zarayska și Koniuszki. M'am dus în acele sate, dar nu aflăiu pe nimeni care să-și mai amintească măcar de numele familiei mele. Începuu atunci să cercetez actele parohiale și, după multă trudă zadarnică, străbătînd șaiszeci și opt de sate, găsiu în sfîrșit în satele Lonowica, Mosciska, Olszanik metricele tatălui, bunicului și străbunicului meu. Cu ajutorul acestor nume aflăiu și numele celorlalți străbuni ai miei mai depărtați, căci unele hîrtii îmi ajutau la găsirea altora. Treciu astfel prin Cracovia, Radom, Varșovia, Lublin, Trembowla și Camenița, iar în cele din urmă la St. Petersburg. Multe din aceste locuri fură cercetate zadarnic, altele îmi răsplătiră ostenele. Am lămurit genealogia străbunilor miei și am făcut dovada nobleței neamului cu cele mai lămurite documente. Am plecat apoi la Iași și, după ce am petrecut patru luni în acel oraș, am izbutit să aflu chiar originalul diplomei lui Ioan al III-lea¹ dată străbunilor miei.

Spre nenorocul nostru străbunii noștri vînduseră averile lor din Moldova, iar în Polonia nu cîștigaseră nimic: ni lăsară drept

¹ Sobieski (N. T.)

moștenire cea mai adâncă sărăcie ! Ramura noastră, ce se trage din Ștefan Hîjdeu Păharnicul pierduse, nu numai patria ei, dar și averea. Încercăiu cercetînd ramura a doua, ce se trage din Toma Hîjdeu, sau, mai bine zis, din fiul său, Vasile, și văzuiu în hîrtii că ar fi ceva de revendicat în Moldova. Astfel am cîștigat drept asupra unei jumătăți din acea avere ; prin munca, truda și cheltuiala mea am ridicat-o din uitarea în care fusese aruncată și în care rămăsese ascunsă mai bine de un veac din pricina nepăsării și a ignoranței. Dumnezeu a blagoslovit munca mea, am dobîndit prin muncă, stăruință și cheltuială însemnată acest pămînt, pe care vi-l las vouă fiilor miei moștenire.

Slavă Celui Prea-Înalt ! Purtați numele acestui pămînt dobîndit de tatăl vostru, cinstiți acest dar al Providenței binevoitoare și nu-l risipiți, cinstiți de asemeni acest «protocol» și aceste documente originale, ce vă sînt lăsate în grijă, ca să nu vă căiți mai târziu, pierzîndu-le, cum s'a căit tatăl meu, care nu cunoștea măcar numele bunicului său și nu avea nicio urmă scrisă de la dînsul, și ca să nu pierdeți un șfert din viața voastră în trudă și greutate, precum a petrecut tatăl vostru, rătăcind după acele hîrtii, până ce le-a găsit cu ajutorul lui Dumnezeu.

Vă doresc viață fericită vouă și tuturor urmașilor miei cei mai depărtați. Anul 1818, luna „*Novembris*“, ziua 14.

Tadeu Hîjdeu din Cîrstinești, m. pr.

Sfințirea casei mele dtu Cîrstinești, anul 1820, Iulie 18.

Moribus antiquis. Virgil.

Acel rătăcitor care jumătate de veac a străbătut fără adăpost țerile străine, locuind în casă străină, are azi casa lui cu odăi frumoase și nu-i dator nimănui¹.

P. P. Panaitescu.

* * *

I. Lupaș, *Abram Iancu, comunicare făcută în ședința Academiei Romîne la 7 Iunie 1924* (din «Anuarul Institutului de Istorie Națională»), Cluj 1924.

Autorul analizează un pasagiu din *Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen verteidigt von einem Romanen*, 1850, în care e vorba de o „*Neu-Romänien*“ a se form

¹ Această frază este în original în versuri (N. T.).

în Austria, unindu-se cu «terile românești ale Turcilor, așa încât să cuprindă tot teritoriul Daciei de la Tisa la Prut și la Marea Neagră». În ziarul *Wanderer* de la 1850 (8 Mai) se exprimă temerea că, făcându-se o Mitropolie românească la Sibiu, «tot Răsăritul s'ar pierde pentru Austria» (p. 11, nota 2). O scrisoare din Paris a lui Al. Golescu către Iancu, pp. 17-8 («cere mila Ardelenilor în fațorul celor 4.000.000 de Romîni», adecă banii lor).

Mai multe documente inedite. Bem crede, în Decembre, că Romîni ar putea fi cîștigați prin clerul lor, mai ales cel ortodox (p. 43). Alecu Golescu scrie: „Noi să nu ne asămănăm cu Maghiarii, ci să facem ca chiar Sașii să trăiască în pace cu Romîni” (p. 45). Negocieri ale «ablegaților» lui Kossuth cu șefii Romînilor. La 9 Iulie 1849 Kossuth recomandă lui Bem ideia «legiunii românești» propuse de Golescu și Boliac (pp. 51-2). Proclamația românească, din Ocna, a lui Bem către Moldoveni, făgăduind a-i scăpa de Ruși și a li da un regim constituțional supt suzeranitatea turcească: „locuitorii Moldovei” sînt che-mați în lagărul lui (p. 52). Avram Iancu cere bună înțelegere Ungurilor, fără care „un element gigantic” poate trece peste ambele popoare (p. 53): fără a jigni nația ungurească, el declară că n'are garanțiile ce s'ar cere pentru a depune armele (pp. 53-5).

N. I.

* * *

Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (Șendricenii-Dorohoiu). Studii și documente*, Huși 1925.

Lucrarea e precedată de o introducere istorică asupra satului Șendriceni, «supt Bucovină» (p. 3), de la Șendrică Tolocico. Ingenioasă explicarea numelui lui Orăș prin ungurescul Orosz-Rusul; Borleanul e Borăleanul, din Borolea, tot în Dorohoiu; știri asupra familiilor Dobrenchie, Gherghel, Cerchez, Canănu, ș. a.

În acte se pomenește trădarea lui Orăș contra lui Ștefan Tomșa, trecînd la Constantin Movilă (p. 3). Coste Băcioc și Onciul Iurașcovici, staroste de Cernăuți, apar ca trimeși ai lui Radu Mihnea la Poartă (pp. 2-3): Onciul ținea pe fata lui Orăș, Anghelina (p. 3). El merge supt Gașpar Gratiani la Constantinopol cu Logofătul Gheanghea (p. 5). După stil hotărnicile de la n-le VII și VIII (7128) sînt false. O foarte interesantă hotărnicie patriarhală din 1635, cu „berbeci dați la Scaun la Doro-

hoi“, pp. 18-9. Supt Vasile Lupu, mențiunea lui Constantin Cio-gole ca ispravnic de Botoșani, p. 20. Forma „Dorohonceani“ pentru Dorohoieni, la 1660, p. 24. Fata lui Onciul, Maria, iea pe Ieremia Cărcu, fost Portar. Ea înfiază pe Arsenie Dobrenchie, pe care «l-a dat și la învățătură» (p. 24). La 1671 Pătrașco Zbiere, Vornic de Dorohoiu, și Ionașco Bădro, șoltuz (p. 26). La 1699 un Lazor Jidovul, p. 27. Sentința aceasta, pe atunci : „mai de credință sîntu dreasăli Domnilor bătrîni decît gurile oa-menilor, și unde iaste dovadă cu scrisori din seamne în seamne, nu încape altă credință“ (p. 32). N. I.

D. Bogos. *La Răspîntie : Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*, Chișinău 1924.

Autorul, fiu de preot din Grozești pe Prut, povestește întăiu pătaniile sale de ofițer rus pe deosebite fronturi. E o informație de prima ordine, venită de la un om inteligent și cu talent de scris. Delegați ucrainieni și poloni apar în mijlocul confusiei revoluționare. Apoi se trece la duiioase amintiri personale : preotul din sat, care aduce scris românesc de la Iași, cetirea „Albinei“ în familie, visita copilului în Moldova, scuturătura de guler din partea arhiepiscopului Ciceagov pentru că a spus că Moldo-veni și Romîni una sînt. Apoi se presintă constituirea «parti-dului național moldovenesc» și programul lui (pp. 24-5). Inte-resante știrile despre mișcarea studențească din Chiev (p. 28 și urm. ; programul Cercului național al studenților și ostașilor ro-mîni-basarabeni din Chiev „Deșteptarea“ pe p. 30 și urm.), D. Bogos era președinte. Se dau discușiile de la Chișinău în Maiu, conduse de d. Halipa (p. 36 și urm.). Tot atunci se adună con-gresul cooperativelor și al învățătorilor. Cearța cu Ucrainienii ocupă capitolul IV al acestei cărți bine împărțite. Uciderea lui S. Murafa și Hodoroja, pp. 60-2. Evenimentele din Oc-tombre sînt descrise după note de carnet. D. Bogos arată cum a organizat «Armata moldovenească», p. 74 și urm. Cartea se termină cu o caldă evocație a Unirii. N. I.

C. Rădulescu-Codin, *Cîntece din războiu*, I, ed. 2 (Cîmpulung 1925). Povestea în versuri a lui „Mezer-Craiu“ și celor trei fete ostatece la Împărăție. E vorba de «Podul de la Oblucița». Altă

baladă, «Copilaș Roman», înfățișează o masă între steaguri, cu un voinic de care se teme Giurgiul. O luptă cu Tatarii e povestită astfel, splendid :

Punea sulii cîte două,
 Rupea Tatarii cîte nouă ;
 Slobozia cîte-o săgeată, ,
 Rupea la Tatarii o roată ;
 Slobozia două săgeți,
 Rupea la Tatarii cinci roți.
 Cînd e soarele 'n deseară,
 Lupta Negru până 'n scară,
 Cînd e soarele 'n chindie,
 Rămînea ' Tatarii o mie ;
 Cînd soarele 'ndesăra,
 Numai unul rămînea
 Cu două fire din barbă
 Și cu două din mustață (p. 108).

I.

* * *

Vorobchievici, *Istoria sfintei mănăstiri Dragomirna*, Cernăuți, 1925.

E reeditarea, îmbogățită cu cîteva reproduceri, a unei publicații mai vechi. Se relevă reaua gospodărie a cărturarului Paisie Velicčovschî (după scrieri ale lui Narcis Crețulescu, totdeauna supuse indoielii).

I.

* * *

Iacob Radu, *Samuil Vulcan, episcopul român-unit al Orăzii-Mari (1806-1839) și Biserica ortodoxă-română*, Oradea-Mare, 1925.

După o introducere de polemică împotriva ortodocșilor se dau foarte importante acte, de la 1815 înainte, iscălite în mare parte de Nicoară. Se certifică originea românească, din Ardeal, a Vlădicăi Nestor Ivanovici (p. 43). La 1815 încă un Român sau Grec care vrea să publice la Viena nuvele, avînd două sute de prenumerații în Principate (p. 46). El pretinde că Mitropolitul Veniamin ar fi „oprit Istoria lui Maior, că sînt citații latinești“ (*ibid.*). La 1836 Mihai Ghica scrie lui Vulcan că n'avea „începerea istorii românești cu ajutorul lui Dumnezeu de la anul Domnului Is. Hs. 1575“ (p. 50), pe care i-a dat-o Vulcan. Anunță deschiderea Bibliotecii Naționale din București. Dorește să vadă ediția lui Șincai pentru Romîni „duioși“ (pp. 56-7).

Cele mai multe scrisori, într'o ortografie care n'ar fi trebuit păstrată, căci îngreueie cetirea, privesc neînțelegerile cu Sîrbii pentru alegerile bisericești. Nația intervine la Împăratul pentru ca episcopului Pavel Avacumovici să i se dea un urmaș român (p. 62 și urm.); se cere ca limba românească să fie întrebuințată în slujbă în locul celei sîrbești, care se impune. În Ardeal s'a pus episcop român, de ce nu s'ar pune și în diecesa Aradului, unde sînt 470 de parohii curat românești și numai una mixtă (p. 65)? Un episcop român ar lucra pentru înaintarea neamului său și l-ar apropia și mai mult de Coroană; dovadă ce fac episcopii uniți. Se arată frumos ce putere are limba poporului asupra sufletelor (p. 66). În 1814 Vulcan, fiind la Viena, înaintează această cerere (p. 67). Arhiducesei Maria Beatricea el îi spune la 1815 că prin cărți românești se apropie ortodoxii de Biserica unită, pe cînd cele slavone-i îndreaptă spre Țării rusești (p. 67). Contele Rhedey, administrator al Bihorului, face însă tot ce poate ca să împiedece această acțiune (pp. 679). Vulcan lucrează și contra numirii episcopului Nestor Ioanovici pentru Ardeal (pp. 69-70). Alt candidat, vicariul Nicolae Huțovici, îi pare incult, neștiind decît limba lui de acasă. Vasile Moga însă știe latinește, nemțește și ungurește, a învățat filosofia la catolici, e foarte blînd și tolerant și ar ajuta opera Unirii (pp. 72-2). Moga, de altfel, mulțămia încă din 1811 lui Vulcan pentru „inima cea de părinte“; el declară despre sine că «cu știința și învățătura tocma nu se poate lăuda» (pp. 72-3). O a doua-i arată mergînd pe la Carlovăț, „pe unde-i mai scurt, poftind așa punga“; adaugă că priința pentru el a episcopului unit e de fapt aceia pentru neam. Se roagă «să-mi întărești slăbiciunile cu sfatul cel sănătos, avînd în știre că nu e mic numărul neprietenilor miei, cari și tocmai grei sînt». Dar protestă contra părerii Sîrbilor „că n'aș fi cu căldură cătră relighia mea“ (pp. 73-4). În 1817 încă se teme «că Măria Ta sa nu te înșeli întru mine» (p. 74). Și pe urmă omul, încunjurat de intrigi, își spune durerile la Oradea-Mare. „Încă și sănătatea nu mi-i credincioasă, tomna acum, cînd ar fi să fii mai tare... Un fatum rău să intrece și își bate joc de mine acum de mai mulți ani“, spune Moga, plîngînd moartea a doi nepoți «harnici și iubiți». «Cei mai mari tot în răs păr proțadălujesc cu mine: nu-mi iau în samă nimic, ce ceiu, oricît săș am de drept» (p. 77). „Deș-

perația stă cu brațele deschise.“ Se tînguie și de acela că unii îl presintă ca nevrednic față de Vulcan însuși de omenia ce i s'a arătat: «Ț'ai legat omenia pentru mine... O!, cum am gîndit eu să fac tot bine de la inimă și cum s'au sfetit toate pe dos!... Numai de nu umblam eu să cumpăr casă în Sibiiu peste voia Sașilor, numai de nu jăluam asupra a Șapte Județe pentru că au vrut să ia de la biserica noastră din Săliște vama ce are de la tîrg, numai de nu ceream din lada Sașilor să facem biserică la Sebeș, ieu ieram om bun și în pace, și de pace: mai înainte de aceasta nu aveam tot goni ca acum. Mîngîie Măria Ta sufletul meu cu o slovă: nu poți crede ce mîngîiere ar fi aciaia stării deșperate ce am eu, plecatul și împilatul“ (pp. 77-8). Se adaugă lista greșelilor ce i-o presintă Guvernul ardelean (pp. 78-81). Între altele și că a pus boieri munteni pribegi în casa Seminarului. În răspunsul episcopului numele boierilor sînt date adesea de neînțeles: «Ianku Zakova, Genaku, Benyesku, Portonissa, Paharnik Koustandin, Spemate [= Stamate] Perigzel» (p. 90). O nouă scrisoare a lui Moga, din 1827, îl arată pîrît și că e unit, pentru că trimete teologi la studii în Viena, iar uniții îl acasă că e contra lor. Opinia publică-l presintă că „e hoș, trăgătoriu, mîncătoriu, beutoriu: nu-i ca Ioan să adune“. Și el «au introdus curs de moral și dogmă ce n'au mai fost...» (p. 93). Lui Vulcan îi oferă un epitafiu, care numai într'un oraș mare s'ar potrivi (pp. 93-4). Și răspunsul lui Vulcan sună: «iată ce au fost și pînă astăzi este moștenirea episcopilor romînești, adecă sărăcie, rău pentru bine, goane, hule, iar toate nevino-vați au trebuie să le sufere (p. 94).

În Ianuar 1828 Moga mai plînge și un frate, Zaharia, mort „din răceala umblării cu crucea la Bybotează“ (p. 95), lăsînd biserica-i neisprăvită: «sînt 500 de familii, însă sînt toți nepu-ternici la un lucru ca acesta“ (*ibid.*). Îndată-și oferă un biet nepot ca „socaciu“, bucătar (pp. 95-6): „fiindcă știu că poarta să închide îndată cum însară, care pentru tineri e tocma bun lucru“.

* * *

A. Basch și J. Dvoraček, *L'Autriche et son existence économique*, Praga, 1925.

Date numeroase și precise asupra Austriei de după războiul

(la peste șase milioane de locuitori, așezați foarte des, are cea mai mare parte din industria vechiului Imperiu). Se vede că Austria are față de România un bilanț de comerț activ, cu spor de 42 de milioane de coroane aur în 1923, de 30 de milioane în 1924 (pp. 161-2). I.

* * *

Ștefan Meteș, *Moșiile Domnilor și boierilor români din ținările române în Ardeal și Ungaria.*

Același, *Relațiile Mitropolitului Andrei Șaguna cu Români din Principatele române* (ambele, Arad, „Biblioteca Sămănătorul“, 1915).

În prima lucrare, scrisă limpede și vioiu, păr. Meteș începe cu epoca lui Litovoiu („Carpet“ din 1360 e Carapciu). Autorul a găsit într-o culegere ungurească mențiunea, în 1400, a moșiei pe care o avea Doamna lui Mircea I-ii la Tornai, pe lacul Balaton: ar fi în adevăr un argument ca să se creadă (v. p. 13) că era o Unguroaică. D. St. Nicolaescu ar fi găsit-o în țară la 1418 (Rev. p. *ist., arch. și filologie*, XVI, p. 231 nota 2; citat *ibid.*, p. 15). Mențiunea bisericii de la Scoreiu supt Mircea, după Hurmuzaki, I², pp. 341-2, *ibid.*, pp. 16-7, e a se rectifica așa: Stanciul egumenul și Călin, fratele lui, capătă moșie la Scoreiu; actul, păstrat în latinește după o traducere românească, pare autentic. Bisericile din Rășinari și Rîșnov ar fi, după acte mai târzii, din 1383-4; locul nu fusese relevat în de ajuns. Se urmărește dominația munteană în Făgăraș (toate donațiile din secolul al XV-lea pe pp. 19-20). Se trece la donațiile de moșii făcute Domnilor noștri din partea regilor Ungariei. După monografia lui Kádár, despre comitatul Solnoc-Dobîca, se relevează titlul de episcop de Vad și Feleac pe care-l poartă la 1536 Vlădica Anastasie. După *Századok* pe 1879, p. 74, nota 1, se reproduce lauda Romînilor, la 1548, de Împăratul Ferdinand, într-o diplomă pentru episcopul Nicolaus Olachus: „Neamul tău e de frunte în vitejie, a dat naștere la multe căpetenii de războiu, ca Ioan Hunyadi și Craiul Matiaș»; se recunoașteși originea romană (p. 36, nota 1). Se constată că Petru Rareș avea în Ardeal și cetatea secuiască Szent-Lelek și Brețul (p. 39). Un chip al pribeagului Aron, chip încă nereprodus, se păstrează în Museul din Budapesta. Tot din Kádár se vede că Ștefan Răzvan și soția, Măriuca, aveau moșii la Zăpîrț și Rogoz, în co-

mitatul Solnoc-Dobica, aproape de un „Basarovic“ din Moldova, neidentificabil (p. 47). Neagoe, care avea Geoagiu, ar fi clădit și biserica din Almașul Mare (p. 50). Logofătul Horvat, Banul Pârvu, Vistierul Oancea, Păharnicul Giura fiul „Zoriei“, văduva lui Horvat, „ucis lângă Severin“, fiul acestuia au și ei pământ la Geoagiu. Sate din Inidora se dau lui Vlad Drăculea din Sintești și fratelui Ioan la 1535 (p. 53). Se urmărește familia, la Cetea, a lui Ioan Logofătul, mutat la Sas-Sebeș; fiul, „Petru Voevod“ a fost ucis, la Cetea chiar, de hoți; el lasă o fiică Mărioara (p. 56). Știri adiționale asupra acestui neam se ieau din Kádár (pp. 55-8). Se culege și mențiunea lui Dumitru fiul lui Drăghici Chiriac, stăpîn în 1570 la Țintari și Vlădeni; un Voicu Chiriac iea pe Marta Mailat, care se va mărita apoi cu Costea Furcă (pp. 60-1; și după Hurmuzaki, XV). După Hurmuzaki, XI, casa din Tălmăciu a Armașului Danciu și a Postelnicului Radu (p. 61). Mihai Viteazul n'are numai Buia și Lona, ci și Mănăradea, lângă Blaj (pp. 62-3). Fiul lui stă la Gilău și la Laszkar (p. 64), cerând și „Szásszieni“ (*ibid.*). Aghirișul a fost cerut de Radu Șerban pentru Buzești (p. 65). Din Kádár se descopere căsătoria lui Marcu, fiul lui Petru Cercei, cu Iudita Was; ea văduvă în 1648, ea ținea satul Jinău (p. 68). Trei sate dăruite lui Petru Napoly, secretarul lui Simion Movilă (*ibid.*). Mănăradea e apoi a lui Ioan Movilă (p. 69), care posedă și Sechiuhidul, în Bihor, p. 69. Pentru biserica din Tinod a lui Constantin autorul anunță un studiu asupra „legăturilor Romînilor din Ardeal și Ungaria cu Romîni din Principatele românești până la 1918“. Domeniul lui Șerban de la Solyomkö, cu o lume de sate, pp. 71-2. Gheorghe Ștefan iea în 1659 satul Istvándi (p. 72). Planurile asupra Ardealului ale lui Grigore Ghica, pp. 74-5. Drăghiceana (Cantacuzino) la satul făgărășean Cuciułata, p. 75. Un Radu Mehedințul de Teiuș la Șard în 1662, p. 76. Și Moldoveni, tocmai de pe Soroca, își au moșii pe aici (*ibid.*). Listă complectă a moșiilor lui Vodă-Brincoveanu. O Romîncă, Sara, foastă soție a unui Vespremi, la satul Șimișua, în Kádár (v. p. 92).

Lucruri cunoscute, dar bine povestite, se află în a doua broșură.

N. I.

Andrei Veress, *Cîntece istorice vechi ungurești despre Romîni* (în «An. Ac. Rom.», III, 1, 1925).

Un cîntec de la 1538 pomenește pe Hunyadi ca «Iancu-Vodă», (p. 3). Tinodi pune în versuri pe Turócz și alte izvoare istorice. Tot așa și cu cîntecele lui Nagybankai, care adaugă povestea iubirii Împăratului Sigismund cu Elisabeta Marginaî, lui Göresöni. Se analizează și cîntece despre luptele din 1595 (și discurs al lui Mihai Viteazul). Ioan Köröspataki cîntă înfrîngerea lui Vasile Lupu de Vodă Matei și află un imitator (mențione a faptului că Vasile își cănia barba). Se dau știri și despre un al treilea cîntec (se arată pe larg prinderea Hatmanului Moldovei, fratele Domnului, dus cu picioarele legate supt burta calului inaintea prințului ardelean; Doamnei îi cer Cazacii prețul cailor morți; Vasile stă închis la Hanul). În sfîrșit un cîntec plînge jalea Doamnei. Și expediția ungurească din 1655 la noi își află cîntărețul, precum și năvala Turcilor în Ardeal la 1658. Și cîntece despre Horea.

N. I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CRONICĂ

În ziarul german: *„Unterschiedliche Nachrichten aus Ungarn, Wallachey, Moldau, etc. Nebst einem Allerunterthänigsten Glück-Wunsch über Der Regierenden Kayserin Abermahlige Schwangerschafft, Welche am 18 Octobris 1716, bey Celebrirung des Danck-Fests wegen Eroberung der sehr importanten Vestlung Temeswar, da man Ihre Majestät zum erstenmahl wieder in einer Senffte nacher St. Stephan getragen, öffentlich zu erkennen gegeben worden, Regenspurg, gedruckt und zu finden bey Joh. Heinrich Krütigern“*, 4°, 4 ff., găsım următorul pasagiu (Wien, vom 21. October) pe fol. 2 V^o:

„Ingleichen habe man mit Brieffen vom 5. October aus der Wallachey gemeldet: wie dass der dasige Hospodar, *Nicolaki Mauro Cordato*, den Tartar-Han, welcher den 30 Sept. zu Kornezell an der steinern Brucken mit ohngefehr 15.000 Mann, aber übel bewaffneter Leuthe, angekommen, entgegen gangen, und ihn mit 50 Bauteln Geld, oder 25.000 Reichsthlr. beschenckt; Gedachter Tartar-Han habe seinen Marsch hierauf weiters fortgesetzt, und soll auch seines Orts die nunmehr eroberte

Vestung Temeswar entsetzen helfen; obwohlen die Türcken bishero die Tartarn zu solcher Unternehmung niemahlen für tüchtig erachtet.

Ferner kame mit briefen vom 5 October die Nachricht aus Moldau: wie dasz alldasiger Hospodar (Mihai Racoviță) sich mit dreyhundert Personen nacher Hottin retiriret habe, daselbsten die Besatzung mit 300. Janitscharen verstärcket worden seye; eine Kayserliche jüngst aus Sübenbürgen dahin abgeschickte Parthey aber habe zwey Tage-Reisz von Jaszi über den Flusz Lereth (*sich I*), bey dem Flecken Ajud, auf einige Türcken gestossen, davon verschiedene getötet, und nebst etlichen erbeuteten Pferden zwei gefangene Türcken eingebracht¹.

Printre izvoarele contimporane despre operațiile militare din 1716 mai putem aminti: «Hungarisch und Venezianisches Kriegs-Theatrum...», lucrare periodică, voluminoasă, tipărită între 1716 și 1718.

Adăugăm că ziarul din care cităm pasagiul de mai sus fu publicat cu ocazia anunțării vestirii că Împărăteasa Elisabeta Christina (născută de Braunschweig-Lüneburg) rămase grea. Ea dădu naștere viitoarei Împărătese Maria-Teresa în ziua de 13 Maiu 1717.

Publicația aceasta fiind foarte rară, am crezut de folos să publicăm pasagiul în extenso după un exemplar în biblioteca noastră.

(Comunicate de C. I. Karadja.)

*

În *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, an. 1925, d. Karadja dă o notă despre portretele familiei Cantemir (se reproduce al Ecaterinei Galațin după Lefèvre). Urmează *Istoria Schilului Rudi* (de fapt Rugi), în vremea mai nouă (de Al. Proșenco), se descrie, de d. Curdinovschi, biserica Mazarachi din Chișinău (cu vedere și plaiuri; inscripțiile și actele după Halipa). D. Șt. Berechet se ocupă de frația de cruce. Cîteva biserici de lemn din Ținuturile Hotinului (cea de la p. 65 are o frumoasă ușă de altar) se prezintă de același. Un resumat al unei cărți rusești din 1874 despre bisericile din Bucovina, de Mardinov, e datorit aceluiași. Se reproduce *Datoria și*

¹ Cf. Hurmuzaki, VI, p. 161.

stăpînirea blagocinilor din 1791. De d. Berechet și cinci documente relative la moșiile basarabene ale episcopiei Hușilor (toate din secolul al XVIII-lea).

*

D. O. Ghibu țipărește conferința sa despre „Cum s'a făcut unirea Basarabiei“. Se amintește că ea era cerută de studenții basarabeni încă de la 24 Ianuar 1918, că la 1-iu Mart d. Ciuhu-reanu o vestia la Iași, că zemstvele din Bălți și Orhei făceau tot așa în aceeași lună.

*

În „Revista Nouă” (București 1894, an. VII, no. 1, pag. 91), supt titlul de „România dintre 1825-1834”, dr. C. Istrati a publicat o scrisoare a savantului chimist francez A. Béchamp, care și-a petrecut o parte din copilărie și prima tinereță în Muntenia (1825-1834). Această scrisoare a celui care și-a zis cu mîndrie „Romîn” cuprinde date biografice personale, care, în parte, pot sluji drept amănunte referitoare la starea Munteniei din acea vreme. Voiu stăru-i numai asupra acestora.

A. Béchamp a fost adus în București, la vrsta de nouă ani, în 1825, de un unchiu al său „diplomat cu înalte relațiuni la Viena, în Ungaria” și prieten cu familia Bibescu (p. 92). După ce s'au oprit la Viena și Budapesta, au ajuns la Carpați iarna și au trecut în Muntenia „într'una din acele grele trăsuri care aduceau negustori și mărfuri de la bilciul din Lipsca” (p. 93). Își amintește că, pe atunci, Bucureștii i s'au părut „tăcuți ca pustietatea” și vederea „rîndurilor de capete ale condamnaților înfipte în țepi împrejurul mării închisori” l-a umplut de groază.

Cînd a venit în București, „abia știa să scrie” și a fost dat la o școală de limbă grecească, căci „școlile superioare erau puse supt direcția Grecilor”: acolo a învățat să vorbească așa de bine greaca modernă, încît a tradus în această limbă din Plutarh și *Télémaque* al lui Fénelon. Aceasta din pricină că „limbile greacă și latină erau limbile din societate” (p. 94). A învățat și limba românească și scria „curent cu litere cirilice” (p. 94).

La 1829, din cauza „nenorocirilor unchiului”, Béchamp, care fusese adus la noi „pentru a învăța limbile orientale”, fiind sortit diplomației, a fost dus ca elev la „domnul Mäuszel”, farmacistul Curții lui Grigore Ghica (p. 94). Mäuszel, „îmbrăcat în haină

neagră” și „cu felinarul în mână”, mergea une ori să „administreze remedii prințului Ghica, „căci nu numai elevii farmaciștii erau însărcinați să meargă în timpul nopții la bolnavi, dar cite odată și patronii” (p. 93).

Mäuszel era din Semlin, și „de tânăr venise în București” și făcuse avere (p. 94). „Era un om instruit și bun”, cu o bibliotecă cuprinzătoare. Intre volumele franceze „avea o ediție complectă a lui Voltaire” și „o istorie sacră admirabil ilustrată”. „Cărțile de știință erau toate în nemțește. Béchamp a învățat „în această limbă botanica și apoi elementele de chimie din tratatul lui Gestäuner (p. 94). În laboratorul „foarte bine organizat” al lui Mäuszel lui Béchamp i s’au încredințat preparațiile chimice. Și, în vremea epiidemieii de holeră (1831) a fost trimis „să culeagă de pe câmp diferitele specii de mîntă”, care distilată dădea esența de mîntă, și aceasta apoi pipărată se întrebuița contra holerei (p. 95).

Înainte de 1834, a trecut „examenul, de curînd obligatoriu, căruia administrația decisese a i se supune elevii practicanți” ca să devină „Gehilfe”, ajutoarele șefului, „Herr Prinzipal” (p. 95). „Comisia examinatoare, compusă din doctorii Estiotis, Rasti și Gusi”, s’a transportat în oficina farmacistului și acolo a fost examinat Béchamp (p. 95).

„Cu certificatul obținut în urma examenului din București, a fost primit ușor și instalat la Nancy.”

În 1834 a plecat în Franța, din indemnul consulului frances, d. de Lagan, probabil într’un poștalion „în care nu încăpea decît el și lada sa. „Trăsura”, al cărui nume l-a uitat, „era toată de lemn, fără vre-un cuiu sau vre-o osie de fier, roțile nu erau abia rotunjite”.

„Această căruță era trasă de patru cai, iar surugiul stătea pe unul din ei, — nu mergea, nici alerga: zbura”. „După două, trei stații” a ajuns seara la Craiova, „obosit și cu mijlocul zdrobit”. Apoi, după o carantină de cincisprezece zile la Turnu-Roșu, trecu la Sibiu.

Din mediul în care a petrecut cei nouă ani, Béchamp a rămas cu un sentiment de admirație față de „binefăcătorul Domn Grigore Ghica”, în vremea căruia s’au înfăptuit îmbunătățiri pe toate tărîmurile. Astfel, atunci s’au făcut primele încercări de pavare a străzilor din București — a „podurilor” — cu „calda-

rim"; s'a îmbunătățit luminatul străzilor cu luminări de său; s'au infiripat primele regimente ale armatei romine (pp. 93-4); s'a înființat liceul Sf. Sava (*ibid.*); s'a început construirea unui teatru, în care—după cum se vorbea—aveau să se joace piese franțuzești traduse în românește, în locul pieselor germane, de autori germani și austrieci, care se jucau pe scene improvizate și la care a asistat și Béchamp (*ibid.*).

Dar Béchamp a mai rămas cu ceva: cu un sentiment de oroare inspirat de barbaria turcească, apăsătoarea popoarelor (p. 92) și cu nădejdea—nutrită pe atunci de mulți Români—că victoriile Rușilor,— cari erau primiți cu entusiasm în București, în trecerea lor spre Balcani, în orașul „splendid luminat” și „împodobit cu pânze pe care erau pictate marile bătălii” (p. 93) vor aduce eliberarea Munteniei.

Eugenia Sachelarie.

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiu (XLVIII, 9-11), acte din 1826 cu privire la chemarea lui Daniel Roth ca paroh protestant la Iași. O dare de samă iscălită O. B. despre „Cântările de stea și colindele” d-lui N. I. Dumitrașcu.

*

În *Spicuitor în ogor vecin*, III, pe lângă studiul amănunțit al d-lui Zotta despre „o mănăstire dispărută” (cea de la Tamași, a Martei; cu schița genealogică a Bantășilor) și un articol al d-lui Șt. Berechet despre secularizare, importantul document tipărit de d. P. P. Panaitescu, instrucțiunile date de Constantin-Vodă Cantemir la 1690, Novembre, lui Ionașcu Stolnicul, trimise la Moscova. Se pune în vedere că Polonii, făcând pace cu Tatarii, ar putea să atace Chievul. Cantemir transmite cererea de pace a Hanului, aprobată și de Vizir. D. Karadja prezintă pe călătorul engles John Jackson din 1797, care-și descrie drumul de la Giurgiu la București, unde constată lux în trăsurile, viață conjugală ușoară, religiozitate formală (Von Mercel e von Merkelius, consul austriac; „Roicza” e Boița). D. Liviu Marian resumă călătoria în Basarabia a lui Gh. Sion și aceia a lui Rudolf Kuleman (în *Unsere Zeit*, 1-iu Maiu 1897). Călătorul Jenne, din 1788, prezentat de d. Karadja, e un German din Frankfurt, care dă numai scurte indicații despre Dunărea noastră: Brăila e săracă, cu bordeie, trei-patru minarete și cetate; în ostrov se fierb vitele

pentru său. La Galați, călătorul stă la contele Festetics, care vinde trăsuri și alte produse, și la asociații lui, Dellazia și Gollner. Bucureștii îi par miserabili, cu străzi murdare și prăvălii în bordeie de lut. Crede că boierii dorm pe „saltele”, unde și mâncă. Curtea domnească fusese începută cu Ardeleni, dar, fiind neplătiți, au fugit. Știrile economice nu sînt nouă. Pribegii de la 1769-74 modernizează o viață înapoiată. D. Berechet adaugă documente despre episcopia Proilavului (singhălii). Ceva despre jurători de d. Berechet.

*

D. Ștefan Berechet publică la Chișinău „Cinci documente basarabene privitoare la moșiile episcopiei Hușilor”.

* * *

În **Codrul Cosminului**, **Buletinul „Institutului de istorie și limbă”**, I, 1924 (Cernăuți, 1925), d. Leca Morariu scrie despre **morfologia verbului predicativ român**; note asupra Chioajdelor se publică de N. Iorga; d. Grecu se întinde asupra versiunilor românești din „Herminie”; d. Gr. Nandriș studiază „aspectele verbale în Evangheliarul slav de la Putna (sec. XIII—XIV)”, Oreste Lutia se ocupă de frescele înfățișînd la Voroneț viața St. Ioan celui Nou. Se semnalează vechea frisă ornamentală din partea păstrată, după refacerea de Mitropolitul Grigorie, a fațadei originale (pp. 284-5). Se rectifică atribuirea Moldovitei, în **Histoire de l'art roumain**, a interiorului de la p. 400, care e al Voronețului. Se descriu elementele artistice din interiorul bisericii. Se atrage atenția asupra unui raport frances, din Constantinopol, care arată pe Mitropolitul Teofan cerînd lui Petru Rareș întors în Domnie să ierte pe dușmanii săi (**Arhiva istorică**, I¹, p. 158, no. 251; citat de Lutia la p. 288, nota 18). Cariera urmașului său, Grigorie Roșca, e larg schițată¹.

Se semnalează după d. Podlacha caracterul de realism al portretului acestui ctitor (p. 295). Îmi pare sigur însă că Marco „pristavul” însemnat într'o inscripție supt chipurile fundatorilor, e un simplu „ispravnic” al clădirii, și nu pictorul. Se observă că greșeli de slavonă dovedesc în zugrav un Român (pp. 300-1). Considerații interesante și glumețe pentru a explica de ce meș-

¹ În locul arătat, la p. 292 nota 33, din *Ist. lit. rel.* a mea actul slavon are de fapt data de 7088 (1570).

terul n'a putut fi Grec (pp. 301-3). Nu era nevoie de argumentația că n'a fost Țigan. Lutia observă că păstorul e îmbrăcat ca la noi (p. 304).

Autorul vorbește și de alte represintări ale vieții Sfântului Ioan cel Nou. Și anume: aceia, înlăturată și dispărută, de pe lemnul sicriului de până la 1867, pe care, în vremea lui Miron Barnovschi, era înfățișat mucenicul întins, între poporul care-l plînge și preoții cari se roagă, apoi vechea raclă de la Putna pe care tradiția o atribuie vremii lui Alexandru-cel-Bun (p. 335) și în sfârșit plăcile de argint desprinse la 1867 și mutate pe noul sicriu de lemn.

De sigur că sicriul de la Putna e o operă genovesă, care ar trebui bine cercetată și presintată în toate detaliile ei. E neadmisibil a atribui plăcilor o dată din secolul al XVII-lea și încă mai puțin a le pune în sama unor meșteri poloni din vremea lui Sobieski, lucrînd supt impulsul și după ordinele Mitropolitului Dosoftei. Avem a face, — lucrul o arată în destul — cu o operă din vremea lui Ștefan-cel-Mare: nu era nevoie să se fi luat Cetatea-Albă de Turci, în 1484, pentru ca „Perșii” legendei Sfântului să fie redați prin sfinți autentici (și acei „Perși”-Tatari putea fi și idolatri, nu numai musulmani). Aducerea la Putna a vechii raclă se explică prin facerea celei nouă de Ștefan, care a adus deci pe cea veche în comoara citoriei lui. Lipsa scenei transportării moaștelor poate fi numai accidentală; nu e de crezut că Polonii ar fi înlăturat-o intenționat, cu atît mai mult, cu cît ori inițiativa era a lui Dosoftei, care n'o putea îngădui, ori contemporanii lui Sobieski ar fi lucrat de la sine, și de unde atîta respect pentru oasele unui sfînt ortodox? Figurile de toată frumuseța, perfect grupate, arată de sigur un meșter din Apus. Litercele sînt incontestabil ca în veacul al XV-lea. Plănșele sînt absolut inferioare și rău pictate.

Dd. Herzog și V. Gherasim presintă „glosarul dialectului mărșinean” (de lingă Rădăuți); se dau numai două litere. D. Al. Bocănețu publică niște „Contribuții epigrafice relative la chestiunea financiară din Illyricum”.

D. N. Grămadă vorbește, după portulane, de Vicina (v. darea de samă despre cartea d-lui G. Brătianu, în **Revue Historique du Sud-Est européen**, 1925). Un lung studiu al d-lui Nistor despre Romîni de peste Nistru.

În articolele mărune, d. Grecu reiea chestia „Erotocritului”

romănesc. D-se semnalează o descriere grecească, datată din „pădure”, 22 Novembre 1821, a evenimentelor Eteriei; scrierea cuprinde invinuiți contra lui Alexandru Ipsilanti. Apoi o traducere, de Cacavela, a unui „Ragguaglio storico della guerra tra l'armi cesaree e ottomane dal principio della ribellione degli Ungari fino l'anno corrente 1683”. Pare curios că învățătorul lui Dimitrie Cantemir apare ca stareț la „mănăstirea Pavlicheni”, afară numai dacă nu e vorba de mănăstirea Sf. Pavel de la Athos. Copistul, preotul Nicolae, e cel adesea întrebuițat în misiuni de Brincoveanu, după cererea căruia se face tălmăcirea supt Șerban Cantacuzino încă, la 1687, și ca să învedereze rostul acestui Domn la asediul Vienei. Știrile sînt luate de la F. H. Marshall, în **Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher**, III (1922), pp. 135-6, 171-2, 404-5. D. Grecu observă că autograful lui Cacavela e, după catalogul lui Papadopoulos-Kerameus, în Biblioteca Sfîntului Mormînt, la Ierusalim. Se descrie **Triodul** de Blaj din 1771, care nu e cuprins în **Bibliografia românească veche**.

La bibliografie se culege din **Fugger-Zeitungen** tipărite la Viena, în 1922, de Victor Klarwill, mențiunea că, după o scrisoare din Cașovia, Petru Șchiopul sosise acolo pe la 1-iu Novembre 1591 „cu multă avere de samă și peste două sute de persoane”, cu „o sută de căruțe și două cămili încărcate cu obiecte scumpe și cu aur”. A fost în Sătmar, unde a trimes înapoi suita. Acuma e în cîmp, la două mîle de Bartfa, unde vrea să steie iarna, așteptînd ordinele Împăratului. E „un domn fin, bătrîn și cărunt” (p. 584).

*

D. I. Minea adună, în **Cercetări istorice**, cu subtitlul: „Buletinul Seminarului de istoria Romînilor al Universității din Iași”, I, (Iașii, 1925), un lung studiu, foarte amănunțit, al său asupra vechilor cronici slavone ale Moldovei: numai un index ar putea să-l facă utilizabil, atît e de variat cuprinsul, o notă a sa despre o variantă a cronicii cantucuzinești, întrebuițată în traducere grecească de Dimitrie Cantemir (Șerban Logofătul, traducătorul, e, de sigur, Greceanul), variantă din care a luat Bălcescu descrierea luptei de la Cosovo din 1448 (de sigur că a dausul, ca și oricare, altfel, de istorie străină, din alte cronici muntene, e luat din continuarea cronicii lui Constantin Cantacuzino Stol-

nicul), o cercetare asupra începuturilor lui Alexandru Lăpuşneanu și contribuții ale amicilor și mai ales elevilor săi. D. Emil Diaconescu încearcă, cu ce-i stătea la îndemână, o expunere amănunțită a politicii burgunde față de Turci în secolele al XIV-lea și al XV-lea. Notele d-lui Giorge (sic) Pascu despre Mihail Cantacuzino Banul au aspectul barbar al tuturor lucrărilor sale și ale școlii căreia-i aparține. Incercări meritoase de compilație sînt a d-lui N. A. Bejenaru despre Gașpar Gratiani, a d-lui C. Andreescu despre „Cetatea Nouă”, de la Roman (de sigur pe cale sirbească i-a venit numele de Smederova; al Semendriei; lucrarea e metodică și clară), a d-lui Mesrobeanu despre rolul politic al Movileștilor până la 1595 (atentă urmărire a mențiunilor din documente), a d-rei Cornelia Lavroschi despre Curtea din Iași (forma nu e destul de fixată). D. Năstase a adus un bun serviciu traducînd pe Bielski. D. G. I. Brătianu se ocupă de termenul „Lak” în Marco Polo (crede d-sa în adevăr că la data și în împrejurările în care apar „Valhen” ei pot fi Cumani? Și cum își explica însuși termenul?) În notițe, d. Zotta se ocupă de Bogdan Lăpuşneanu și de legătura lui cu Țarii muscali, d. Em. Diaconescu dă o scrisoare a lui Urban Jarnik, d. Minea află o știre nouă despre moartea lui Mihai Viteazul, semnalează o traducere a lui Charles XII de Gherasim călugărul de la Iași (1792) (p. 403), rectifică în Ureche „calanșto” prin „calvinisto”, arată importanța tipăririi la Iași a **Invățăturii** de legi a Ecaterinei a II-a, tradusă de Toma al doilea Logofăt (Cara), (pp. 405-6), crede a găsi urme de izvor grecesc despre Sinodul din Florența la Ureche, desgroapă o mențiune a bisericii de la Argeș, cu hramul Sf. Nicolae într'un document din 1612, la d. Nicolaescu, Doc. **slavo-romine**. Cercind a data mai bine cronica polonă a lui Miron Costin, d-sa citează indorsația, poate rău cetită, în orice caz neconcludentă, a unui act al lui Constantin Șerban păstrat la Muscul Ardelean din Cluj.

*

De d. Dragoș Protopopescu, **Un classique moderne, William Congreve, sa vie, son oeuvre**, Paris 1924.

*

D. C. Marinescu publică lecția sa de deschidere la Universitatea din Cluj, **Școala istorică raționalistă, concepție și metodă**: e vorba mai ales de părerile lui Voltaire, Robertson și Gibbon fiind prezentați pe urmă.

*

Dintr'o carte rară, Edmond Galeron, **Eloge de Reims, avec une notice par le prince Alexandre Bibesco** (Paris 1896), se culege informația, dată de Alexandru Bibescu, că în pensionul parisian Hallays-Dabot, continuat de Galeron, au învățat Gheorghe Bibescu-Vodă, care ieșea de acolo la 1820, fiii lui, Grigore și Nicolae (1840), Gheorghe (1845) și Alexandru, apoi, „de la 1840 la 1848”, „Bălăneștii, Balșii, Corneștii, Roznovanii, Haralambii”, „de la 1852 la 1866”, la Vitry-sur-Seine și Choisy-le-Roi, Dimitrie Manu, Alexandru Constantinovici, Alexandru Lenș și Ioan Lenș Slătineanu, Alexandru Bibescu, „care a trăit acolo zece ani, de la 1852 la 1862” (pp. VIII-IX).

*

În **Picături mărunte** (Chișinău 1924), d. Ștefan Berechet se ocupă întâiu de exarhul Ambrosie Serebrenicov, trimis în Moldova în 1790 și de ajutorul său Gavriil Bănulescu-Bodoni, întrebuițind notele Mitropolitului Ionă, publicate la Tiflis în 1862. Caucasianul admiră palatul și Curtea de la Iași ale lui Potemchin, Prințul comandant dă străinului locul de egumen la mănăstirea Pingărașilor (aceasta e „Pancretievski”, pe Bistrița). Se laudă frumuseța riului, vinjoșia locuitorilor. De la treisprezece sate se ieau pe an 150 de oi, 200 de bani de argint, câte 700 de păstrăvi conservați (nu „fripți”) și de roate de cașcaval, satele fiind datoare a da dijma (și din fructe) și 4.000 de seici (nu „stridii”). Sînt și 50 de case de Țigani, în mare parte rătăcitori, Ionă va sta doi ani în aceste frumoase locuri; la plecare refuză să vindă averea mănăstirii, cum i se dase sfatul.

La Galați slujbă catolică, în prezența lui Potemchin, apoi alta ortodoxă cu Vlădica de Ierapole și șase arhimandriți, asistînd „arhiereul” apusean. Cînd se ieă Benderul și Ismailul, Ambrosie merge să sfințească geamiile; Armenii din Ismail și Chilia sînt atrași la Dubăsari. Gavriil e numit la Bender și Cetatea-Albă; îl sfințește episcopul grec și cel grusin.

Se vorbește apoi de boala lui Potemchin: satul pe deal lingă Iași, între grădini, e Miroslava. Il caută un medic militar frances. La urmă, slăbit, prințul se cere la Cherson. Contesa Branicka, nepoata, îl suie în caleașcă. Dincolo de Prut, se stinge. Slujba se face la Iași, înaintea unei mulțimi de popor. Asistă și solul ture, Reis-Efendi însuși, și dragomanul Alexandru Moruzi. Sosește Bezborodco, primit de hoieri, pentru pace. Serghie „Lazarovici”

e de fapt Lașcarev. Demonstrație strălucită pentru tratat: tru-
pele defilează „cu ramuri de pace în mină”. La bal asistă și
prințul Potocki și un arhiereu armean, Iosif. Cearta între Ruși
și Turci pentru scoaterea lui Gavriil, arestat la Iași de garda noului
Domn, e cunoscută. Se adaugă că Ambrosie a isprăvit în retra-
gerea la Dubăsari.

Un al doilea studiu e, după „Materialele” lui Ulianițchi, asu-
pra ajutoarelor date de Țari clerului românesc. Mențiunea, după
o notiță de la Sf. Onofrei din Liov, a unei Sintagme a lui Vlastaris,
cerută de Țar de la Alexandru Lăpușeanu, care făcu să se
copie de episcopul Macarie (în 1556-61) (după Kaluzniacki, în
lucrările congresului al treilea arheologic din Chiev). D. Berechet
observă că Țarul Ivan și fiul Ivan, cu familia lor, figurează și
în pomelnicul din Bistrița Moldovei. Un aier de la Novgorod
(1601) a ajuns și la Bistrița olteană (descriș de Odobescu). Aju-
toare moscovite se dau, pe vremea lui Vasile Lupu, și la Soveja
și la Golia sau Trei Ierarhi (p. 15; traducerea nu e clară). Și că-
lugării de la Cozia cerșesc la Muscali (pomelnicul de la Mu-
seul din București). O cruce rusească la Sucevița. Ecaterina a II-a
dăruiește și o Evanghelie bisericii din Varnița, unde era preot
Vasile Răzmeriță. În acel studiu se adaugă cite o știre nerelevată
de d. Silviu Dragomir.

D. Berechet dă și unele însemnări slavone încă necunoscute. Se
semnalează la 1570 o breaslă a zugravilor în Moldova, în 1614 un
zugrav Ștefan la Suceava (81-2). Nota despre Anastasie Crimca,
pp. 89-91. O însemnare despre înmormintarea la Iași a lui Va-
sile Lupu, p. 125.

Urmează știri despre episcopiile Proilavului și Hotinului. Se
dau și acte justificative, unul inedit.

*

În **Moldova de la Nistru**, VI, 6-10, d. Iorgu Tudor publică
amintiri basarabene din 1905-18. Pomenirea unei „cărțicele cu
cîntece moldovenesti” cumpărată de la „un Mocan din Piața
Nouă a Chișinăului”. La 1904 autorul publică o poemă, **Haiducul**,
la 1905 un volum de versuri, **Noaptea iabirii**. Se arată că pro-
prietarul rus al Vadului-lui-Vodă subvenționa ziarul românesc
Basarabia. Plan de societate a scriitorilor basarabeni „ca să
cerceteze adîncurile necercetate de nimeni ale trecutului nostru
bogal” la 1905. Se arată cine lucra la **Luminătorul**. La 1908

mențiunea darului ce a făcut Liga Culturală: abecedar, istorie a Rominiilor, Alecsandri, Eminescu, „Erau bine venite, fiindcă duceam o lipsă completă de așa ceva. Cetiau cu bucurie flăcăii miei din sat și unii din învățători.” La 1912 se așteaptă războiul general. Rominii venind până la Odesa; plan de corp franc-basarabean. Ruși, Rusoaiice sînt gata să ajute contra țariștilor. Apare **Făclia Țerii** ca să protesteze contra serbărilor anexării din 1812, cu aceste versuri:

Sculați a' țării luptători:
 În noaptea grea ce ne cuprinde
 Făclia țerii se aprinde
 Păn' la scinteiele de zori,

și cu afirmarea că serbătorirea e numai a „boierilor cari au primit medalii de la Împăratul, cinovnicii, Nemții, Ovreeii și alții, cari n'au nicio legătură cu Basarabia”, pe cînd Basarabeni de baștină „merg în coadă cu noroadele cele sălbatece, Calmucii, Samoiezii, Iacuii, Țigani, cari n'au nici carte, nici gazetă”. Atitudinea oficialității rusești față de ziar a fost neînțeles de tolerantă. Se semnaleză revistele rusești ale d-lui Tudor, **Revista învățătorilor și Generația noastră** (1911-3), cu lucruri românești. Apar **Lira Basarabiei**, necunoscută nouă, și **Glasul Basarabiei**, al lui Gr. Constantinescu, cărțile de școală („abecedar” și „Religie”) ale părintelui Gurie. La 1916 se dă, în rusește, de același autor, „Musa Românească”, tălmăcirii din poezii noștri, care se confiscă. În același an, scriitorul intră, „emoționat profund”, în România, ca în „pămîntul sfînt al Făgăduinții” și descopere „satele cu căsuțele lor curățele, cu fîntinile cu cumpenele învechite”. În zilele revoluției, întors, d. Tudor scoate foaia volantă „Pămînt și voie”. Se învederează importanța „Comitetului central al soldaților și ofițerilor moldoveni din întreaga Rusie” cu d. Pîntea în frunte. Se publică **Soldatul moldovan**, în ajunul congresului din Octombrie. Acolo se alege Sfatul Țerii, în sunetele lui „Deșteaptă-te Romine”.

*

O variantă a baladei „Vartie” în **Prietenul nostru** din Iulie-Septembrie 1925.

*

Documentele publicate de d. Claudiu Isopescu în splendida publicație a Școlii Române din Roma (**Ephemeris Daco-romana**, II) au unele ori știri cu totul noi despre țerile noastre la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Veștile nobililor podoleni către căpitanul de Camenița lămuresc în amănunte asupra atacului căzăcesc contra lui Aron-Vodă în 1594, descris și în scrisoarea lui Nicolae Jaslowiecki către Hatmanul Zamoyski din **Acte și fragmente** ale mele, II, pp. 731-2. Domnul fuge la Birlad (a se ceti: **Valachis parcont**, nu „Valachiae pareunt”); la Iași seucid Turci „și Greci” („**numerum speculatorem**” nu poate fi o lectură; cetește: „**nostrum speculatorem**”); Polonii se gândiau a ocupa Hotinul. Solul trimis la Iași, din Camenița, spune că Aron e urmărit de 4.000 de dușmani; pîrcălabul de Hotin cere ajutor în Polonia, oferind cetatea; Orzechowski, ruda lui Aron, pe care Cazacii nu l-ar răbda în Hotin, e soțul nepotei de fiică a lui Alexandru Lăpușcanu, ca al cărui fiu se dădea Domnul însuși. Garda ungurească a prădat pe Aron și a fugit în Ardeal. În scrisoarea Nl. III e vorba de aceleași lucruri, dar lectura e defectuoasă: „Kiczor” e de sigur „Cziczor”, „Vaschia” trebuie să acopere un alt cuvînt, fiindcă e vorba de Vasluiu, „Janios” e pentru „Jassios”. Cazacii ar fi cerut Impăratului un nou Domn moldovean, oferind a-i supune și principatul muntean (p. 477). O foarte însemnată serisoare a lui Aron urmează. În persoana a treia el arată cum a tăiat pe solul turcesc la Poloni; Sultanul ar fi vrut să ucidă pe creștinii din Constantinopol și Galata, dar s’au opus lenicerii, ca fiind născuți din părinți creștini; în schimb ei ar fi ucis trei zile pe Turci. Aron minte cu naivitate. Nl. V e un raport al unui om al nunciului în Polonia, care, firește, caută a despovăra pe Poloni. Se arată că Aron, rudă cu nobilimea de peste Nistru, a oferit regatului cetățile lui și că nu e de pus nicio nădejde în Romîni (p. 479). N-l VI arată că nu s’a interzis Cazacilor a merge la Mihai, dar nici n’au fost autorisați. N-l IX prezintă pe ambasadorul lui Aron la Cracovia, în Februar 1595, care cere ajutor; omul lui Sigismund în Polonia califică pe Domn de „om ușor”, care va trebui înlocuit. S’a discutat în Senat (nl. X) dacă să se dea acest ajutor, dacă să se ia cetățile Moldovei, dacă Aron poate fi adăpostit și refusat Turcilor și dacă Pașa ce s’ar pune de ei în țară trebuie gonit: ajutorul fățiș a fost refusat, sperîindu-se nu-

mai Tatarii prin grămădire de trupe; dar cetățile să se iea, Aron să se primească bine, ascunzându-l undeva, Pașa să se gonască. Aron ar fi avut (nl. XI) **un ginere polon**, căruia i-a poruncit a da cetățile: Domnul se teme de un atac al Hanului, care a rămas acasă. Intre soli. era „un episcop”: se cereau 5.000 de Poloni pentru a păzi Dunărea (nl. XII). Și Mihai ar fi cerut ajutor în Polonia (nl. XIII). Știri din Constantinopol, în April, îl arată pe Sigismund Bathory cerînd pace Turcilor, cu condiție de a se lăsa Timișoara, cele „zece cetăți” cucerite și țerile românești (la nl. XVIII; a se ceti, p. 490: „inops”; în loc de „miops”). La 2 Maiu Zamoycki cere măsuri pentru a se putea opune rezistență Tatarilor (n-le XIX-XX). Intr’o scrisoare fără dată, el întreabă pe unde să răsbată în Moldova, prin „Bukowina”, pe la Soroca sau Jaruga (nu „Jawgam”; tot așa: „conciendum”, nu „conivendum”; „deserta”, nu „diserta”). Nicolae, pircălabul de Hotin, vorbind de „unirea întregii creștinătăți”; Papa, Impăratul, Sigismund Bathory, Muscalii și ceilalți foarte mulți prinți ai creștinilor” arată pe Ștefan-Vodă (Răzvan) ca ales de ei toți, „pe care tot poporul (nu „omnes populos”) și toți negustorii l-au primit bucuros, Aron fiind trimis în Țara Ungurească”: se roagă a se îngădui negoțul cu Moldova (nl. XXII). O scrisoare a lui Barton, ambasadorul engles la Poartă, pentru pacea ardeleană (nl. XXVII). N-l XXIX vorbește de „moartea” lui Aron și a boierilor lui, de zugrumarea surorii Domnului gonit (soția lui Czolhanski) și a fiilor ei, soțul fiind mort mai de nainte, și ea rămasă în Hotin. Se confirmă că Răzvan e „fiul lui Petru” (dacă nu e o confuzie cu celalt Ștefan, din Tirol). În Maiu (nl. XXXI) sol al lui Mihai în Polonia, arătînd că e amenințat și că Sigismund Bathory, necum să-l ajute, nu se poate ajuta pe sine însuși; el pretinde că din cauza simpatiilor pentru Polonia a fost scos Aron, gata a cere steag de la rege. Prea multe greșeli de tipar.

*

De mare însemnătate e memoriul d-lui P. P. Panaitescu despre „Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a Romînilor, legăturile lui cu emigrația polonă” (extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj), Cluj 1924. Actele care se dau acuma întăresc părerea că generația de la 1820 a depășit cadrul liberalismului pentru a urmări marea idee a unității na-

ționale. Se arată cum Adam Czartoryski, „regele în exil” al Polonilor, căutase întâiu în București un punct de legătură pentru corespondența lui diplomatică, în 1836, trimetând acolo un Polon, poate un medic. Dar iată că Radu Golescu-i trimete un memoriu despre țara sa, și un popor se revolează astfel Polonilor (1837): el se întâlnește cu prințul la Paris. La 1-iu Novembre 1838 opoziția națională se declară pentru Statul românesc unic, cuprinzând și pe „frații cari gem supt jugul tiranic al celor două Imperii mai despotice și mai barbare”. Actul era cunoscut până acum numai într’o formă care-i luase elementele cele mai caracteristice. Czartoryski încheie până la sfârșitul anului un ade-vărat „tratat” pe baza unității românești, cu Domn ereditar și fără tribut, în condiții de „să fii mîndru de a fi Romîn”. Cîmpineanu-și aduce aminte că dispariția planului de înviere a regatului polon în 1812 a adus și părăsirea „proiectului de regat al Daciei” și „desmembrarea unei din cele mai frumoase provincii ale Moldovei”; el observă că revoluția polonă de la 1831 a stîrnit cele mai mari simpatii la Romîni (p. 28). Refacerea Poloniei poate fi singura garanție pentru Romînii liberați (*ibid.*). E gata a produce o răscoală românească odată cu insurrecțiunea polonă (p. 29). Pentru aceasta însă trebuie alt Domn decît Alexandru Ghica (*ibid.*). Atunci și Miloș, care „nu e de parte de a juca rolul lui Ștefan Dușan”, s’ar pune în mișcare. În raportul, din același an, al agentului polon Woronycz, venit în secret la București, se arată ce ajutor pot da revoluției pandurii, dorobanții, cei 5.000 de soldați ai oștirii regulate, provisiile ce se pot găsi, banii ce-i pot da mănăstirile închinat. Se arată că Unirea e în aier, că o vor toți Ardelenii veniți în țară, tot tineretul peste treizeci și cinci de ani. Austria e urită și din cauza străbaterii ei economice. Cu Ardealul legătura e mult mai deasă decît cu Moldova (p. 34), și aceasta pentru că Ardelenii, apăsați, cer sprijin. Alexandru Ghica e un suflet sărac (p. 35). Consulul engles l-a părăsit, cel francez, „infirmul” Chateaugiron, „sert de risée aux Valaques”. Fratele lui Cîmpineanu, care s’a opus Rușilor în 1828-9, ar fi murit otrăvit; Ioan e socotit ca „virtuos” și „incorruptibil,”; de și insuficient educat, e generos și „om de acțiune”. Dar invidia face pe mulți a nu-l primi ca șef (p. 36). Era vorba și de o înțelegere cu Ungurii lui Vesselényi (*ibid.*). Colonelul Odobescu ar putea conduce re-

voluția (p. 37, nota 1); în Moldova, s'ar putea conta pe colonelul Ventura, de la Galați (p. 38, nota 1). Cimpineanu oferia trei milioane de piastri pentru moștenirea lui Ghica (p. 38). Consulul engles îl sprijine din răspuțeri (*ibid.*, p. 39; acolo ar fi de făcut cercetări). Se semnalează visita secretă la Viena a Domnului muntean (*ibid.*). Și Nicolae Crețulescu scria direct lui Czartoryski (p. 40). În Septembrie 1839 Cimpineanu era la Paris și pecetluia scrisoarea lui către prințul polon cu un sigiliu purtînd devisa: „Bonne Espérance” (*ibid.*). Într'un răspuns Czartoryski întrebuița acum termenul de „Moldo-Valachie” (p. 41). Îndată Ghica făcea să fie exilat Cimpineanu la Filipopol. Ion Ghica, pe atunci elev la școala de Mine, urmă corespondența (p. 41). Dar la 1842 prințul rîdea de „Măria Sa Hospodarul Cimpineanu”, care „nous a tourné le dos” (p. 42). Ghica se declară „nezguduit” în 1843 (p. 43).

*

În **Revista Arhivelor**, I, 2, d. Virgiliu Zaborovschi lămurește asupra cuprinsului Arhivelor din Viena (al doilea paragraf cuprinde o expunere sintetică deosebit de clară a teoriilor ce se impun astăzi pentru explicarea vieții istorice în Sud-Estul Europei; imbielsugatele note cuprind o prețioasă bibliografie și multe observații noi). D. Andrei Veress propune un alt sistem de catalogare în arhive. D. Avachian vorbește de arhivele rusești de la Cetatea-Albă (interesantă declarația Francesilor din Șaba că Romîni sunt „les meilleurs gens du monde” și a unui cleric al lor că „le fond de la population moldavo-valaque d'origine est hostile aux Russes”, p. 199). O notiță a d-lui T. G. Bulat despre planul din 1838 de a face o Arhivă Centrală la Craiova. D. Zotta se ocupă de rudele razeșești ale lui Constantin-Vodă Cantemir. „Jordachi nepotul Dabîjii Paharnicului” ar putea fi numai frate de moșie al viitorului Domn. D. I. C. Filitti vorbește de legăturile schitului buzoian Aninoasa cu Doamna Neaga lui Mihnea Turcul, care era fiica lui Vlaicu Clucerul din Rumeeni și Aninoasa, sat unde ea face mănăstire (biserica din Cislău). Ea nu mai trăia în 1623 (p. 215). Neaga lui Mitrea Vornicul din Hotărani era mătușa ei (pp. 218-9). Autorul fixează genealogia întregii familii. D. N. M. Vlădescu presintă interesanta figură a Comisului Șerban Vlădescu, fiul lui Pirvu. Se atribuie (pp. 229-30) familiei o origine domnească. Se dă inscripția de pe mor-

mîntul lui Pîrvu tăiat de Mihnea-Vodă Radu: Anca văduva pune la 1660-1 o inscripție pomenind cum „I-au sîrșit Mihnea Voevod pre grea nedreptate la gura Teleajenului, cînd au trecut Hanul cu Turcii, cînd prăda Țara Ungurească, leat 7166” (p. 231).

Se menționează și legături cu Constantin Șerban, atunci în Polonia (p. 238). D. C. Moisil dă cîteva „bule de aur”. Și acum cred că a lui Alexandru-Vodă e acela din secolul al XV-lea. Urmează a lui Mihnea Turcul într'un act pentru mănăstirea Hilandar, a lui Petru, care-mi pare a fi Petru-Radu Paisie (v. și raporturile cu Muntele Sinai), a lui Petru Șchiopul, tot pentru Sinai, a lui Matei Basarab și a lui Grigore Ghica (pe care o reprodusesem și eu). Se adaugă o urită pecete în capsulă de metal de la Grigore-Vodă Callimachi. D-ra Zoe Balș publică două acte ardeleno de la Mihai Viteazul: pecetea e slavonă. Documente (și de la Alexandru-cel-Bun, 1477; traducere) publică dd. Gh. Nicolăiasa, Dan I. Simionescu, Gh. Ghibănescu, I. Minea. Foarte interesantă scrisoarea, tipărită de d. Minea, a lui Gabriel Bathory, datată: Tirgoviște, 26 Februar 1611 (pp. 286-7), prin care se dă lui Samuil Gyulay de Rathot pămînturile Stolnicului Corcodel, luate de la dinsul pentru că „Radu-Vodă, călcînd tratatele cu Ardealul, a vrut să-l distrugă pe Gabriel” (pare a fi „voluerunt”, nu „deberent”); războiul dincoace de munți e presintat ca o expediție preventivă. Tot același dă o scrisoare din 12 Decembre 1685 a lui Constantin Cantemir către prințul ardelean Apaffy. Noul Domn se scusă că nu și-a anunțat Domnia, cum cerea obiceiul, dar a trebuit să facă un drum în Țara-de-Sus și să meargă cu Serascherul și Hanul contra Polonilor, după care iar a fost trimis în expediție („porfectam” e „postfactam”, „at” e „ac”). Scrisoarea e tradusă cuvînt cu cuvînt din românește. De la același și o notă despre moartea lui Nicolae Alexandru-Vodă (o însemnare într'un „concional”). D. P. P. Panaiteșcu reproduce din De la Croix, **„La Turquie chrétienne sous le puissante protection de Louis-le-Grand”**. (Paris 1665), descrierea Paștilor la noi. Chitanțe românești ale dregătorilor lui Mihai Viteazul, ca prinț al Ardealului, se dă d. Ștefan Meteș: „Luat-amu eu, Teodosie Logofăt ot Cluj tal. 1000 pe cestu bir de 6 taler[i]”; „dat-au la Tudosie Log., și birșag tal., tal. 7; Barcan Vistier”; „jupin Barcan Vistier. Să se știe cum s'au plătit Clujvareanii de dajde de bir de 4 tal., 666, de le-au o-

prît pentru unealte ci au dat lui Voevod, iar răvaşul nostru să le fie în seamfă] la Visteria Domnu-nostru. Pis. Ap. 5. Barcan Vistier" (facsimile în **Universul** pe 1924, no. 190). De acelaşi o notiţă despre asediul Clujului de Romîni în 1658. Alta despre o donaţie făcută bisericii calvine de acolo de Stanca, fiica lui Preda, fiul lui Diicul Spătarul, şi a Anei Szalanczy, care Stanca luase pe Ladislau Szekély (doi fii, Adam şi Moise), la 1699. Fraatele ei, Diicu, a rămas la Munteni. Şi aici, de d. Zotta, o dovadă de îngroparea lui Vasile Lupu în biserica de la Trei Ierarhi (p. 297). D. Zotta caută a dovedi că „firtan” nu vine din **Unterthan**, ci din „Tatar”. Păr. D. Furtună dă un act dorohoian.

*
Cartea d-lui Virgil Zaborovschi despre **Politica celor trei Principate** se razimă pe o bogată bibliografie, adesea foarte rară (ca Memoriile generalului Veterani şi scrierea lui Lani despre contele Mamucca della Torre, care a jucat un oarecare rol şi la noi). Toate amănuntele relaţiilor lui Şerban Cantacuzino cu Imperialii sînt relevate într'o expunere care putea fi mai strînsă.

Nu lipsesc faptele noi. Relevez legăturile Domnului cu emisarul imperial Kuntz, după notele acestuia (pp. 35-6), propunerile după asediul Vienei (p. 43, nota 2), scrisoarea lui Ştefan Petriceicu, după scrisorile lui Zaluski, II, p. 859 şi urm., tratatul de la Făgăraş din 1685 (p. 70 şi urm.), înţelegerea secretă a lui Tököly cu creştinii (p. 35 nota 2), descrierea luptei de la Seghedin a lui Veterani de Matei Cleronomo, al doilea Comis muntean, trimis la Marele Vizir cu unul din fraţii lui Şerban şi a luptei de la Zenta de Dumitrachi Marele Postelnic, Ştefan Sulgerul, Oprea Vel Căpitan şi căpitanii Istodor, Aivaz, Apostol, Grigore, Constantin (p. 94, nota 7).

*
În **Korrespondenzblatt** din Sibiu pe 1924 ştiri despre parohul protestant din Iaşi, Daniel Roth (de Karl Kurt Klein). La 1577 se vede liberarea de Ioan Gerendi, jude regesc peste Saşi, a Romînului Ion Mohora, iobag, pentru că, trăit între Saşi, li-a luat legea şi limba, căutînd şi soţie dintre ei. Se răsucumpără cu douăzeci de florini (p. 70). Pe pp. 44-6 e vorba de o cetate a lui Negru-Vodă (nu Radu Negru) la Breaza lingă Făgăraş, întoarsă contra Ardealului. Ceva despre Nicolaus Olachus şi rudele lui

ungurești și săsești la pp. 18-9. În aceeași foaie pe 1923, p. 48 și urm., e vorba de cetatea lui Negru-Vodă din pasul Branului (se scapă din vedere articolul d-lui Al. Lăpădatu din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”). Pentru Rășinari (Ructel) la 1510, *ibid.*, pp. 59-61. Pentru luptele lui Hunyadi cu Turcii, *ibid.*, pp. 89-91. În aceeași publicație pe 1922, p. 47, d. Gustav Kisch semnaleză un Prodnik, „Vădeni”, în 1359 lângă Tirnave (se amintește și observația unui Român că *brod* însemnă luntre mare; și *brodar*, *ibid.*). **Ultricalarii**, cari se află în vremea nouă și la Nistru (Dubăsarii), trebuie apropiați de *vaibatai* ai Bizantinilor.

*

Cu ocazia unei recenzii d. Bogdan-Duică semnaleză în **Societatea de mine**, II, 25, pasagiul în care Bernardin de St. Pierre vorbește de grădina de la Varșovia a cunoscutului de la Roche, „agent al Domnului Moldovei” (p. 431, nota).

*

D. Gheron Netta dă știri despre **Evoluția istorică a tirgurilor perioidice** (București 1924), în toate țerile. E o sintesă clară, expusă frumos. Se relevă că **Messe**, bilciu, în nemțește, vine de la **ita missa** est a liturghiei latine; cf. sensul de „pelerinagiu” al bilciului, acel de „Duminecă” al **nedeii**.

*

În **Relațiunile economice polono-romine** (București 1924), de același, se întâlnește aceeași pricepere de a resuma bine lecturi întinse și serioase. Se dau și știri noi despre natura producției industriale polone. Utilă și constatarea că la 1765-1839 din 67.349 negustori străini cari vin la Lipsca 47.332 sînt din Polonia (p. 11); de sigur, cum crede d. Netta, că se cumpăra și pentru noi. Autorul promite a publica rezultatul cercetărilor documentare făcute de el la Lipsca și Dresda. Se analizează și cele trei drumuri polono-ruso-romine indicate, recent, de inginerul polon Konopka (unul la Reni, „port de Mare”, pe Prut).

*

Critică socială în stil literar se află în lucrarea scriitorului de frunte care e d. Al. Lascarov-Moldovanu, **Revoluția de mine, încercări literare asupra crizei noastre moral-sociale de azi** (București 1924). Sînt și experiențe personale bine redade.

*

În **Problema școalelor minoritare din Ardeal și Banat, Cluj 1925**, alături de păreri personale, prețioase știri și date statistice asupra acestei probleme pe vremea stăpînirii ungurești și după.

D. I. C. Filitti scoate din „Convorbiri literare” conferința sa la Institutul social despre **Clasele sociale în trecutul românesc**, resumat al lucrării din „Arhiva” aceluiași Institut, analizată în alt număr. E o expunere clară și de cele mai multe ori justă. Curioasă cererea în numele săteanului din Rîmnicul-Sărat de a nu li se mai da ispravnic pămîntean (p. 12). Vasile Mălinescu la „1804” imi pare curios (p. 15), cu atît mai mult cu cît cere „împroprietărirea țeranilor”.

Recenziile d-lui Filitti despre fantasiile nedocumentate și necritice ale d-lui E. Lovinescu, care le intitulează „Istoria civilizației romane moderne”, sînt de o prețuire neîntemeiată.

În **Junimea literară**, XIV, 1-2, d. Vlad Pașchivski descrie manuscrise slavone ale Bibliotecii Universității din Cernăuți, pomenind de mănăstirea Sf. Ilie, de care se ocupă un recent memoriu al meu la Academia Romînă. Cuprind Mineiul și slujba patronului acestui lăcaș. Par, după filigrană, a fi scrise în prima jumătate a secolului al XVI-lea. O inscripție a Mineiului pomenește „înoirea” la 7093 (1585) de ieromonahul Chiprian de la Sf. Ilie. Supt Duca-Vodă niște dieci de Vistierie îl dau bisericii de pe poartă a Curții din Iași, bine cunoscută.

D-ra Nelli Simionovici descrie un covor din Museul bucovinean, făcut de Clucerul Iordachi Herjanu la 1835. Studiul e foarte sirguincios, dar nu cred că poate fi vorba de un covor votiv. Orice elemente de decorație, deci și crucea, puteau intra (aici cu păsări pe ramuri) în aceste prețioase produse ale artei populare.

La cronică se dă lista poeziilor străini imitați de Coșbuc.

Se semnaleză un Triod de Blaj, 1771.

Observări juste despre Lenin în **L'Europe Orientale**, IV, 4, de d. A. Palmieri, în articolul „Il trotzkismo”: „Cercetătorul imparțial care-i studiază opera literară, cugetarea, dezvoltarea teoriilor comuniste nu descopere în el decît o inteligență mediocră, ghiftuită de marxism și de știință germană. Nu științele în scrisesele lui

raza genialității și a originalității. E mai curind German decît Rus. Disciplina germană i-a plăsmuit un suflet german... Lenin n'avea fibră sentimentală în inimă. Scria ca un matematic. Formulele sale sociale au rigiditatea schematică a formulelor algebrice. E un logic care îndeplinește pe anume principii încrustate în creierul său opera păianjenului, adecă deduce necontentit din ele concluzii și mai în aier și le aplică cu un admirabil singe rece."

*

În **Năzuința**, IV, 1-2, d. I. B. Georgescu descrie după „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, VII, mănăstirea Gura Motrului. Frumoasă clopotniță cu arcade lombarde, trei turnulețe vechi de-asupra unei biserici de formă tipică, un pridvor pe stilpi și brine între două rinduri de firide, cele de jos păirate. Pe poarta ferecată data de 1712, ca și pe clopot, vărsat la Sibiu. Biserica, din 1653, a lui Preda Brincoveanu e zugrăvită la 1705. O candelă din 1713. Se dau foarte bune clișee.

*

O scrisoare a lui Constantin Hurmuzaki, publicată în „Carpajii” de la 28 Iunie, arată că între ctitorii gimnasiului din Brașov au fost Sturzeștii, „Alexandru Teodor și Bojincea, Mihai Strat, Anastase Panu și Mihai Kogălniceanu”. Și Vodă-Grigore Ghica avu partea sa la întemeiere. Dintre profesorii brașoveni au trecut la noi Gavril Munteanu (la Buzău), Ștefan Emilian (la Iași) și David Almășanu (la Vălenii-de-Munte).

Aceiași foaie dă chipurile întemeietorilor Gheorghe Ioan (cu binîș și ișlic) și soția Ecaterina (în port apusean), Radu Orghidan (în haine „nemțești”).

*

În **Coup d'oeil sur l'histoire de la bibliographie en Pologne**, ed. nouă, Paris, 1925, d. Stanislaw Piotr Koczorowski, bibliotecarul „Bibliotecei Polone” din Paris, începe cu Starowolski în 1625 („Hecatontas”), continuă cu Hoffman, **De typographiis** (1746), unde ar fi de căutat și pentru tipografiile ce au lucrat pentru noi, trece pe la Zaluski, cu „Magna bibliotheca polona universalis” (5.000 din manuscriptele bibliotecii lui de 250.000 de exemplare au fost restituite Poloniei de bolșevici; catalog de Janocki) ca să ajungă la bibliografiile moderne ale lui Bentkowski, Bandtke, Leleweł însuși și cunoscuții Estreicher și Finkel. Se anunță

primul volum, din 1922, din **Monumenta typographica Poloniae XV et XVI saeculorum**, tipărite de Biblioteca Ossolinski din Liov. Este, de Victor Hahn, profesor de bibliografie tot la Liov (sînt mai multe catedre de această materie) și o „Bibliografie a bibliografiei polone” cu 2264 numere.

*

Studiul d-lui I. Vlădescu, **Inceputul anului în cronicile moldovenești până la Ureche** („Analele Academiei Romine”) nu face decît să aducă dovezi de minuțioasă analiză pentru părerea pe care de atîția ani o exprimasem că anul începe în cronicile moldovenești la 1-iu Ianuar, nu la 1-iu Septembrie, și încă mai puțin la 1-iu Mart. Autorul nu ține samă însă de faptul că în documente nu e același neschimbat principiu și, cînd aceasta se afirmă, crede că are înaintea sa o părere de rectificat. Expunerea e zădarnic prelungită și în genere neclară.

*

O bună lectură populară o formează predicile p. N. V. Hodo-roabă, **Din fața altarului** (Iași 1925). Multe din ele au apărut în „Neamul Românesc popular”.

*

În **Arhivele Olteniei** d. C. Karadja dă cîteva vederi de la noi de pictorul Théodore Valério (o față din Tunari e de o frumuseță deosebită). Note despre Jianu de d. C. V. Obedeanu. Documente comunicate de d. T. G. Bulat și C. N. Mateescu, (mențiunea clubului de la 1848 în Craiova cu arhimandritul Nichita); se denunță participarea la arderea Regulamentului a doi arhimandriți și a unui arhiepiscop din Oltenia; „popolul” fiind în parte acela al zilei de tîrg din București. Frumoase poezii populare.

*

În **The Slavonic Review**, IV, 10, un studiu de William I. Rose, despre Stanislav Konarski, reformatorul învățămîntului în Polonia secolului al XVIII-lea. Învățase la Roma, cercetase Parisul și țările germane. E în luptă cu Iesuiții. Școala lui nouă se deschide în 1754. Planul e de a da buni cetățeni. Latina nu mai e limbă de învățămînt. Limba franceză se introduce, ca și matematica, morala, istoria, geografia, legile. Face tovărășiile de școlari, cari discută. Se presintă și planul lui de reformă constituțională, contra anarhiei dietale. Sunt potriviri între această reformă și cea de la noi între 1770 și 1790.

Foarte importante actele engleze cu privire la „crisă orientală” de la 1876 înainte.

*

E uimitoare asemănarea frescelor de la Kijeldley (insula Moen) în Danemarca cu cele bizantine. O reproducere și în **Dänemark, hggb. von Turist-foreningen for Dänemark**, 1925, p. 12.

*

În revista „Societății istorico-arheologică bisericească” pe 1925, d. Șt. Berechet analizează cartea lui Vladimir Mordvinov, **Biserica ortodoxă din Bucovina** (Petersburg, 1874). Studiul e ilustrat cu o reproducere a cunoscutelor aquarele ale lui Knapp.

*

În **Italia modernă** a d-lui Ramiro Ortiz caracterisări sigure ale celor trei regi ai Italiei unite și a stării de spirit de după unire.

*

Tot de la d. Protopopescu o a doua ediție din **William Congreve, a sheat of poetical scraps** (București 1925).

*

În „Analele Academiei Romine”, **Cultura cerealelor în Grecia antică și politică cerealistă a Atenienilor**, de d. T. Sauciuc-Săveanu, București 1925. Pentru griul tracic în Grecia, p. 72 și urm., întrebuițind și cartea lui Klym, **Die milesischen Kolonien im Skythenland**, 1914. Pentru rolul comercial al Bizanțului p. 81. Flota ateniană formată pentru aducere de grine, p. 80.

*

În **Arhivele Olteniei**, IV, 18-9, note despre săpături la Praetorium și Centum Putei (de d. Traian Simu), despre Craiova (de d. George Mil--Demetrescu), despre episcopia Timișoarei (de d. R. C. Molin), memorii despre revolta Craiovei supt Cuza-Vodă (de d. M. Theodorian-Carada), o variantă a baladei „Iovan Iorgovan”, acte din 1848 (compromiși: călugărul Atanasie, călugărul Veniamin Dabija, popa Șapcă) și din alte epoce (una despre un Rumîn liberat care se face dărăbanț supt Buliga), părți din Memoriile lui Montecuccoli, apărute la 1735 și din cartea lui Happelius, **Hist. moderna**.

*

În **Suplimentul la „Glosar de cuvinte dialectale”** de Alexiu Viciu („An. Ac. Rom.” III, 2) lângă cerul-hirtie al soarelui:

...un diecel

Să tot serie mărunțel.

Tot acolo „judecease” la sate.

*

Note despre campanie și mai ales despre prizonieratul în Germania le dă profesorul Alex. Dăscălescu, în **Jurnal operativ** (Roman 1925).

*

Nu cuprinde nime nou broșura bine intenționată a d-lui N. D. Chiriac, **Ctitoriile lui Ștefan-cel-Mare** (Cimpulung, 1924).

N. I.

*

În revista engleză „The Studio”, luna Maiu 1925, găsim reprodusă o hartă portulan-spaniolă de la începutul veacului al XVI-lea pe care se află însemnată și „Valachia”. Din nefericire reproducerea este însă pe o scară prea mică pentru a putea îngădui descifrarea numelor de localități din care găsim vre-o duzină de-a lungul coastelor noastre. Acest portulan aparține Universității din Liverpool. Bibliotecarul ni comunică că Universitatea mai posedă o astfel de hartă din aceeași epocă. Ar permite eventual fotografiarea părților noastre de pe aceste hărți: o copie a numelor însemnate n’ a vrut însă să ni dea, ceia ce cam contrastează cu curtoasia obișnuită a bibliotecarilor englesi.

Portulanele existente pe la bibliotecile occidentale ar merita să fie studiate de aproape din partea cercetătorilor noștri cu scop de-a determina **tipul original** sau tipurile după care celelalte vor fi fost copiate în ce privește regiunile noastre. Cele mai interesante dintre aceste hărți ar trebui fotografiate pentru Academia Română: aceste documente interesante ar fi astfel la dispoziția oamenilor noștri de știință.

K.

*

În **Deutsche Politische Hette aus Grossrumänien**, publicația d-lui Rudolf Brandsch (V, 8-9), se dau știri asupra presei germane în Ardeal de la începutul ei, în 1778. La 1778 se publică o **Theatral-Wochenblatt** la Sibiu, la 1784 apare **Siebenbürger Zei-**

tung, devenită apoi **Siebenbürger Bote**, între 1788 și 1791 **der Kriegsbote**, între 1790 și 1801 **Siebenbürgische Quartalschrift**, între 1793 și 1805 **Siebenbürgisches Intelligenzblatt zum Nutzen und Vergnügen** (adausă apoi la „**Siebenbürger Bote**”), la 1828 „**Notizen über die dramatischen Leistungen der Bühnengesellschaft**, între 1833 și 1838 **Transylvania**, între 1837 și 1838 **Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüt und Publizität**, între 1837 și 1849, **Siebenbürgisches Wochenblatt**, între 1838 și 1848, între 1851 și 1858 **Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde**, la 1838 **Siebenbürger Bürgerblatt**, etc. În toate ar trebui căutat materialul privitor la Romîni.

*

În **Granița de Apus a Tracilor, contribuțiuni toponomastice și epigrafice** (din „Anuarul Institutului de istorie Națională din Cluj”, Cluj 1925, d. G. G. Mateescu dă multe și prețioase știri despre poporul trac și așezările lui, împreună cu o bogată bibliografie. D-sa află Traci în Macedonia centrală și vestică (și Tyrissa, persoană, etc.; d. Mateescu vede în Mecedoneni niște Greci înapoiși; fără dreptate cred), în Pieria, între Axios și Strymon, în Mygdonia, la Tesalonic, în Chalcidica, Crestonia, Bisaltia, etc. Asupra desordinii din Procopiu, p. 93. Urmează explicarea numelor de la scriitorul bizantin. D. Mateescu se rafiiază la părerea care face din Traci elementul de basă în toată peninsula, Ilirii venind peste dinsa în Vestul ei (p. 113). Dar se gîndește și la împrumutul de limbă (p. 114). Autorul ar dori un material mai bogat, care să-i permită a fixa întinderea în Vestul panonic a elementului trac.

*

În **Monografia comunei Gura-Foii din județul Dimbovița** (București 1925), d. C. Chiru, originar din acel sat, dă o descripție în care se cuprind și unele știri istorice (biserica a Foienilor și Furduieștilor, dn secolul al XVIII-lea). Se dă și o jalbă din 1792. D. Chiru semnalează între hîrțile familiei mamei sale o „condică” iscălită de Logofătul Iordachi Furduiescu în 1780-99 și conținînd povestea evenimentelor contemporane, între altele versurile pentru peirea lui Hangerli; ea a fost dăruită Academiei Romîne. Nu cunoaștem Profețiile Starețului din Mesina, tradusă în românește și publicată în 1838.

*

În **Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde**, XLII, 2-3 (1925) d. G. E. Müller infățișează seria „comiților Ținutului Brașov”.

*

În **Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde**, XLVIII, 6-8 (1925), d. G. E. Müller caută motivele gonirii Cavalerilor Teutoni din Țara Birsei și Cumania în 1925. Cercetarea e foarte amănunțită, cuprinzând critica tuturor părerilor anterioare. Autorul ține, pe base de amănunte arhitectonice, la ipoteza că Teutonii sau „un arhitect din teritoriul Ordinului Teutonic în secolul al XIV-lea” au lucrat la Cetatea Neamțului (p. 45 nota 1).

*

În frumoasa carte a d-lui Simon Askenazy, **Napoléon et la Pologne**, I (Bruxelles 1925), tradusă de d. Henri Grégoire, pe pp. 15-7, Francesii cu influență în Polonia (și Mably). La p. 30 misiunea lui Descorches în Polonia. Atitudinea revoluționarilor francezi față de noua Constituție polonă, p. 33. Felix Potocki în cluburile franceze, pp. 33-4. E întrebarea dacă a fost o acțiune conștientă a Franciei revoluționare în favoarea Prusiei din nou înfruptată cu pământ polon (pp. 36-8). „Elaboratele” franceze supuse Imperiului german în intenția Ecaterinei a II-a, p. 38. Kosciuszko la Paris, p. 41 și urm. Generalul polon Mionczynski în serviciul Franciei, ghilotinat, pp. 45-6. Atitudinea rea a Franciei față de răscoala lui Kosciuszko, p. 51. Memoriul de la Constantinopol al lui Sulkowski, p. 53. Însărcinatul polon la Paris, Laroche, era fiul secretarului francez al lui Grigore Callimachi (v. p. 79). Plîngerile polone la Convenție înainte de „Vendémiaire” sînt foarte rău primite (p. 88). Încercările franceze de a mina pe Turci la războiul cu Rusia, p. 95. Rolul lui Dombrowski, p. 107 și urm. El propune lui Frederic Wilhelm al II-lea să-l facă printr’o insurecție în Polonia austriacă rege al Poloniei conform cu Constituția din Maiu (pp. 114-5). S’ar fi întrebuințat și Francesii pentru a întări noul regim. Prusia ar ataca pe Ruși. Dombrowski fu primit în uniformă de general polon la rege. Lupta la Viena contra lui Thugut, p. 126 și urm. Dombrowski în Italia, p. 136 și urm. Din Paris se încearcă a modera pe creatorul de republică italiană, p. 138 și urm. Oprit de Di-

rectoriu, generalul polon află la Milan pe Bonaparte. O schiță plină de vioiciune și culoare a acestuia, p. 145 și urm. La școală învață cu un Jablonowski, p. 147. Laplace îl examinează la ieșire, *ibid.* Nuvela lui, inedită, **Clisson et Eugénie**, p. 149. În Corsica se oferă Ecaterinei a II-a, pp. 149-50, (misiunea Zaborovschi). **Scrieri de tinereță** contra lui Alexandru-cel-Mare, pp. 151-2. În Corsica isprăvește cu fraza: „Questo paese non è per noi” (p. 153). În 1795 caută iar o misiune în Turcia (p. 157). Partidele din Milano (**Societă populare** și altele), p. 165 și urm. Așa numiții **raggionanti** conspiră contra Franciei, p. 171 și urm. Directoriul crede că Bonaparte s’ar putea face duce de Milan, rege al Italiei, p. 172. Pentru rivalul său, generalul Clarke, Italianii, niște „bandiți”, nu fac mai mult decât un „scuiat” (p. 172). Se insistă asupra lui Sulkowski, acolitul polon al lui Bonaparte. Dombrowski la Bonaparte, p. 186 și urm. „ceva mic, negru, galben, slab, păcătos, pe picioare suțiri, mărunțele, ca un gît de lulea, cu brațele fără carne, cu coastele ieșind”; purta și coadă. Propunerea lui Dombrowski de proclamație către Poloni (p. 191 și urm.). Bonaparte cere să nu se jignească regele Prusiei și să se pomenească și Kosciuszko (p. 192). Legături ale emigraților poloni cu Italianii din Lombardia (p. 198-9). Măguliri austriece pentru Polonii cari vreau să servească în armata austriacă, p. 204 și urm. D. Askenazy observă că încă Iosif al II-lea dorise Veneția și că ea fusese promisă Austriei prin actele secrete încheiate de Rusia pentru a treia împărțire a Poloniei (p. 221). **În momentul cînd se iscălia armistițiul de la Leoben, Dombrowski, care avea acum trupe polone organizate, se gîndia să treacă prin Fiume și Dalmația spre Moldova pentru a se uni cu Polonii concentrați acolo și a trece în Bucovina și apoi în Galiția, provocînd marea răscoală** (p. 233). Politica favorabilă Polonilor a noului Țar Pavel, care liberează pe Ignățiu Potocki și pe Kosciuszko și chiamă la Petersburg pe fostul rege polon (p. 236). Și Thugut se gîndia la întoarcerea situației teritoriale pe bazele întăii împărțiri (p. 237). Astfel s’ar putea cîștiga Rusia pentru ceva mai important: lupta austriacă împotriva Franciei (*ibid.*). Pavel, ca moștenitor, pusese în scris un plan de a se lua Austriei Galiția, de a se invada Ungaria, făcînd să jure Țarului Statele acestui regat și de a se lua Viena pentru a nimici cu totul Statul habsburgic (pp. 237-8). Franța intrerupe

negocierile cu Anglia și ajițările în Turcia contra Rusiei. Se lucrează la o alianță cu Rusia (pp. 240-1). Pavel răspinge orice idee de schimbare cu privire la Polonia (p. 212).

Spre sfârșitul lui 1796, Oginski pleacă fără câștig din Constantinopol. Xaveriu Dombrowski, influențat de Rusia, formează la București „confederația” pentru atacul Galiției (p. 244). Negociații între șefii poloni la Jablonow (*ibid.*). Se decide un manifest contra Prusiei și a politicii emigraților din Paris (pp. 244-5). În Apus se ivise ideea de a însura pe Marele-Duce Constantin cu o princesă de Saxonia și a-l face rege al Poloniei (p. 247). În 1797 ministrul de Externe frances vorbește lui Oginski de revoluțiile pe care Franța le pregătește în Ungaria, Croația și Ardeal, incurajând ideea insurecțiunii în Galiția (p. 248). El cere și un plan pentru aceasta din urmă și toate direcțiile din emigrație se înțeleg pentru a impune unul care ar fi unit legiunile din Italia, spre a intra prin Dalmația în Ungaria, cu „emigrații din Moldova” (pretutindeni, traducerea are Valachia, după obiceiul polon) (p. 249). Dar trupele polone s'ar uni numai cu Ungurii rebeli, ar atrage contingente din Polonia, fără a intra în Galiția (*ibid.*). Armistițiul distruge necesitatea realizării. Dombrowski se indignează de zimbetul pe care-l află pe buzele lui Bonaparte (p. 253). Acesta asigură însă că pacea nu e făcută și că nu poate dura (p. 254).

Se descrie căderea Veneției. De la armata francesă vine indemnul la revolta iacobină, care produce o reacțiune de pe urma căreia curge singele frances, — cea ce era de dorit (p. 255). În aceste lupte pierе unul din Polonii din Moldova, maiorul Clement Liberadzki (pp. 255-6). Un atentat contra unei corăbii francesе dă al doilea pretext pentru distrugerea glorioasei republici (p. 257). Era vorba ca apărarea ei să fie incredințată generalului polon Komarzewski sau unui Nassau (p. 257). O nouă republică, „democratică”, încheie cu Bonaparte tratatul de împărțire a posesiunilor venețiene (pp. 237-8). Sulkowski ia parte la execuție.

Intrigi austriace pentru a păstra Dalmația par a pregăti cu Rusia și Anglia alt războiu contra Franciei (p. 268 și urm.) Opera constituțională a lui Bonaparte în Lombardia, p. 272 și urm., În Iulie 1797 se serbează „în fața a 400.000 (*sic*) de persoane”, Polonii fiind și ei prezenți, întemeierea Republicei cisalpine,

(Parisul voia: transalpină) și intronarea Constituției (Directoriu de cinci, Consiliu de Bătrini și Tineri). Bonaparte zice: „Eu însumi vă sînt regele”, neștiind că profetisează (pp. 274-5). „Il pensait dès cette époque à une Convention Nationale de l'Italie entière, d'une République qui porterait le nom d'Italie...” (p. 275). Italianii îi cereau să fie șeful unui Imperiu (p. 277). Cisalpina ar fi atins Marea la Geneva și la Spezzia (p. 275). Prin mișcări interioare, Republica genovesă e adusă la capitulare, creîndu-se Republica liguă. La Mombello se adună Grecii, și Augereau bea pentru învierea Republicii elenice (p. 278).

În Iunie 1797 se produce expediția „confederațiilor valahi” cu Denisko, în legătură cu agenții francezi în Orient, Dubayet și Carra, în Bucovina și Galiția: e o catastrofă (p. 285).

Tirgurile pentru pace din partea Austrieilor, p. 287 și urm. Se cere licențierea legiunilor polone. Se încearcă o înviere austriacă a Poloniei, p. 291. Dombrowski vrea o „Mare Adunare” polonă la Măian (p. 296). Se cîntă Marsiliesa polonă (p. 308).

Thugut descoperă că Bonaparte are asemănări cu eroii lui Plutarh și Tacit (pp. 306-7). I se oferă moșii în Germania, Polonia sau Rusia (p. 307). Directoriul nu admite să se dea Veneția Austriei (p. 309). Tratatul de la Campofornio interzice sprijinirea Poloniilor (p. 313).

În Polonia rusească se produce entuziasm pentru Pavel: la încoronarea lui ieau parte nobilii poloni și un episcop. „On vit le vieil ex-roi Stanislas Auguste, avec un hideux sourire sur son visage cadavérique, fardé, retrouver un reste de vigueur pour danser la polonaise, avec une grâce lamentable, au bal du couronnement, dans le palais des glaces” (p. 316). Cu aceeași suită străbate Pavel castelele polone și intră la Wilno (p. 317). **Xaveriu Dombrowski pleacă de la București ca să facă omagiu Țarului, în vara lui 1797** (p. 320). La Varșovia se vorbește rusește de tinerii eleganți și femeile poartă în medalion chipul Țarului (p. 322). Prusienii expulsau din oraș pe Malachowski (p. 323). Dar și în Galiția erau loialiști pentru celalt împărat, p. 324 și urm. Adam și Constantin Czartoryski erau totuși ostateci la Petersburg (pp. 326-7). Prietenia lui Adam cu viitorul Țar Alexandru și soția lui, Elisaveta (p. 327).

Expediția lui Denisko nereușind (Iunie 1797), luptătorii poloni fură spînzurați în Bucovina (p. 330).

Malachowschi se gindește la un alt proiect de înviere polonă: „Poloni, Austrieci, Unguri, Cehi, Silesieni, majoritatea Germanilor aruncându-se în masă asupra Prusiei”. Conteul Erdödy, trimis de guvernatorul Galiciei, vorbește lui Czartoryski de o unire cu Ungaria sub Coroana Habsburgilor (p. 332). Era vorba de a face din arhiducele Carol un rege al Poloniei (p. 333). Ignățiu Potocki preferă pe Austrieci altora. Ideia unei diete la Milan pierde tot mai mult teren (*ibid.*). E vorba, de crearea altei „legiuni” polone, prin Olanda, contra Prusiei (p. 334). **Intre agitatori e atunci și festul conșcolar al lui Bonaparte Wladislaw Jablonowski, care participase la „aventura românească”** (*ibid.*). Bonaparte ar fi oferit ca Franța să părăsească tot ce are în Germania și chiar în Belgia, dacă Austria se leapădă de prada ei polonă (p. 340).

După pace, Polonii rămân legați de Cisalpina (p. 352 și urm.).

D. Askenazy prezintă situația lui Bonaparte întors la Paris. Oamenii cu judecată îl cred sfârșit; lumea nu se mai uită la el în teatru. Generalul însuși se crede distrus: „total se usează aici. Am ajuns de nu mai am glorie” (p. 356). I se dă în samă imposibila expediție în Anglia, de care se face a se îngriji (*ibid.*). De aici, planul egiptean, prezentat încă de când se aștepta pacea cu Austria, la Passariano, fiind vorba de o plecare din Veneția cu 10.000 de Francesi și 8.000 de Poloni (p. 357). Se arată cum un Polon dădu Malta Rușilor, Țarul Pavel luind protecția Ordinului Ospitalierilor, și se pune în legătură această acțiune cu proiectele rusești în Mediterana (pp. 377-8). Georgieni, Cerchesi se băgau la mameluci, pregătind așezarea Rusiei în valea Nilului (și Roustan al lui Napoleon de mai târziu). Ecaterina a II-a gătia o expediție într’acolo.

În acest timp, Dumbrowski era întrebuintat, până la venirea lui Berthier, contra Papei (p. 361). Bernadotte, trimis ca ambasadador la Viena, provoacă, exhibind un steag cu prilejul aniversării preliminarilor de la Leoben, o adevărată luptă cu populația vieneză (pp. 377-8).

Volumul se oprește aici. Notele sînt numeroase și dau o bibliografie în mare parte nouă. Ele sînt numai o alegere între cele „aproape 300 de pagini de text mic ale ediției polone”. Pentru agenții Ecaterinei a II-a în Egipt, p. 380. Ecaterina a II-a și ura contra Franței revoluționare, p. 381. Extrase din nuvela

de tinereță a lui Bonaparte, pp. 384-6. Ecaterina a II-a vrea să aducă și Corsicani la Cherson, p. 386. Plan al lui Bonaparte de a servi pe Ruși, p. 387 (Masson tăgăduiește). Planul de a trece la Turci în 1795, p. 388. Relațiile Francesilor cu Țarul Pavel, pp. 392-3.

*

D. Șt. Ciobanu dă pentru Comisiunea Monumentelor Istorice, secția Basarabiei, un studiu complet asupra Chișinăului, scris foarte atrăgător și cuprinzând o sumă de ilustrații de mare interes.

*

S'au tipărit până acum, la Paris, trei volume din **Correspondance de J. J. Rousseau**, adunate și completate de Théophile Dufour.

Ele nu dau, în general, o mare idee despre omul care a reușit în anume momente ale vieții lui să creeze mari opere nemuritoare.

De foarte tinăr, fără școală, fără călăuzire în relațiile lui, fără scop în ele și departe de a-și prevedea viitorul literar, el ce-tește lucruri nouă și vechi, din toate domeniile, mai ales din cel științific, la modă, de la Cicerone la Bayle. **Alzira** lui Voltaire îl mișcă și-l extasiază.

Trecind în Franța, nu-i plac împrejurările de acolo. La Montpellier notează contrastele, inegalitate, sgîrcenie—, „gueux par leur manière de vivre, la plus vile et la plus crasseuse qu'on puisse imaginer” (I, p. 70). Societatea femeiască o zugrăvește așa: „les dames, qui passent la matinée à s'enluminer, l'après-midi au pharaon et la nuit à la débauche, à la différence des bourgeoises, qui n'ont d'occupation que la dernière”. Nu știu ce e comedia și opera, pe care le socot „assemblées de sorcières”. Străinii sunt priviți ca niște animale, „faits exprès pour être pillés, volés et assommés au bout, s'ils avoient l'impertinence de le trouver mauvais” (p. 70).

Cum se vede, omul e cirtitor și moic.

Caută însă de pe atunci încă „a-și face un ritm” (p. 88). Încearcă versuri ca acelea pe care, supt titlul: „Le verger de Madame la baronne de Warrens”, le publică în 1739. La 1740 vede pe Mably la Grenoble, la 1741 cercetează Lyonul, cîntînd:

Mainte dévoté piquante.

Au teint frais, à l'oeil tendre et doux.

Crede în efectul rugăciunilor asupra focului. Tot pe atunci, la 1743, scrie asupra muzicii în **Mercure de France**.

În 1743-4 e secretarul personal al trimesului Franceiei la Veneția, unde nu înțelege ca natură decît că aierul e rău (pp. 223, 230) și că e și cite-o față frumoasă, plus jocul la „Redută”. Trufia-l face să fie dat afară supt amenințare cu bătaie (pp. 241 și urm., 246-7). Stăpinul său scrie: „Je l'ai chassé comme un mauvais valet pour les insolences auxquelles il s'est porté.. Il étoit bon pour manger avec tout le monde.” Refusase o trăsură „bună pentru valeji” (pp. 248-50). În definitiv, „le plus grand coquin dont on pût se servir”. Și ambasadorul pretinde a-l fi luat la Paris de pe stradă („la mendicité dans laquelle je l'avois pris à Paris”; p. 251).

Relații cu Voltaire se notează la 1745 (p. 275 și urm.). O grea boală-l prinde pe Rousseau la 1748. Peste patru ani e la Geneva și colaborează la **Enciclopedia**, învățînd grecește (p. 287; relații cu Voltaire, pp. 301-2; mai târziu spune că grecește nu știe și „foarte puțin latinește”; III, p. 14).

Despre Voltaire, adesea adulat, tinărul Geneves scrie așa: „Avec beaucoup de génie, encore plus d'esprit et la plus belle plume de son siècle, cet homme n'a qu'un coeur propre à faire toujours son malheur et quelquefois celui des autres” (II, p. 119; cf. pp. 149-151). Din partea lui, Voltaire condamnă discursul noului venit asupra viciilor civilizației, „votre nouveau livre contre le genre humain... Il prend envie de marcher à quatre pattes quand on lit votre ouvrage... Il y a plus de soixante ans que j'en ai perdu l'habitude” (p. 203). Și el observă că „les grands crimes n'ont été commis que par de célèbres ignorants” (p. 205). În răspuns Rousseau găsește spirit pentru a obiecta, măgulitor, cu privire la felul de a umbla în „patru labe”: „Vous nous redressez trop bien sur nos deux pieds pour cesser de vous tenir sur les vôtres” (p. 206). Se declară mulțumit de ce are, fără grijă de venituri și de carieră literară (p. 213). „Je n'engagerai jamais aucune portion de ma liberté, ni pour ma subsistance, ni pour celle de personne” (p. 265).

Față de Montesquieu are admirație: „Il n'avoit pas besoin”, spune el. „d'une si longue vie pour être immortel, mais il eût

dú vivre éternellement pour apprendre aux peuples leurs droits et leurs devoirs" (pp. 159-60).

În 1756 „ursul” e găzduit la țară, în „Ermitagiul” d-nei d'Épinay, față de care sentimentele lui par a se apropia de o iubire voită, rațională, analizată. Expresiile întrebuițate de autorul „Noii Eloise” întrec fără îndoială însuși sentimentul, cînd vorbește de „les trois jours les plus tranquilles et les plus doux de ma vie” trăite lingă dînsa (p. 278).

Corespunzînd cu Voltaire, el, „omul obscur, sărac și chinuit de o boală fără leac”, declară că nu e robul și în practică al deducțiunilor sale: „Je sais la distinction qu'il faut faire entre les intentions d'un auteur et les conséquences qui peuvent se tirer de sa doctrine”. Desprețuitor de măririle lumii, puind alături pe hoțul Cartouche și pe Cesar, „ces deux brigands” (p. 317), el declară că păstrează credința în sufletul nemuritor, de și nu în pedepsele ce-l așteaptă, și într'o „Providență binefăcătoare” (pp. 317, 318, 324, 328; III, 8).

Trăind din ospitalitatea unei femei distinse, el își îndreaptă privirile către sora ei, doamna d'Houdetot, care-și avea pasiunea și nu admitea decît omagiile unei prietenii la distanță, care-i pare prea puțin. Indiscrețiile lui o jîgnesc de la o vreme și ea-i scrie că e silită a rupe cu dînsul: „Je dois aussi à ma réputation de rompre tout commerce avec vous” (p. 320).

Doamna d'Épinay pleacă la Geneva și s'ar fi așteptat ca el s'o întovărășească. Nici prin gînd nu-i trece lui că ar avea această datorie și, cum ea se plinge, ocrotitul din căsuța de la Hermitage o acopere cu injurii, făcînd-o „femeie perfidă”, atunci cînd despre dînsul crede că nu e om mai bun („qu'on me montre un homme meilleur que moi”; p. 173). Aiurea el recunoaște că i-a adresat asemenea insulte, dar pentru atîta nu se strică dragostea; „Je lui ai écrit des injures, mais nous sommes accoutumés à nous en dire et à nous aimer” (p. 180). Și ce frumoase sînt rîndurile pe care ea i le scrie, arătînd mîndrie, despreț și milă: „J'ai eu peine à croire qu'elle (la lettre) fût de vous et qu'elle fût pour moi... Cette manière de réparer est toute nouvelle; je n'ai point de réponse à y faire. Vous me faites pitié... Il n'est pas naturel de passer sa vie à soupçonner et à injurier ses amis. Il y a dans tout cela des choses incompréhensibles”. Iar Rousseau „moare de durere”, dar declară

prietenia stînsă și incheie sigur de conștiința lui și retrimiteînd bunei prietene de ieri conștiința ei: „Si l'on mouroit de douleur, je ne serois pas en vie. Mais enfin j'ai pris mon parti. L'amitié est éteinte entre nous. J'ai pour moi ma conscience et vous renvoie la vôtre” (pp. 210-1). Și apoi curg invinuirile de „adrese”, „astuce”, „ruse”, „âme double”, „coeur faux”, adăugînd Rousseau că-și place sieși tocmai pentru că face greșeli: „J'ai toujours eu de l'aversion pour les gens qui ne font pas de fautes” (p. 214). Totuși n'ar fi dispus să-și părăsească la vreme de iarnă cuibul de la țară; el spune că-l împiedecă prietenii și-și atrage răspunsul că ea nu întrebă pe ai ei cînd e vorba de a-și face o datorie, renunînd a-i vorbi de ale lui: „Puisque vous vouliez quitter l'Hermitage et que vous le deviez, je suis étonnée que vos amis vous aient retenu; pour moi je ne consulte jamais les miens sur mes devoirs et je n'ai plus rien à vous dire sur les vôtres” (p. 223). Dar cit de măreț scrie el despre plecarea la care e silit și pe care i-ar cere-o onoarea lui: „Une maison dont on le chasse... Mon honneur veut que j'en sorte et, quand il parle, je dois n'écouter que lui” (p. 224). Iar ca ultimă scrisoare către doamna d'Épinay (Decembre 1757): „Je désire que votre conscience soit aussi tranquille que le mienne. Cela pourroit être nécessaire au repos de votre vie.”

D-nei de Houdetot declară că-i e legat cu tot sufletul: cu dînsa numai are legături, ea-l mai leagă de pămînt: „Ma chère amie, je n'ai plus de commerce au monde que pour vous seule; je ne tiens plus qu'à vous sur la terre” (p. 219). Dar îndată războiul începe, pentru cine știe ce bănuieli, și cu dînsa. N'o poate însă urî, nici uita: „Il m'est également impassible de vous haïr et de vous oublier, de quelque manière que vous en usiez avec moi” (p. 237). Și iată-l criticînd: „stilul echivoc și **louche** al ultimelor scrisori”, lipsa de francheță, precauția, reserva, vorba pe jumătate a oamenilor de lume („la franchise de vous autres gens du monde est de ne jamais dire ce que vous pensez qu'avec précautions, réserve, poliment, à double entente, à demi mot” (p. 254)). Celui care se laudă cu „lenea” („moi dont le souverain bien consiste dans la paresse et l'oisiveté”; p. 297) ea-i spune că fiecare să se fie la ale lui („il est juste que chacun vive du métier qu'il a choisi”; **ibid.**), că se aștepta la injuriile lui, care n'o supără deci („Je comptois

trop sur les injures que vous m'avez dites pour en être en colère"; p. 257; cf. p. 313: „J'aime mieux renoncer à vos lettres que d'en recevoir d'injurieuses").

Volumul al treilea se oprește la aceste lecții, dure, dar inutile.

*

Păr. Dan se ocupă de **Rolul preoțimii bucovinene în menținerea rominismului de la robirea la desrobirea Bucovinei** (Cernăuți 1925). E o compilație deosebit de răbdătoare și de un folos ușor apreciabil. Și bibliografia românească va trage folos din aceste pagini.

*

În **Darea de samă pe anii 1910-1925** a Așezământului „Dositel Filitti" (București 1925) se pot găsi și note asupra vechilor studenți în străinătate (de la 1827 înainte).

*

Cea mai veche carte de limbă italiană.— La 1848 s'a tipărit „abecedarul italiano-roman", „acum întâiași-dată tradus în limba română, înpodobit de multe procesuri de educație, principe moralicești și novele vrednice de a formă inima junimii", „cu cheltuiala d-lui Dimitrie D. Grădinar din Brăila". Cartea, scrisă într'o limbă românească discutabilă, are și câteva planșe naive.

E și o shemă de istorie uiversală, cu precădere pentru evenimentele din istoria Italiei, până la 1840.

*

În colecția „Religiöse Geister" d. Otto Folberth fixează raporturi între doi mistici, Meister Eckehart Germanul și Chinesul Laotse („**Meister Eckehart und Laotse**", Maiața 1925).

*

Nr 3 din *Arhiva Someșană* aduce acte din 1848 și mai multe documente din secolul al XVIII-lea. Într'unul e vorba de cerearea Romînilor de a se amîna o hotărîre până vor ținea «soborul» lor (p. 77).

*

În *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei, secolul XVI, XVII și XVIII* (Rîmnicul-Vilcii, 1925) d. T. G. Bulat dă un număr de acte care încep de la 1500. „Secar" de la pp. 2-4 e „Secară".

*

În *Ozolimna, așezarea Ozolimnei, originea numelui* (Cernăuți 1925, extras din *Codrul Cosminului*, II), d. Nicolae Grămadă așează această localitate însemnată în „Alexiada“ Anei Comnenei lângă Silistra în apropierea imediată a orașului, dar peste Dunăre. „Cele o sută de dealuri“ arătate ca aflindu-se între cetate și baltă se pomenesc și la Cedren, care le presintă ca o regiune de păduri și bălți de pește. S'ar putea admite bălți dunărene altele decît lacul Razelm, dar nu interpretația lingvistică Ὀζολίμνη = „Ezerete Ialomniței“. Ilivachia e Ilfov, cum voiu căuta să arăt aiurea. Se poate ca Galinos din Cedren să fie Român (v. p. 16 nota 1). Autorul semnaleză și un Tatul în Ardeal (*ibid.*). Lazăr «Cumanul» nu i se pare nici d-lui Grămadă a fi în adevăr un barbar (*ibid.*).

*

Pentru originea numelui Băsărabă culeg în August Fick, *Hattiden und Danubier in Griechenland*, Göttingen 1909, la p. 47, cuvintele *bassareus, bassareno, bassarides*, cu explicația: χεῖ-τῶνες οὗς ἐφόρον αἰ θρακίαι Βάσχαί, deci „veșmintele ce poartă bacantele tracice“. Tot acolo un Γέτας Ἰθωνέων βασιλεὺς, Γέτα βασιλεὺς Ἰθωνῶν (v. Babelon, *Traité des monnaies*, II, 1909, pp. 1057-8).

Pe cartea lui Matei de Ganochorai, *Γραμματικῆς εἰσαγωγῆς βιβλία τρία* (Viena 1796) (exemplarul meu; foasta a unui Gheorghe Scariat la 1845) = Καὶ τῶδε (*sic*) ἐκ τῶν Δωροθέου ταπεινοῦ ἱερομονάχου ἀπὸ Ἀρτζεση; 803, Ἀπριλίῳ α' („Și aceasta din ale lui Doroteiu, smeritul ieromonah din Argeș; 1803, April 1“).

† I. URSU

Profesorul I. Ursu de la Universitatea din București a început cu un studiu îngrijit despre relațiile Moldovei cu Polonia. Trimes în străinătate, a publicat o țesă germană despre Petru Rareș și una francesă, plină de informație, despre Politica orientală a lui Francisc I-iu. A editat și o cronică venețiană despre luptele lui Ștefan-cel-Mare. În timpul războiului ni-a apărut drepturile printr'o carte care a fost remarcată. De curînd dăduse un „Petru Rareș“ și un „Ștefan-cel-Mare“, scrise cu multă rîvnă.

